

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Катан Людмила Ігорівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультету Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач

відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Г.Гушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Свідоцтво КВ № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Засновники:

Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, (044) 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

www.agrosvit.info

E-mail: economy_2008@ukr.net

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 24 грудень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г.

Інвестиційне середовище функціонування аграрних підприємств як базис формування їх конкурентоспроможності 3

Карпук А. І., Дзюбенко О. М., Кватирко О. М.

Формування інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного розвитку лісового сектора в контексті підвищення його конкурентоспроможності: середовища 9

Таран-Лала О. М., Загребельна І. А., Симоненко Я. В.

Оптимізація процесу соціального розвитку трудового колективу підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища 23

Лойко В. В., Лойко Д. М., Лех Д. В.

Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору 28

Клочан І. В., Потриваєва І. А.

Сучасний стан та основні напрями підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в Миколаївській області 35

Клименко А. В., Длугоборська Л. В., Школьнік О. О.

Маркетингові аспекти формування експортного потенціалу садівничих господарств 42

Халатур С. М., Дубович О. В., Величко В. П.

Концептуальні засади фінансового управління ліквідністю та платоспроможністю підприємства 50

Рудік Н. М.

Особливості формування та перспективи розвитку ринку олійно-жирової продукції 59

Пелех О. Б.

Структурний аналіз і структурно-темпологічна аналітика 66

Ярема А. В.

Роль об'єднаних територіальних громад Тернопільщини у розвитку сільських територій 71

Згурська О. М.

Інструментально-методичний підхід до формування стратегій диверсифікації агропромислових підприємств 77

Денисенко В. О.

Оцінка потенціалу біомаси в Україні 84

Крамаренко І. С.

Індикатори діагностики інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств 90

Сітковська А. О., Савенко О. А., Лебедев М. О.

Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства 97

Вовк М. О.

Принципи управління процесами технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств 105

Булкін С. С.

Формування стійкості та ефективності сільськогосподарського підприємства 112

Стукан Т. М.

Інноваційна діяльність як фактор забезпечення економічної безпеки підприємства 118

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності — 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

Index Copernicus (IC); SIS; Google Scholar.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 26.12.2019 р.

Підписано до друку 26.12.19 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 15,8. Наклад — 1000 прим. Папір крейдований, друк офсетний. Замовлення № 2612/1

© АгроСвіт, 2019

CONTENTS:

Kyrylov Yu., Hranovska V. INVESTMENT ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FUNCTIONING AS A BASIS FOR THEIR COMPETITIVENESS FORMATION	3
Karpuk A., Dzyubenko O., Kvatyrko O. FORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE FOREST SECTOR IN THE CONTEXT OF INCREASING ITS COMPETITIVENESS: NATURAL RESOURCES AND ECOLOGICAL AND ECONOMIC PREREQUISITES	9
Taran-Lala O., Zahrebelna I., Simonenko Y. OPTIMIZATION OF THE PROCESS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE'S WORKER COLLECTIVE IN THE CONDITIONS OF A DYNAMIC BUSINESS ENVIRONMENT	23
Loiko V., Loiko D., Lekh D. ENSURING OF THE FINANCIAL SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE ENTERPRISES	28
Klochan I., Potryvaeva I. THE CURRENT STANDARD AND BASIC EFFICIENCY OF VIRAL PRODUCTS IN THE MYKOLAYIV REGION	35
Klymenko L., Dluhoborska L., Shkolnyi O. MARKETING ISSUES OF EXPORT POTENTIAL FORMATION IN HORTICULTURAL ENTERPRISES	42
Khalatur S., Dubovych O., Velychko V. CONCEPTUAL BASIS OF FINANCIAL MANAGEMENT OF LIQUIDITY AND SOLVENCY OF ENTERPRISE	50
Rudik N. PECULIARITIES OF THE FORMATION AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MARKET OF OIL AND FAT PRODUCTS	59
Pelek O. STRUCTURAL ANALYSIS AND STRUCTURAL-TEMPOLOGICAL ANALYTICS	66
Yarema L. THE ROLE OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE TERNOPILA REGION IN RURAL DEVELOPMENT	71
Zgurska O. INSTRUMENTAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF DIVERSIFICATION STRATEGIES OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES	77
Denysenko V. EVALUATION OF BIOMASS POTENTIAL IN UKRAINE	84
Kramarenko I. DIAGNOSTICS INDICATORS OF INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	90
Sitkovska A., Savenko O., Lebedev M. AREAS OF IMPROVING COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISE	97
Vovk M. PRINCIPLES OF AGRO-FOOD ENTERPRISE'S TECHNOLOGICAL RESTRUCTURING MANAGEMENT	105
Bulkin S. FORMATION OF SUSTAINABILITY AND EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE	112
Stukan T. INNOVATIVE ACTIVITY AS A FACTOR FOR ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY	118

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

УДК 338.43:316.422

Ю. Є. Кирилов,

д. е. н., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

ORCID ID: 0000-0001-5061-2644

В. Г. Грановська,

д. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

ORCID ID: 0000-0003-0348-9692

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.3

ІНВЕСТИЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК БАЗИС ФОРМУВАННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Yu. Kyrylov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Public Management and Administration, Kherson State Agrarian University, Kherson

V. Hranovska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kherson State Agrarian University, Kherson

INVESTMENT ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FUNCTIONING AS A BASIS FOR THEIR COMPETITIVENESS FORMATION

Визначено роль та напрями впливу інвестиційного середовища функціонування аграрних підприємств, проаналізовано пріоритети у розподілі інвестицій та встановлено залежність між інноваційною активністю, інтенсивністю та обсягами інвестицій, що залучає підприємство. Доведено необхідність трансформації системи управління аграрними підприємствами на основі удосконалення методів стратегічного планування та із врахуванням сили впливу факторів середовища функціонування. Визначено роль інвестицій в аграрну сферу як чинника структурної перебудови економіки підприємств, стабілізатора фінансово-економічного стану та фактора формування інноваційного потенціалу і конкурентних переваг суб'єкта господарювання. Напрямами інвестування доцільними визнано експортоорієнтовані та наукомісткі галузі що дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності й зміцнити конкурентні позиції на світовому ринку. На державному рівні варто створити умови, за яких регіон мав би реальний доступ до інвестиційних ресурсів і мав змогу на конкурсних засадах пропонувати реальні проекти ефективного використання. Доведено, що пріоритетним є створення привабливих умов інноваційного інвестування, а саме: — розвиток правових основ інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств з метою створення ефективного правового механізму гарантій захисту інвестицій, стабілізації та розвитку економічних процесів, сприяння розвитку банківської системи через широке залучення іноземного капіталу, застосування сучасних банківських технологій та інструментів для забезпечення якості банківських послуг та спрямування банківського капіталу до інноваційного інвестування, — сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної інфраструктури (фондових, товарних та аграрних бірж, депозитаріїв, інститутів спільного інвестування, інноваційних та інвестиційних фондів, технопарків, бізнес-інкубаторів, страхових компаній, науково-консультаційних центрів), реформа податкової системи та поетапне зниження податкового навантаження, державна фінансова підтримка інноваційних проектів, що пройшли відбір за встановленими критеріями. Здійснено узагальнення теоретичних підходів, систематизовано та сформовано сучасну парадигму інвестиційного середовища аграрних підприємств та запропоновано формування раціональних моделей залучення та розподілу інвестицій в аграрний сектор.

The role and directions of influence of the investment environment of functioning of agrarian enterprises are determined, the priorities in the distribution of investments are analyzed and the relationship between innovative activity, intensity and volume of investments attracting the enterprise is established. The necessity of transformation of the management system of agricultural enterprises on the basis of improvement of methods of strategic planning and taking into account the force of influence of factors of the functioning environment is proved. The role of investments in agrarian sphere as a factor of structural restructuring of enterprise economy, stabilizer of financial and economic status and factor of formation of innovative potential and competitive advantages of the economic entity is determined. Export-oriented and knowledge-intensive industries have been recognized as investment destinations, which will help to increase the level of competitiveness and strengthen competitive positions in the world market. At the state level, it is necessary to create conditions under which the region would have real access to investment resources and be able to submit on a competitive basis real projects of effective use. It is proved that the priority is to create attractive conditions for innovative investment, namely, development of the legal bases for investment and innovation activity of enterprises with the aim of creating an effective legal mechanism for safeguarding investment, stabilization and development of economic processes, promoting the development of the banking system through the wide involvement of foreign capital application of modern banking technologies and tools for ensuring the quality of banking services and directing banking capital to innovation other investment, promoting the development of innovation and investment infrastructure (stock, commodity and agricultural exchanges, depositories, joint venture, innovation and investment funds, technoparks, business incubators, insurance companies, scientific and advisory centers), tax system reform and taxation reduction of tax burden, state financial support for innovative projects that have been selected according to the established criteria.

The theoretical approaches are generalized, the modern paradigm of agrarian enterprises' investment environment is systematized and formed, and rational models of attraction and distribution of investments in the agrarian sector are proposed.

Ключові слова: аграрні підприємства, інвестиції, інвестиційне середовище, управління підприємствами, система управління, конкурентоспроможність.

Key words: agricultural enterprises, investment, investment environment, enterprise management, management system, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Середовище функціонування аграрних підприємств характеризується його суттєвими системними змінами і структурними зрушеннями: значна капіталізація та концентрація виробництва, стрімкий вихід аграрних підприємств на світовий ринок, модернізація техніки та технологій, зниження природної продуктивності земель, висока енерго- та ресурсоемність виробничих процесів, застарілість методів та системи управління, недостатня диверсифікація видів діяльності. До основних чинників, які стримують конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств, віднесено існуючі диспропорції у виробництві продукції рослинництва та тваринництва, зростання собівартості продукції аграрних підприємств, коливання рівня рентабельності (від 9,3 до 30,5 %). На зниження конкурентоспроможності впливає нерівномірність розвитку різних форм господарювання пу разі послаблення позицій малих форм господарювання (так кооперативні утворення в країнах Європи займають до 90,0 % ємності ринку проти 23,0 % (2069 од) в Україні),

які є найбільш вразливими в умовах зростання цін на засоби виробництва та у разі падіння рівня доходів вітчизняних споживачів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні цікавість наукової спільноти викликає реалізація механізмів управління аграрними підприємствами, що враховують інтенсивність впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, зокрема, інвестиційного забезпечення, стратегій формування та підвищення конкурентоспроможності. Ці питання знайшли відображення у роботах таких провідних українських науковців-економістів в аграрній сфері: В. Білошапки, О. Величка, І. Вініченка, О. Гудзинського, Н. Демчук, О. Єрмакова, А. Катан, Ю. Кирилова, Ю. Лупенка, М. Маліка, О. Скидана, О. Чернеги та багатьох інших учених.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є формування сучасної парадигми інвестиційного середовища аграр-

них підприємств для оцінки їх конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основними тенденціями в управлінні аграрними підприємствами на сьогодні є формування умов зростання темпів виробництва, його розширення та диверсифікації, які зумовлюють збільшення економічних та господарських ризиків. Що вимагає удосконалення системи управління підприємством та методів стратегічного планування, врахування факторів середовища функціонування. Конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств на макрота мезорівні забезпечують такі економічні регулятори: податкова, цінова, кредитна, інвестиційно-інноваційна політика, політика державної підтримки, які формують до 70 % чинників конкурентного середовища. Також заострення конкурентної боротьби, трансформація її методів та видів, необхідність інноваційних трансформацій спонукають агроформування до нарощування їхнього інвестиційного забезпечення.

Інвестиції варто залучати у всі сфери виробництва, але залежно від рівня їх інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності їхній обсяг та спрямування можуть бути різними. Так, для аграрної сфери із низьким рівнем інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності інвестиції варто спрямовувати на структурну перебудову економіки підприємств, що дасть змогу стабілізувати фінансово-економічний стан та відповідно сформувати інноваційний потенціал і конкурентні переваги суб'єкта господарювання. Для аграрної сфери економіки із середнім рівнем інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності слід інвестувати види економічної діяльності, які дозволять у найстисліший термін створити інноваційний продукт та забезпечити конкурентоспроможність підприємства. Для аграрної сфери економіки із високим рівнем інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності інвестиції варто спрямовувати в експортоорієнтовані та наукомісткі галузі задля підвищення рівня конкурентоспроможності й завоювання конкурентних переваг на світових ринках. Тому на державному рівні варто створити умови, за яких регіон мав би реальний доступ до інвестиційних ресурсів і мав змогу на конкурсних засадах пропонувати реальні проекти ефективного використання й розвитку інноваційного потенціалу аграрних підприємств.

Протягом 2018 р. в економіку України надійшло 2,5 млрд доларів США прямих інозем-

них інвестицій, третину з як вкладено у виробничі підприємства, трохи менше третини — у установи фінансової та страхової сфери, з них 500,1 млн доларів США — у сільське господарство. За загального зростання вхідних інвестиційних потоків на 8 % проти попереднього року, обсяги інвестування в діяльність аграрних підприємств та розвиток підприємств аграрного сектору зменшився проти показників 2016 року на 25,3 %. До десяти основних країн-інвесторів України, на які припадає 83% загального обсягу прямих інвестицій, увійшли Кіпр (19,5%), Нідерланди (16,6 %), Росія (27,8%), Австрія (5,7 %), Велика Британія (4,0 %), Франція (4,8 %). Загалом капітальні інвестиції не лише визначають розвиток матеріально-технічної бази господарств, але і є суттєвим фактором забезпечення конкурентних переваг сільськогосподарського виробництва як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках світу в середньо- і довгостроковій перспективі. Лідерами за темпами освоєння агроінвестицій в останні роки є Волинська (310,4%), Запорізька (251,8%), Херсонська (233,9%), Івано-Франківська (225,2%), Миколаївська (211,7%) і Одеська (206,7%) області, де зазначений показник більш ніж удвічі перевищував середнє його значення в країні [10].

За даними НБУ, на сільське господарство припадає лише 7 % кредитного портфеля банківської системи. І лише 5—6 % капітальних інвестицій в АПК сформовані за рахунок банківських кредитів. Низька інвестиційна привабливість вітчизняних сільськогосподарських підприємств, значною мірою пов'язані із фінансовими аспектами діяльності виробників, залежними від ринкової та конкурентної ситуації [9; 8]. До ключових проблем низького рівня інвестиційної привабливості агроформувань слід відносити їх низьку адаптивність до мінливих змін, недостатню інноваційну активність, структурні недосконалості та незабезпечення еквівалентності обміну. Нинішня ситуація призвела до того, що сільське господарство втрачає активи швидшими темпами, ніж відбувається його відтворення [7]. Формування і використання інвестованого капіталу в аграрних підприємствах має певні особливості. Новостворений тип аграрного підприємництва заснований на капіталі минулих періодів, тобто техніко-технологічна оснащеність виробництва збереглася практично на рівні 90-х років минулого століття. Причинами можна назвати зменшення частки валової доданої вартості сільського господарства у загальному її обсязі, по економіці України і різкі коливання індексу

цін реалізації продукції аграрними підприємствами [1].

Інвестиційне середовище функціонування аграрних підприємств характеризується зрушенням фінансової бази розвитку сільськогосподарського виробництва. Розглядається ймовірним зменшення джерел формування власних фінансових ресурсів сільськогосподарських товаровиробників через несприятливу цінову кон'юнктуру на основні види споживаних мінеральних добрив, матеріально-технічної продукції, засобів захисту рослин і стримування росту цін на агропродовольчу продукцію. За умови відновлення дії державної цільової програми фінансової підтримки через механізм здешевлення кредитів сільськогосподарське виробництво може додатково залучити близько 10 млрд грн кредитних ресурсів, вартість яких зменшиться на 3—4 відсоткових пункти [5]. Для підвищення обсягів та ефективності фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарства необхідно: сформувати систему фінансово-кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, розширити її інфраструктурні складові; відновити дію державних програм підтримки кредитування сільськогосподарських виробників; удосконалити систему мікрокредитування, передусім — для малого бізнесу; розширити систему страхового захисту кредитного забезпечення [6].

Мінімізації ризиків втрати частини доходів сприяє застосування аграріями інструментів страхового захисту сільськогосподарської діяльності. Однак через відсутність якісної системи агрострахування та державної підтримки можливе погіршення динаміки ринку страхових послуг: кількість договорів страхування зменшиться на 11 %, сума зібраних премій — на 12—13 %, рівень виплат становитиме на рівні 8—9 %. Ринок сільськогосподарського страхування охопить лише близько 5 % суб'єктів господарювання аграрної сфери. Для збереження позитивних тенденцій розвитку сільськогосподарського страхування та покращення страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників згідно з Дорожньою картою реформування сільськогосподарського страхування необхідно: сформувати якісну систему страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників із розширенням її інституційних складових; відновити дію державної програми часткової компенсації страхових премій для сільськогосподарських виробників; переглянути вимоги щодо вступу страховиків до профільних асоціацій; запровадити андерайтинг,

врегулювати збитки і перестрахування по всіх стандартних програмах з державною підтримкою; покращити гарантійний механізм виконання страховиками зобов'язань перед сільськогосподарськими товаровиробниками [4].

Пріоритетним на сьогодні є створення привабливих умов інноваційного інвестування, а саме: розвиток правових основ інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств з метою створення ефективного правового механізму гарантій захисту інвестицій, стабілізації та розвитку економічних процесів, сприяння розвитку банківської системи через широке залучення іноземного капіталу, застосування сучасних банківських технологій та інструментів для забезпечення якості банківських послуг та спрямування банківського капіталу до інноваційного інвестування, сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної інфраструктури (фондових, товарних та аграрних бірж, депозитаріїв, інститутів спільного інвестування, інноваційних та інвестиційних фондів, технопарків, бізнес-інкубаторів, страхових компаній, науково-консультаційних центрів), реформа податкової системи та поетапне зниження податкового навантаження, державна фінансова підтримка інноваційних проектів, що пройшли відбір за встановленими критеріями.

Надходження інвестицій у аграрний сектор економіки України залежить від інвестиційного середовища, на формування якого впливають такі фактори: відповідність рівня розвитку галузей в агропромисловому комплексі, наявність власних ресурсів, державні пільги для інвесторів, страхування ризиків, технічний рівень організації виробництва тощо. Для ефективного розвитку агровиробництва необхідне формування як активно функціонуючого фінансового ринку, так і інтегрованої системи взаємозв'язків з міжнародними фінансовими потоками, підвищення рівня інвестиційної забезпеченості аграрних підприємств для досягнення конкурентних переваг вищого рівня та забезпечення конкурентоспроможного розвитку [2].

Інвестиції в різні сегменти продовольчого ланцюга, у контрактні схеми з сільгоспвиробниками різного розміру здатні забезпечити інвесторам гарантовані поставки сільськогосподарської продукції та прибутки. Основними мотиваторами агроінвестицій є: бажання доступу до найкращих ділянок землі, підвищення капіталізації, диверсифікація інвестиційного портфелю за рахунок вкладень в аграрний сектор за зниження віддачі від інших секторів

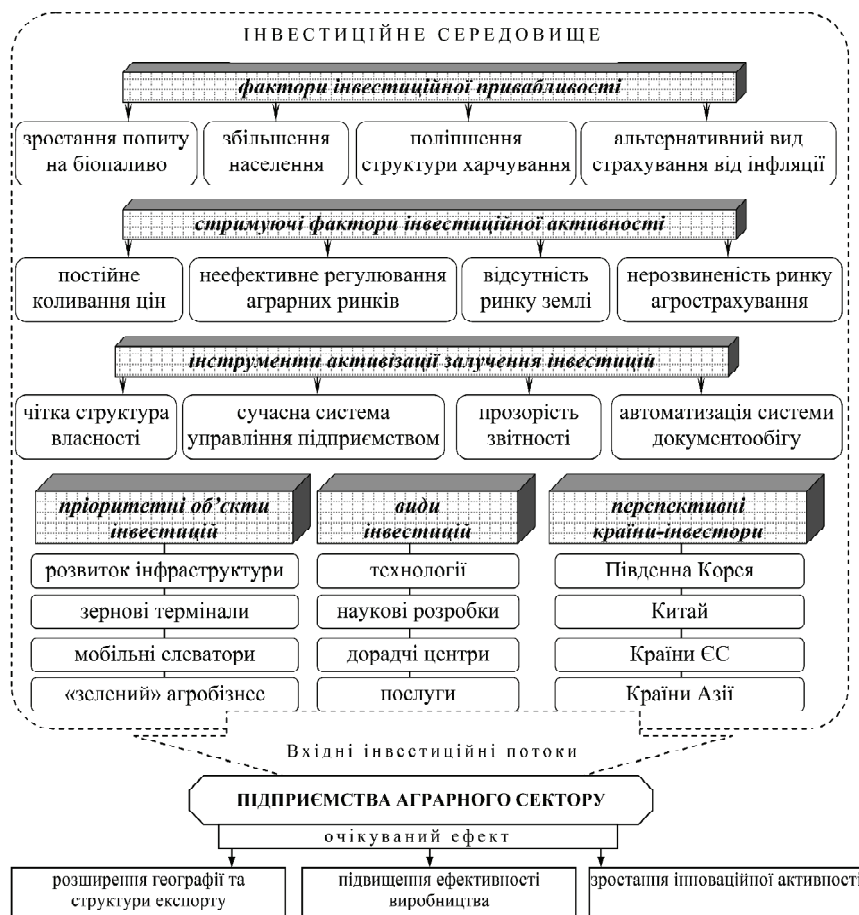

Рис. 1. Сучасна парадигма інвестиційного середовища аграрних підприємств

тощо. Водночас важливою є роль держави в регулюванні відносин у інвестиційному середовищі, яке характеризується нерівністю доступу аграрних підприємств до ринків, кредитних ресурсів, інновацій та технологій (рис. 1).

Доцільним є формування й розвиток раціональних моделей залучення та розподілу інвестицій в аграрний сектор. За умови створення ринку землі доцільним є інвестування у придбання сільгоспугідь, виробничих засобів та інфраструктуру, що здійснюють місцеві агроформування та населення; кооперативи та інші інвестори вкладають кошти в об'єкти зі зберігання, переробки і реалізації продукції; державні інвестиції спрямовуються в сільську інфраструктуру, розвиток системи поширення знань та освіти, консультування. Доцільним є дотримання в даній моделі пропозицій ФАО: 25% інвестиційного ресурсу має спрямовуватись у рослинництво, 13% — у тваринництво, 62% — сільську й оптову ринкову інфраструктуру, первинну переробку. Ця модель має реалізовуватись на принципах відповідального інвестування в сільське господарство: визнання приватної власності на землю та матеріаль-

но-технічні ресурси; вдосконалення земельних відносин; побудова на цій платформі ринкового економічного механізму господарювання з пріоритетами розбудови підприємницької діяльності з розробкою інвестиційно-інноваційних проектів, що передбачають соціальну відповідальність, збільшення кількості робочих місць, належної організації праці й управління, екологізації виробництва, підвищення добробуту населення країни.

ВИСНОВКИ

Інвестиційні стратегії повинні створювати місця інклюзивного зростання, а збалансований розвиток повинен бути в центрі зусиль на залучення і використання інвестицій. Розроблювальні інвестиційні стратегії у сільському господарстві мають бути націлені на вирішення конкретних стратегічних завдань інвестиційної політики в аграрних підприємствах. Це дасть змогу досягти необхідного симбіозу між різними векторами економічного зростання аграрних підприємств, збалансувати складові забезпечення конкурентоспроможного розвитку агроформувань

та посилити їхню фінансову стійкість. Загалом капітальні інвестиції не лише визначають розвиток матеріально-технічної бази господарств, але і є суттєвим фактором забезпечення конкурентних переваг сільськогосподарського виробництва як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках в середньо- і довгостроковій перспективі.

Література:

1. Агробізнес України [Електронний ресурс] // Інфографічний довідник. — Режим доступу: http://agrex.gov.ua/wpcontent/uploads/Infografika_silskogogospodarstvaUkrainividBakerTillytaLatifundist.pdf
2. Бабенко А.Г. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/
3. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації / Ю.Є. Кирилов — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. — 420 с.
4. Лупенко Ю.О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2015. — № 2. — С. 30—34.
5. Лупенко Ю.О., Саблук П.Т., Месель-Весеяк В.Я., Федоров М.М. Результати і проблеми реформування сільського господарства України Економіка АПК. — 2014. — № 7. — С. 26—38.
6. Мельник Ю.Ф. Актуальні проблеми аграрної реформи в Україні в умовах системної кризи світової економіки / За ред. І.Г. Кириленка. — К., 2009. — 135 с.
7. Павлова В.А., Кузьменко О.В., Гончар Л.А. Стратегічне управління ресурсним потенціалом: концепція, механізм, стратегія: монографія. — Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. — 152 с.
8. Павловська Л.Д., Ходаківський В.М. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку сільськогосподарських підприємств. — Житомир: Вид-во "Полісся", 2015. — 236 с.
9. Сергєєва О.Р. Інвестиційний клімат в Україні: реалії та перспективи Соціально-економічні проблеми і держава: Електронне наукове фахове видання. — ТОВ "СтереоАрт" м. Тернопіль. — Вип. 2 (13). — 2015. — С. 254—261.
10. Статистичний щорічник України за 2018 рік Державна служба статистики України. — Київ 2019. — 482 с.

References:

1. Ahrobiznes Ukrainy (2019), "Agribusiness of Ukraine", available at: <http://agrex.gov.ua/wpcontent/uploads/InfografikasilskogogospodarstvaUkrainividBakerTillytaLatifundist.pdf> (Accessed 10 Nov 2019).
  2. Babenko, A.H. (2011), "Investment activity of agricultural enterprises", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/ (Accessed 10 Nov 2019).
  3. Kyrylov, Yu.Ye. (2015), Kontseptual'ni zasady konkurentospromozhnogo rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Conceptual foundations of competitive development of the agrarian sector of the Ukrainian economy in the context of globalization], OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.
  4. Lupenko, Yu.O. (2015), "Development of the agrarian sector of the Ukrainian economy: forecasts and prospects", Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu, vol. 2, pp. 30—34.
  5. Lupenko, Yu.O. Sabluk, P.T. Mesel'-Veseliak, V.Ya. and Fedorov, M.M. (2014), "Results and problems of reforming Ukrainian agriculture", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 26—38.
  6. Mel'nyk, Yu.F. (2009), Aktual'ni problemy ahrarnoi reformy v Ukraini v umovakh systemnoi kryzy svitovoi ekonomiky [Actual problems of agrarian reform in Ukraine in the conditions of systemic crisis of the world economy], Kyiv, Ukraine.
  7. Pavlova, V.A. Kuz'menko, O.V. and Honchar, L.A. (2014), Stratehichne upravlinnia resursnym potentsialom: kontseptsii, mekhanizm, stratehiia [Strategic management of resource potential: concept, mechanism, strategy], Dnipropetrovs'kyj universytet imeni Al'freda Nobelia, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
  8. Pavlovs'ka. L.D. and Khodakivs'kyj. V.M. (2015), Investytsijne zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv [Investment support for economic development of agricultural enterprises], Vyd-vo "Polissia", Zhytomyr, Ukraine.
  9. Serhieieva, O.R. (2015), "Investment climate in Ukraine: realities and prospects", Sotsial'no ekonomichni problemy i derzhava, vol. 2 (13), pp. 254—261.
  10. State Statistics Service of Ukraine (2019), Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2018 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 28.11.2019 р.*

УДК 330.837:630

А. І. Карпук,

д. е. н., доцент, директор, відокремлений підрозділ НУБіП України

"Боярська лісова дослідна станція", м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-2920-8131

О. М. Дзюбенко,

к. е. н., начальник, Черкаське обласне управління лісового

та мисливського господарства, м. Черкаси

ORCID ID 0000-0001-9837-696X

О. М. Кватирко,

аспірант, Національний університет біоресурсів

і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-0773-4237

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.9

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: ПРИРОДНО-РЕСУРСНІ ТА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

А. Karpuk,

Doctor of Economics, senior lecturer, principal, separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Kyiv

O. Dzyubenko,

Ph.D. in Economics, chief, Cherkasy Forestry and Hunting Department, Cherkasy

O. Kvatyrko,

postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE FOREST SECTOR IN THE CONTEXT OF INCREASING ITS COMPETITIVENESS: NATURAL RESOURCES AND ECOLOGICAL AND ECONOMIC PREREQUISITES

Встановлено, що інституціональне середовище інвестиційно-інноваційного розвитку лісового сектора охоплює комплекс інституціональних передумов, інститутів-правил та інститутів-організацій, які забезпечуватимуть залучення фінансових потоків у модернізацію та реконструкцію основного капіталу і впровадження процесних інновацій, а також сформують підґрунтя для трансферу сучасних технологій у сферу лісорозведення, лісовирощування, переробки деревини та утилізації відходів. Дослідження показали, що магістральним елементом інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного розвитку лісового сектора виступає інституціональне підґрунтя інвестиційної та інноваційної політики, яке охоплює базові інститути лісового господарства (форми власності на лісові та лісогосподарські активи, організаційно-правові форми лісогосподарювання та систему державного управління лісовим господарством), інституціональних інноваторів та інших суб'єктів інноваційної діяльності, а також інститути інвестування.

Обґрунтовано, що необхідною передумовою формування сучасної системи інвестиційно-інноваційного забезпечення лісового сектора є доповнення базових інститутів ведення лісового господарства певною специфікацією інститутів інвестування, які дадуть можливість: сприяти залученню у лісопродуктовий ланцюг інституціональних інвесторів; перезавантажити роль держави та місцевого самоврядування у фінансуванні лісогосподарських та лісоохоронних проектів; забезпечити нарощення внутрішніх джерел інвестування проектів відновлення, відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу, а також модернізації лісогосподарської інфраструктури; стимулювати суб'єкти переробної ланки, де спостерігається вищий ніж у лісовому господарстві рівень концентрації фінансового потенціалу, інвестувати проекти комплексного використання деревних відходів; залучати вітчизняні та міжнародні фінансо-

во-кредитні установи до інвестування проектів збереження лісової спадщини, примноження біорізноманіття лісів, заліснення малопродуктивних земель; консолідувати фінансові ресурси урядів іноземних держав для реалізації проектів низьковуглецевого розвитку в контексті використання лісосировинного потенціалу; сприяти залученню іноземних підприємницьких структур до спільного інвестування проектів наращення лісоресурсного потенціалу, в тому числі і в енергетичних цілях, через надання державних гарантій в частині забезпечення лісосировиною.

Встановлено, що значного поштовху інноваційній діяльності у переважній більшості ланок лісопродуктового ланцюга може надати створення спеціалізованих підприємств-інституціональних інноваторів, які будуть генерувати трансфер лісівничих, лісоексплуатаційних та деревообробних технологій і прискорюватимуть модернізацію, реконструкцію та технічне переоснащення основного капіталу лісогосподарських та деревообробних підприємств.

It is established that the institutional environment of investment and innovative development of the forest sector covers a set of institutional prerequisites, institutions-rules and institutions-organizations that will ensure the attraction of financial flows in the modernization and reconstruction of fixed capital and the introduction of process innovations, as well as form the basis for the transfer of modern technologies in the field of afforestation, forest cultivation, wood processing and waste disposal. Studies have shown that the main element of the institutional environment of investment and innovation development of the forest sector is the institutional framework of investment and innovation policy, which covers the basic institutions of forestry (ownership of forest and forestry assets, organizational and legal forms of the state forest management system), institutional innovators and other subjects of innovation, as well as investment institutions.

It is proved that a necessary condition for the formation of a modern system of investment and innovation support of the forest sector is to supplement the basic institutions of forestry with a certain specification of investment institutions, which will enable: to promote the involvement of institutional investors in the forest products chain; to reset the role of the state and local government in the financing of forestry and forest protection projects; to provide increase of internal sources of investment of projects of restoration, reproduction and protection of forest resource potential, and also modernization of forestry infrastructure; to stimulate subjects of processing industry where the level of concentration of financial potential is higher, than in forestry, to invest projects of complex use of wood waste; to involve domestic and international financial and credit institutions to investment of projects preservation of forest heritage, increase of biodiversity of the woods, afforestation of unproductive lands; to consolidate the financial resources of foreign governments to implement the projects of low-carbon development in the context of using forest resources; to promote the attraction of foreign entrepreneurial structures to joint investing of projects to increase forest resource potential, including for energy purposes, through the provision of state guarantees in providing timber.

It is established that the creation of specialized enterprises-institutional innovators, which will generate the transfer of forestry, forest exploitation and woodworking technologies and will accelerate the modernization and reconstruction.

It is established that the creation of specialized enterprises-institutional innovators, which will generate the transfer of forestry and woodworking technologies and will accelerate the modernization, reconstruction and technical re-equipment of the fixed capital of forestry and woodworking enterprises, can provide a significant impetus to innovation in the vast majority of links of the forest product chain.

Ключові слова: інституціональне середовище, лісовий сектор, інвестиційна діяльність, інституціональні інноватори, додана вартість, лісоресурсний потенціал.

Key words: institutional environment, forest sector, investment activity, institutional innovators, value added, forest resource potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прискорення процесів інвестиційно-інноваційного оновлення виробничо-технічної бази та інфраструктури окремих сегментів лісового сектора національної економіки на пряму пов'язане з формуванням інституціонального середовища, яке охоплюватиме комплекс інституціональних передумов, інститутів-правил та інститутів-організацій, що забезпечуватимуть залучення фінансових потоків у модернізацію та реконструкцію основного капіталу і впровадження процесних інновацій, а також сформулюють підґрунтя для трансферу сучасних

технологій у сферу лісорозведення, лісовирощування, переробки деревини та утилізації відходів. З огляду на це актуалізувалися проблеми удосконалення інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного розвитку лісогосподарських підприємств, які функціонують у системі Державного агентства лісових ресурсів України (ДАЛРУ), що вимагає розробки авторських підходів до диверсифікації каналів залучення у лісопродуктовий ланцюг капітальних та фінансових інвестицій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика формування інституціонального середовища розвитку лісового сектора на-

ціональної економіки ґрунтовно розглядається в працях А. Дейнеки, О. Дребот, І. Синякевича, І. Соловія, М. Ступеня, О. Фурдичка, Б. Шумлянського [1—5], де пропонуються теоретико-методологічні підходи стосовно умонтування в інституціональну систему господарювання інститутів, які довели свою результативність у високорозвинених країнах та країнах, які відзначаються прискореними темпами соціально-економічного піднесення. Значна увага приділяється базовим інститутам розвитку лісогосподарського та деревообробного сегмента лісового сектора, а також імплементації сучасних організаційно-правових форм лісогосподарського підприємництва у вітчизняну практику господарювання. Не повною мірою у працях вітчизняних вчених відображено особливості формування інституціонального середовища диверсифікації форм та джерел інвестиційного забезпечення реалізації лісогосподарських та лісоохоронних проєктів, а також активізації інноваційної діяльності.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є розробка авторського підходу до формування інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного розвитку лісового сектора, а також аналіз природно-ресурсних та еколого-економічних передумов підвищення конкурентоспроможності лісогосподарського виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна відзначається неоднорідністю як щодо лісистості окремих територій, так і щодо запасів лісоресурсного потенціалу, що потребує застосування диференційованого підходу до вибору пріоритетів інвестиційно-інноваційного забезпечення як розвитку сировинного, так і переробного сегментів лісового сектора. Важливе значення відіграє вікова структура лісового фонду, оскільки фактично вона дає необхідну інформацію про обсяги деревини, які можуть бути залучені у відтворювальний процес у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Рівень інвестиційної привабливості регіональних лісогосподарських та деревообробних комплексів значною мірою пов'язаний з породною структурою лісового фонду, тобто домінуванням найбільш цінних лісоутворюючих порід. У регіонах, де значну частину лісоресурсного потенціалу складає некондиційна та низькосортна деревина спостерігаються значні перспективи для розвитку целюлозно-паперо-

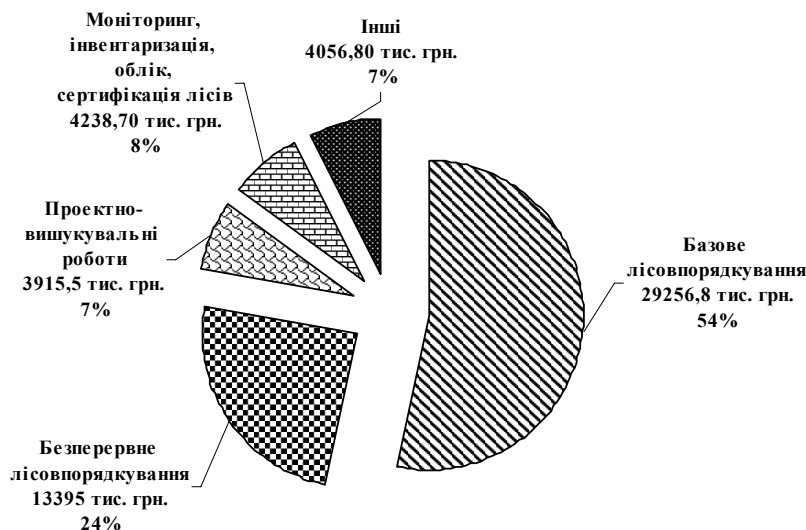
вого та лісохімічного виробництва, що в підсумку дозволить забезпечити усунення проявів нераціонального використання деревини, а також підвищить рівень капіталізації лісогосподарського та лісопереробного сегментів лісового сектора економіки України, що сприятиме зміцненню конкурентоспроможності національного лісогосподарського комплексу в глобальних лісопродуктових ланцюгах.

В умовах загострення конкуренції як на ринку лісосировини, так і на ринку готової дерев'яної продукції вагомим значенням набуває розбудова об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, рівень розвитку яких визначає величину енергетичних та транспортних витрат на здійснення лісогосподарських заходів, складування деревини, перевезення деревини з верхніх складів на нижні склади. З огляду на це, саме розбудова лісових доріг є базовою детермінантою формування сучасної лісогосподарської інфраструктури, а для віддалених адміністративних районів від центрів ділової активності у Карпатському та Поліському економічних районах виступає визначальним чинником конкурентоспроможності продукції, робіт та послуг лісового господарства.

Тому активізація будівництва лісових доріг в останні роки у найбільш лісозабезпечених регіонах країни є проявом покращення інфраструктурних передумов розвитку сировинного сегмента лісового сектора на інвестиційно-інноваційній основі, що створює умови для поступового підвищення техніко-технологічного рівня лісогосподарського виробництва. Водночас розбудова мережі лісових доріг формує додатковий територіальний базис для розбудови інфраструктури рекреаційного лісокористування та мисливського господарства. Розширення мережі лісових доріг потребує додаткових інвестиційних вливань, які можуть бути профінансовані як за рахунок власних коштів постійних лісокористувачів, отриманих на основі госпрозрахункової діяльності, так і на основі залучення фінансових ресурсів на ринку позикового капіталу та на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства.

Попри високий рівень капіталомісткості проєктів будівництва лісових доріг, розбудова таких інфраструктурних об'єктів у середньостроковій перспективі створює можливості постійним лісокористувачам знижувати енергетичні та транспортні затрати на заготівлю та доставку деревини, що також дасть можливість використовувати резерви для підвищення ефективності фінансування природоохоронної

Рис. 1. Структура витрат на лісовпорядкування та проектно-вишукувальні роботи у 2016 році підприємствами ДАЛРУ

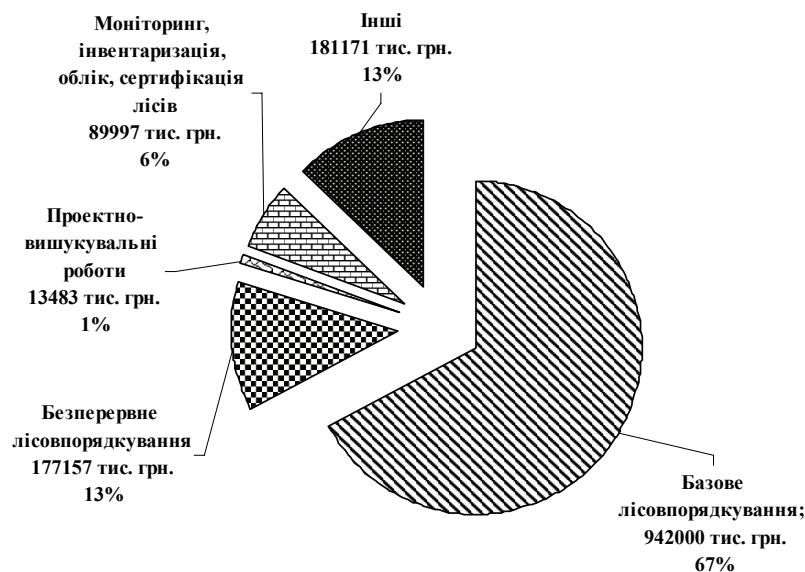
Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

діяльності та підвищувати рівень оплати праці зайнятих у лісовому господарстві.

Інноваційна діяльність постійних лісокористувачів охоплює широкий спектр видів діяльності та організаційно-економічних і виробничо-технічних заходів, які передбачають запровадження продуктивних та процесних інновацій. Виходячи з природно-ресурсних та виробничо-технічних особливостей відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації лісгосподарської інфраструктури, першочергового значення набуває проблема прискорення інноваційних процесів у лісовпорядкуванні і проектно-

(54%) (рис. 1).

Частка витрат на безперервне лісовпорядкування становить 24%, моніторинг, інвентаризацію, облік та сертифікацію лісів — 8%, проектно-вишукувальні роботи — 7%. У 2018 році порівняно з 2016 роком у структурі витрат на лісовпорядкування та проектно-вишукувальні роботи відбулися незначні структурні зрушення, які характеризуються збільшенням частки витрат на базове лісовпорядкування (67%) та зменшення — на безперервне лісовпорядкування (13%). Також у 2018 році порівняно з 2016 роком спостерігалось зменшення частки витрат на моніторинг, інвентаризацію, облік та сертифікацію лісів (6%) і на проектно-вишукувальні роботи (1%) (рис. 2).

Рис. 2. Структура витрат на лісовпорядкування та проектно-вишукувальні роботи у 2018 році підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

вишукувальних роботах, охороні лісу від пожеж, боротьбі зі шкідниками та хворобами лісу, придбанні виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів.

Активізація інноваційної діяльності у перерахованих напрямках потребує відповідного інвестиційного забезпечення, необхідного для створення сучасної технологічної бази ведення лісового господарства та розбудови лісгосподарської інфраструктури. У структурі витрат на лісовпорядкування та проектно-вишукувальні роботи у 2016 році найбільша питома вага припадає на фінансування базового лісовпорядкування

Аналіз структурних зрушень у витратах на лісовпорядкування та проектно-вишукувальні роботи свідчить про те, що інноваційні процеси в частині інформаційного забезпечення ведення лісового господарства відбуваються надзвичайно повільно. Позитивним слід вважати зростання абсолютної величини витрат на моніторинг, інвентаризацію, облік та сертифікацію лісів та на проектно-вишукувальні роботи, що дасть можливість вчасно формувати необхідну інформаційну базу про стан лісів для прийняття ефективних управлінських рішень.

Якщо аналізувати інвестиційне забезпечення інноваційних процесів у сфері охорони лісу від по-

жеж на основі структури витрат по даному напрямку ведення лісового господарства, то вимальовується така картина: у 2018 році порівняно з 2016 роком не відбулося значних структурних зрушень у витратах на охорону лісу від пожеж. Найбільша питома вага витрат спрямовувалася у 2016 та 2018 роках на організацію, утримання лісових пожежних станцій і зв'язку (54% і 53% відповідно) (рис. 3 та 4).

Питома вага витрат на догляд за мінералізованими смугами та протипожежними розривами в загальній структурі витрат на охорону лісу від пожеж у 2016 і 2018 роках становила 10%. Якщо у 2016 році на благоустрій рекреаційних ділянок спрямовувалося 8% витрат на охорону лісу від пожеж, то у 2018 році — 7%. У 2016 та 2018 роках у структурі витрат на охорону лісу від пожеж частка витрат на влаштування протипожежних розривів та мінералізованих смуг, а також на гасіння лісових пожеж була незначною.

Стабільною залишається структура витрат на боротьбу зі шкідниками та хворобами лісу. Найбільшу питому вагу у 2016 та 2018 роках становлять витрати на лісопатологічні обстеження (45% і 47% відповідно) (рис. 5 та 6).

У 2018 році порівняно з 2016 роком знизилася питома вага винищувальних робіт у осередках шкідників і хвороб. Якщо у 2016 році вона становила 12%, то у 2018 році — 8%. Структура витрат на боротьбу зі шкідниками та хворобами лісу є недосконалою, що призвело до надмірного поширення шкідників та хвороб лісу, особливо у хвойних лісах.

Квінтесенцією інноваційного розвитку постійних лісокористувачів виступає оновлення парку виробничого обладнання, автомобілів, приладів, ма-

Рис. 3. Структура витрат на охорону лісу від пожеж у 2016 році підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

шин, механізмів. У 2018 році порівняно з 2016 роком у структурі витрат на оновлення основного капіталу постійних лісокористувачів не відбулось значних структурних зрушень (рис. 7 та 8).

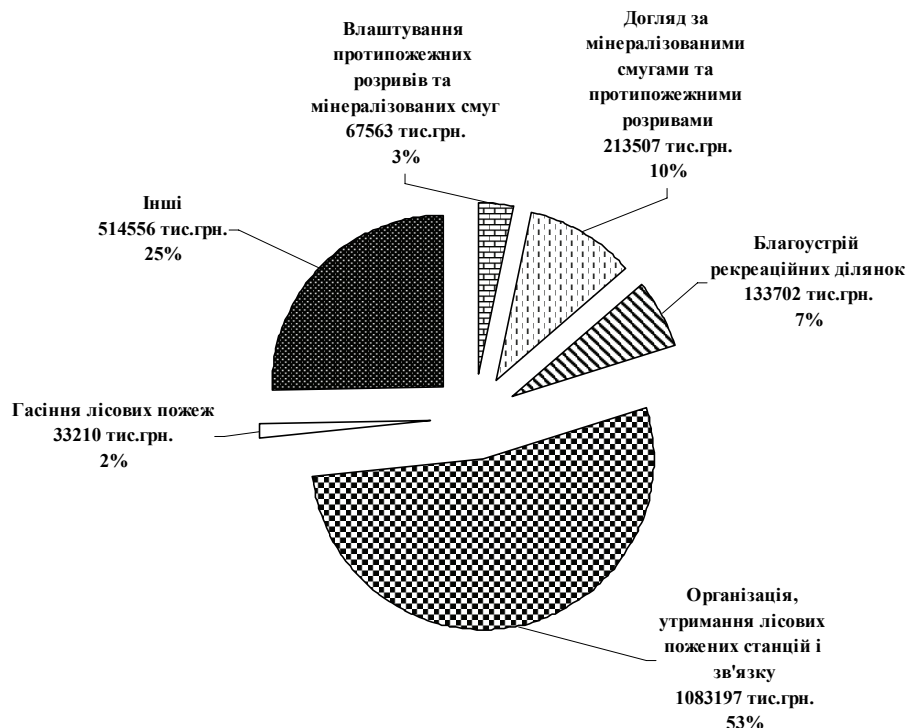
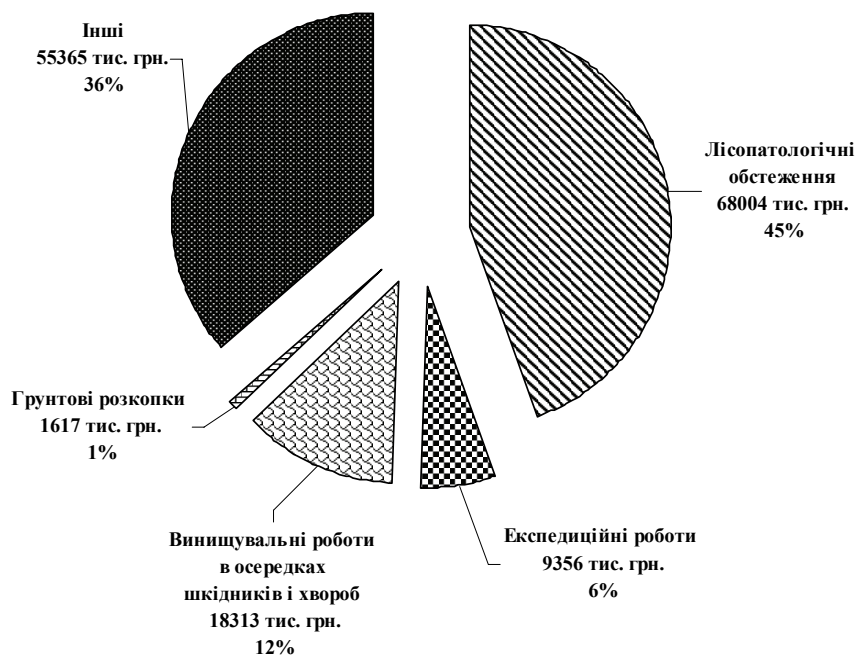

Рис. 4. Структура витрат на охорону лісу від пожеж у 2018 році підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Рис. 5. Структура витрат на боротьбу зі шкідниками та хворобами лісу у 2016 році підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Найбільша частка витрат припадала на придбання лісгосподарської техніки і становила відповідно 39,3% та 36,7%. Питома вага видатків на придбання дорожньо-будівельної техніки становила відповідно 1,4% та 1%. Незначною є частка видатків на придбання екологобезпечних машин та механізмів (у 2016 році становила 0,12%, а у 2018 році — 0,19%). Незначною є також питома вага витрат на

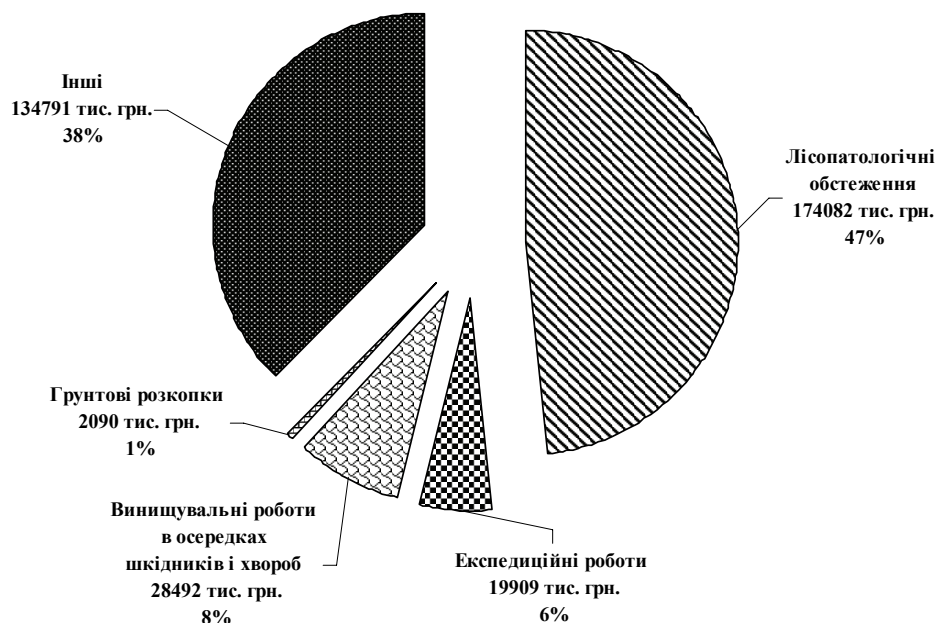
придбання засобів боротьби зі шкідниками (у 2016 році становила 0,01%, а у 2018 році — 0,03%).

Важливою складовою лісгосподарської інфраструктури виступають лісові дороги, наявність яких є основною передумовою забезпечення мобільності та оперативності транспортування деревини та результативності здійснення лісгосподарських заходів. Якщо у 2013 році протяжність побудованих лісових доріг становила 627,5 км, у 2015 році — 276,9 км, то у 2018 році — 190,5 км (рис. 9).

Тобто у 2018 році порівняно з 2013 роком протяжність побудованих лісових доріг зменшилася понад у 3 рази. Масштаби побудови лісових доріг також вирішальною мірою вплинули на суму витрат на їх будівництво. Якщо в 2013 році сума витрат на

будівництво лісових доріг в цілому по Державному агентству лісових ресурсів України становила 100,8 млн грн, у 2015 році — 66,4 млн грн, то у 2018 році — 72,3 млн грн. Тобто у 2018 році порівняно з 2013 роком витрати на будівництво лісових доріг зменшилися на 28,5 млн грн.

Якщо в динаміці протяжності побудованих лісових доріг спостерігається загалом низхідна тенденція, то в динаміці проведення капі-

Рис. 6. Структура витрат на боротьбу зі шкідниками та хворобами лісу у 2018 році підприємствами ДАЛРУ

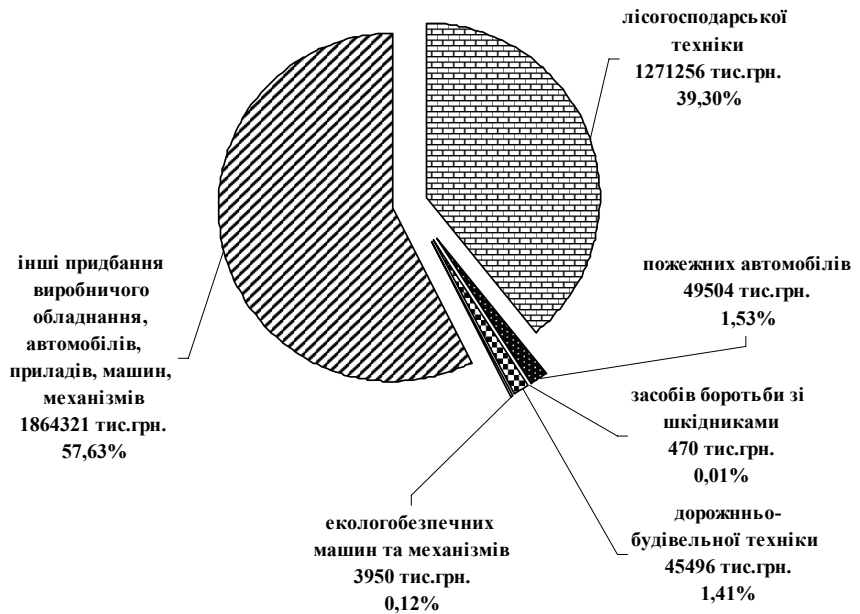
Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

тального ремонту та реконструкції лісових доріг має місце синусоїдний розподіл. Якщо у 2013 році протяжність лісових доріг, де проведено капітальний ремонт та реконструкцію, становила 70,7 км, у 2015 році — 59,7 км, у 2017 році — 180 км, то у 2018 році — 81,8 км (рис. 10).

Водночас масштаби проведення капітального ремонту та реконструкції лісових доріг вплинули на загальну вартість даного виду інфраструктурних поліпшень. Якщо у 2013 році на проведення капітального ремонту та реконструкцію лісових доріг витрачалося 7,2 млн грн, у 2015 році — 9,6 млн грн, у 2017 році — 14,5 млн грн, то у 2018 році — 81,8 млн грн.

Позитивним моментом розбудови дорожньо-транспортної інфраструктури у лісовому господарстві є поступове збільшення в останні роки протяжності відремонтованої і утримуваної наявної лісодорожньої мережі. Якщо в 2013 році протяжність відремонтованої і утримуваної наявної лісодорожньої мережі складала 5,7 тис. га, у 2015 році — 7,4 тис. га, то у 2018 році — 8,7 тис. га. Збільшення протяжності відремонтованої і утримуваної наявної лісодорожньої мережі відобразилося на зрос-

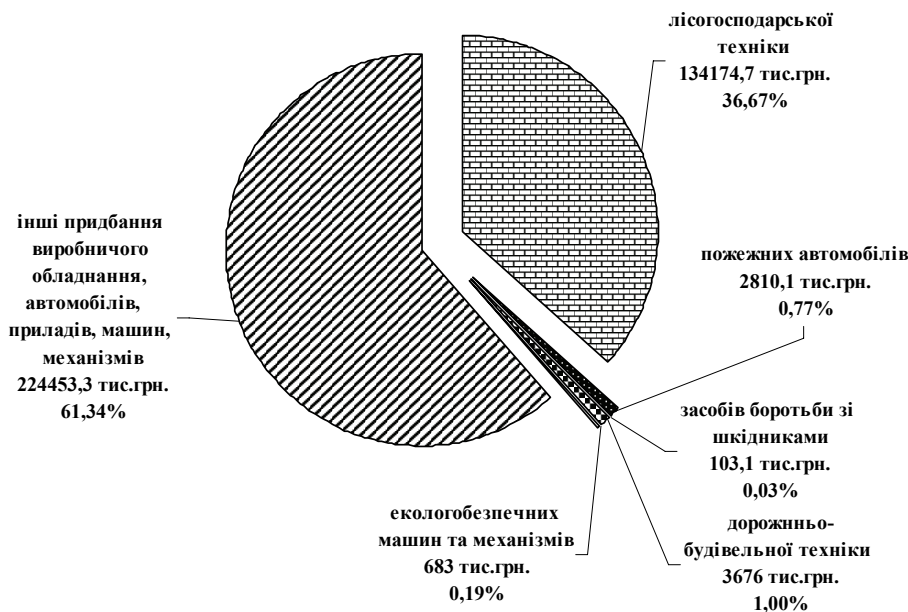

Рис. 7. Структура витрат на придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин, механізмів у 2016 році підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

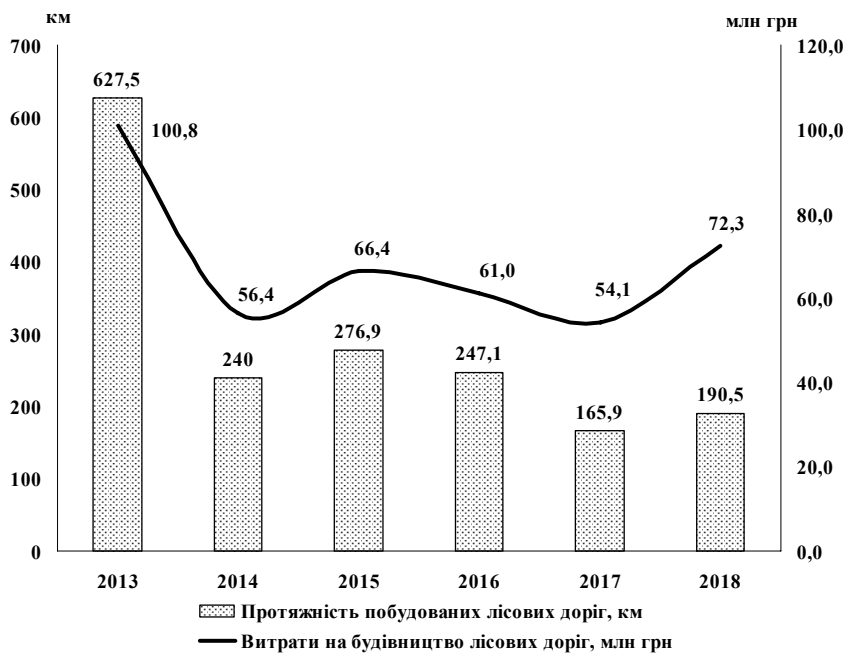
танні витрат на її ремонт і утримання. Якщо в 2013 році за даною статтею витрат було профінансовано 29 млн грн, у 2015 році — 59,4 млн грн, то у 2018 році — 106,3 млн грн. Тобто у 2018 році порівняно з 2013 роком сума витрат на ремонт і утримання наявної лісодорожньої мережі збільшилася майже в 4 рази.

Проявами інтенсивності процесів модернізації основних засобів лісгосподарських

Рис. 8. Структура витрат на придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин, механізмів у 2018 році підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

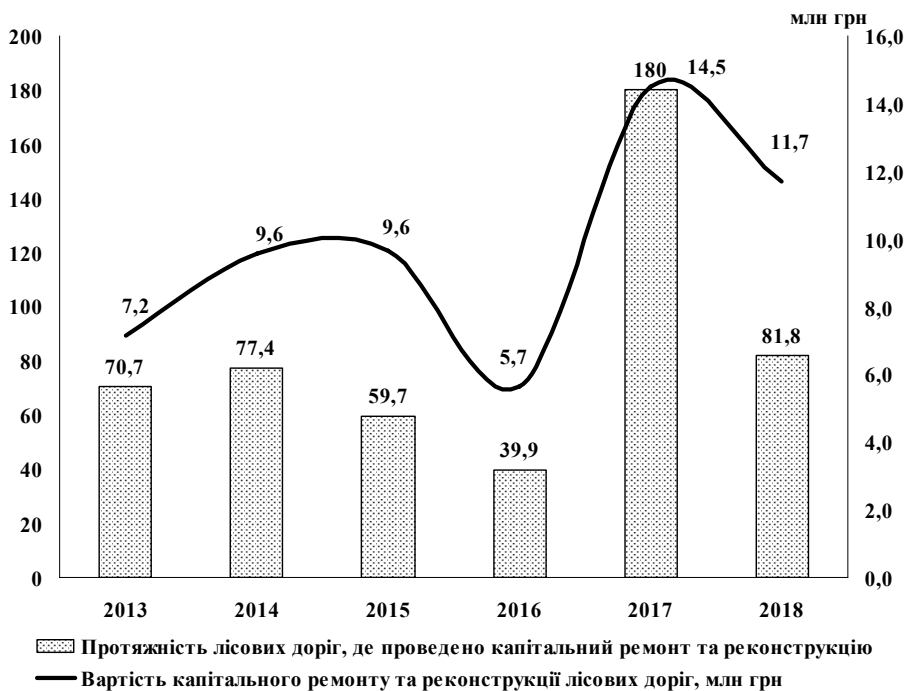
Рис. 9. Протяжність побудованих лісових доріг та витрати на їх будівництво підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

підприємств є динаміка придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів. За період 2013—2018 рр. спостерігається загалом висхідна тенденція у витратах державних лісгосподарських підприємств на придбання активної частини основних фондів. Зокрема у 2018 році порівняно з 2013 роком

сума витрат на придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів збільшилася на 236,2 млн грн (на 182,1%) (табл. 1).

Як і загалом по активній частині основних засобів спостерігається також зростання витрат і по окремих складових за винятком

Рис. 10. Протяжність лісових доріг, де проведено капітальний ремонт та реконструкцію, та вартість капітального ремонту і реконструкції лісових доріг підприємствами ДАЛРУ

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Таблиця 1. Витрати підприємств ДАЛРУ на придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин, механізмів, тис. грн

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення 2018/2013	
							абсол.	%
Придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин, механізмів	129699,5	156398,1	354566,1	323499,7	280404,7	365888,3	236189	182,1
в тому числі:	42654,9	86657,4	171449,5	127125,6	112348,9	134174,7	91520	214,6
- лісгосподарської техніки								
- пожежних автомобілів	1189,7	379,8	1667,1	4950,4	716,7	2810,1	1620	136,2
- засобів боротьби зі шкідниками	57,1	12,5	30	47	80,5	103,1	46	80,6
- дорожньо-будівельної техніки	13060,9	535,5	12864	4549,6	19,5	3676	-9385	-71,9
- екологобезпечних машин та механізмів	336	177,4	1816	395	114	683	347	103,3
- інші придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин, механізмів	72400,9	68635,5	166739,5	186432,1	167125,1	224453,3	152052	110,0

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

дорожньо-будівельної техніки. Зокрема у 2018 році порівняно з 2013 роком сума витрат на придбання лісгосподарської техніки збільшилася на 91,5 млн грн (2,1 рази). Також у 2018 році порівняно з 2013 роком спостерігалось зростання видатків на придбання пожежних автомобілів (зростання склало 1,6 млн грн).

Певним позитивом оновлення основних засобів лісгосподарських підприємств слід вважати хоча й не значне, але зростання вартості засобів боротьби зі шкідниками. Так, у 2018 році порівняно з 2013 роком витрати на придбання даної складової активної частини основних засобів збільшилися на 0,04 млн грн (на 80,6%). Як уже зазначалося у 2018 році порівняно з 2013 роком має місце зменшення витрат на придбання дорожньо-будівельної техніки. Зменшення склало 9,4 млн грн (71,9%). У зв'язку з необхідністю імплементації природоохоронних директив ЄС та виконанням Україною базових положень міжнародних лісоохоронних конвенцій, у 2018 році порівняно з 2013 ро-

ком збільшилися витрати на придбання екологобезпечних машин та механізмів. Збільшення склало 0,35 млн грн (на 103,3 %). Спостерігається також у 2018 році порівняно з 2013 роком збільшення витрат на придбання виробничого обладнання, автомобілів, приладів, машин та механізмів. Збільшення склало 152 млн грн (на 110%).

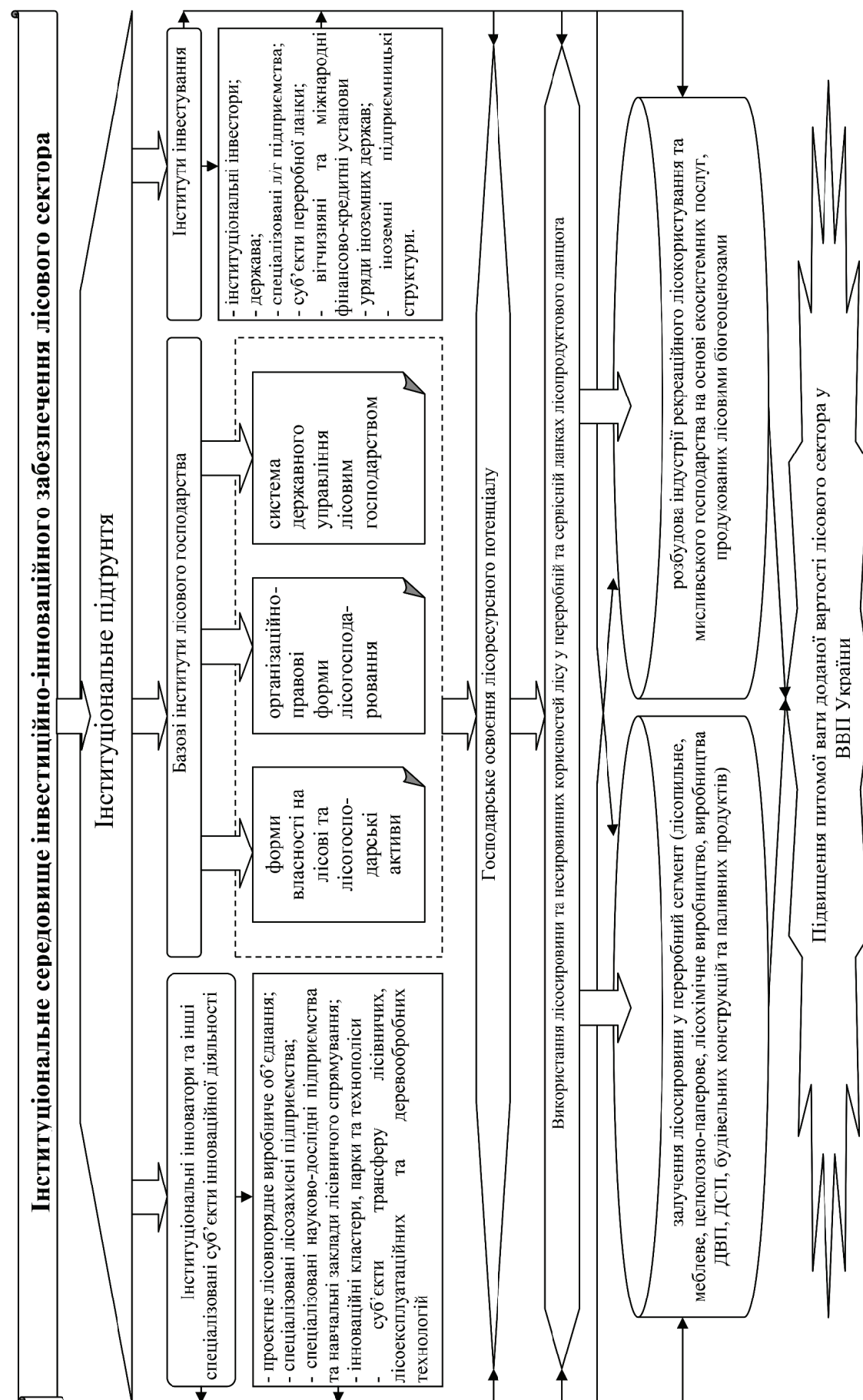
Важливою складовою нарощення матеріально-технічної бази лісгосподарських підприємств виступає капітальне будівництво різного роду об'єктів лісгосподарського, екологічного та соціального призначення. Зокрема у 2018 році порівняно з 2013 роком в цілому капітальне будівництво на лісгосподарських підприємствах ДАЛРУ збільшилося на 5,7 млн грн (на 38,9%). Також у 2018 році порівняно з 2013 роком спостерігається зростання витрат на капітальне будівництво окремих об'єктів. У 2018 році порівняно з 2013 роком обсяги капітального будівництва об'єктів лісгосподарського призначення збільшилися на 1,6 млн грн (на 19,6%),

Таблиця 2. Витрати підприємств ДАЛРУ на капітальне будівництво об'єктів лісгосподарського, соціального та протипожежного призначення, тис. грн

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Відхилення 2018/2013	
							абсол.	%
Капітальне будівництво об'єктів	14847,8	15318,5	23869,5	28074,2	23743,3	20625,9	5778	38,9
в тому числі:	8324,6	7820,3	11342,8	13804,6	11729	9956,6	1632	19,6
- лісгосподарського призначення								
- соціальної сфери і житлового фонду	545,1	3298,1	3767,8	2160,8	2985,6	1200,8	656	120,3
- об'єктів протипожежного призначення	412,2	3,8	939,4	578,9	362,1	770,4	358	86,9
- іншого призначення	5565,9	4196,3	7819,5	11529,9	8666,6	8698,1	3132	56,3

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Рис. 11. Суб'єктно-об'єктна база формування інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного розвитку лісового сектора

об'єктів соціальної сфери і житлового фонду — 0,6 млн грн (на 120,3%), об'єктів протипожежного призначення — 0,4 млн грн (на 80,6%) (табл. 2).

Виходячи з результатів аналізу динаміки капітального будівництва об'єктів лісогосподарського, соціального та екологічного спрямування встановлено, що обсяги капітального будівництва є мізерними і не покривають навіть мінімально необхідну потребу лісогосподарських підприємств у введенні нових виробничих об'єктів та площ.

Прискорення процесів інвестиційно-інноваційного оновлення виробничо-технічної бази та інфраструктури окремих сегментів лісового сектора національної економіки на пряму пов'язане з формуванням інституціонального середовища, яке охоплюватиме комплекс інституціональних передумов, інститутів-правил та інститутів-організацій, які забезпечуватимуть залучення фінансових потоків у модернізацію та реконструкцію основного капіталу і впровадження процесних інновацій, а також сформують підґрунтя для трансферу сучасних технологій у сферу лісорозведення, лісовирощування, переробки деревини та утилізації відходів.

Магістральним елементом інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного забезпечення лісового сектора виступає інституціональне підґрунтя інвестиційної та інноваційної політики. Таке підґрунтя охоплює базові інститути лісового господарства (форми власності на лісові та лісогосподарські активи, організаційно-правові форми лісогосподарування та систему державного управління лісовим господарством), інституціональних інноваторів та інших суб'єктів інноваційної діяльності, а також інститути інвестування (рис. 11).

Виходячи з того, що ресурсна база розвитку переробних сегментів лісового сектора формується у сфері лісового господарства, необхідною умовою форсування процесів інноваційного оновлення лісогосподарських та деревообробних виробництв є упорядкування системи базових інститутів, які визначають відносини володіння, користування та розпорядження лісовими благами, специфікацію форм лісогосподарської та лісоохоронної діяльності, а також державну вертикаль організації лісового господарства.

Саме відносини стосовно володіння, користування та розпорядження лісовими та лісогосподарськими активами визначають масштаби, форми та методи залучення лісосировини у переробну ланку лісопродуктового ланцюга.

Враховуючи важливу екологічну та соціальну функцію лісу і незважаючи на поглиблення інституціональних перетворень у природно-ресурсній сфері, у лісовому господарстві залишається домінуючою державна форма власності на лісову складову національного багатства, що й визначає організаційно-правові форми лісогосподарування.

Виходячи з цього, постійні лісокористувачі (державні та комунальні лісогосподарські підприємства) забезпечують господарське освоєння лісоресурсного потенціалу та здійснюють комплекс лісогосподарських заходів для відтворення, відновлення та охорони лісів. І державні, і комунальні лісогосподарські підприємства використовують лісові та лісогосподарські активи, здійснюючи госпрозрахункову діяльність і спрямовуючи додану вартість у фінансові фонди держави та місцевого самоврядування. Усі лісові землі та ліс на корені, які перебувають у постійному користуванні державних та комунальних лісогосподарських підприємств, є власністю українського народу, однак існують відмінності у розподілі прибутку названих суб'єктів господарування.

Державні лісогосподарські підприємства перераховують дивіденди за рахунок чистого прибутку до Державного бюджету України, а комунальні лісогосподарські підприємства до місцевого бюджету. Перерахування комунальними лісогосподарськими підприємствами дивідендів до місцевих бюджетів підвищує їх вагомість в соціально-економічному піднесенні територіальних утворень. Враховуючи те, що і державні, і комунальні лісогосподарські підприємства використовують лісові та лісогосподарські активи, які є власністю українського народу, на їх діяльність накладений значний спектр обмежень, покликаний забезпечувати невиснажливе та збалансоване лісокористування. З іншої сторони, звужена специфікація прав та повноважень менеджменту лісогосподарських підприємств не створює сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності у сфері лісорозведення, лісовирощування, первинної переробки деревини та утилізації деревних відходів.

Тобто має місце неформованість належного інституціонального підґрунтя для участі державних і комунальних лісогосподарських підприємств у трансфері продуктивних і процесних інновацій, а також залученні фінансових ресурсів у модернізацію, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу. Третім базовим інститутом ведення лісового господарства є система державного управлін-

ня лісами, яка в умовах української дійсності відзначається збереженням командно-адміністративної вертикалі, а також жорстких обмежень щодо використання лісоресурсного потенціалу. Віднесення системи державного управління лісами до базових інститутів пояснюється тим, що незважаючи на домінування відповідної суспільно-економічної формації та наявність окремих форм власності на ліси, завжди існувала потреба у наявності інституту державного управління, який забезпечуватиме своєчасне відтворення лісової складової національного багатства.

Система державного управління лісами в Україні представлена центральним органом виконавчої влади, на якого покладені функції реалізації лісової політики, а також його територіальними підрозділами — обласними управліннями лісового та мисливського господарства. В інституціональній матриці державного управління лісами також функціонують державні лісгосподарські підприємства, яким надано у постійне користування лісові землі і які перебувають у безпосередньому підпорядкуванні ДАЛРУ. Комунальні лісгосподарські підприємства підпорядковані центральному органу, який реалізує лісову політику, лише в частині дотримання чинного законодавства та комплексу регламентів освоєння лісоресурсного потенціалу, які визначаються базовим лісовпорядкуванням, вітчизняним законодавством та міжнародними природоохоронними угодами.

У зв'язку з половинчатим реформуванням сфери лісового господарства постійні лісокористувачі так і не отримали достатнього рівня автономності у прийнятті рішень як стосовно вибору пріоритетів виробничо-господарської діяльності, так і стосовно запровадження комплексу продуктивних та процесних інновацій, які дадуть можливість зменшити втрати лісо-сировини, підвищити продуктивність лісів, упереджувати поширення шкідників та лісових хвороб, вчасно здійснювати збір та утилізацію порубкових решток, а також ефективніше використовувати несировинні корисності лісу.

Крім відсутності сприятливих умов для трансферу інновацій, а також їх самостійного продукування, постійні лісокористувачі також стикаються з проблемою доступності інвестицій для повноцінного фінансування проектів модернізації та оновлення об'єктів лісгосподарської інфраструктури, а також для запровадження сучасних методів екологічно-орієнтованого лісівництва. Тобто формування сучасної системи інвестиційно-інноваційного за-

безпечення лісового сектора має передбачати наявність передумов не лише для трансферу і продукування інновацій у лісорозведенні, лісовирощуванні, охороні лісів та утилізації деревних відходів, а й відповідного інституціонального підґрунтя для диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення реалізації лісгосподарських та лісоохоронних проектів.

Попри те, що у сфері лісового господарства сформовано критично необхідний фундамент для запровадження ринкових товарно-грошових відносин, постійні лісокористувачі, передусім державні лісгосподарські підприємства, так і не отримали можливості оперативно виходити на ринок позикового капіталу та на ринок цінних паперів, щоб вчасно забезпечувати поповнення оборотних коштів та реалізовувати капіталомісткі проекти, які пов'язані з модернізацією та технічним переозброєнням лісоексплуатаційного та деревообробного обладнання.

Тобто необхідною передумовою формування системи інвестиційно-інноваційного забезпечення лісового сектора є доповнення базових інститутів ведення лісового господарства певною специфікацією інститутів інвестування, які дадуть можливість:

- сприяти залученню у лісопродуктовий ланцюг інституціональних інвесторів, зокрема до фінансування не завжди інвестиційно привабливих проектів лісорозведення та лісовирощування;

- перезавантажити роль держави та місцевого самоврядування у фінансуванні лісгосподарських та лісоохоронних проектів через розширення спектра надання державних гарантій, так і через диверсифікацію пріоритетів цільового бюджетного фінансування;

- забезпечити нарощення внутрішніх джерел інвестування проектів відновлення, відтворення та охорони лісоресурсного потенціалу, а також модернізації лісгосподарської інфраструктури;

- стимулювати суб'єкти переробної ланки, де спостерігається вищий ніж у лісовому господарстві рівень концентрації фінансового потенціалу, інвестувати проекти нарощення лісоресурсної бази та проекти комплексного використання деревних відходів;

- залучати вітчизняні та міжнародні фінансово-кредитні установи до інвестування проектів збереження лісової спадщини, примноження біорізноманіття лісів, заліснення малопродуктивних земель у рамках програм спільного партнерства та транскордонного співробітництва;

— консолідувати фінансові ресурси урядів іноземних держав для реалізації проектів низьковуглецевого розвитку в контексті використання лісосировинного потенціалу, зокрема в енергетичних цілях, у рамках міжнародних природоохоронних конвенцій, зокрема нової кліматичної угоди;

— сприяти залученню іноземних підприємницьких структур до спільного інвестування проектів нарощення лісоресурсного потенціалу, в тому числі і енергетичних цілях, через надання державних гарантій в частині забезпечення лісосировиною.

Третьою важливою складовою інституціонального підґрунтя інвестиційно-інноваційного забезпечення лісового сектора є наявність інституціональних інноваторів та інших суб'єктів інноваційної діяльності, які забезпечують продукування і трансфер продуктивних і процесних інновацій у сировинну ланку лісопродуктового ланцюга. В цьому напрямі в Україні вже сформована потужна науково-дослідна та виробничо-технічна база, яка представлена проектним лісовпорядним виробничим об'єднанням "Укрліспроєкт", спеціалізованими лісозахисними підприємствами, які функціонують у різних регіонах України, а також навчальними закладами лісівничого спрямування, які мають значний накопичений роками потенціал для продукування інноваційних розробок у сфері лісорозведення, лісовирощування, переробки деревини та утилізації деревних відходів.

Відносно невисокий рівень ефективності діяльності перерахованих суб'єктів інноваційної діяльності лісівничого спрямування пов'язується через відсутність мобільної системи бюджетного та позабюджетного фінансування окремих напрямів їх діяльності, а також через неналежну комунікацію з державними та комунальними лісгосподарськими підприємствами.

Саме відсутність каналів встановлення сучасної комунікації між постійними лісокористувачами та спеціалізованими лісозахисними підприємствами не дала можливості вчасно виявити вогнище поширення шкідників та хвороб лісу, що призвело до необхідності розширення площі суцільних та вибіркового санітарних рубок, що в середньостроковій та довгостроковій перспективі негативним чином відобразиться на прирості лісової біомаси. Квінтесенцією відсутності належної комунікації між лісозахисними підприємствами та постійними лісокористувачами стало збільшення у геометричній прогресії проявів поширення верхового коро-

їда, який завдав значних пошкоджень хвойним насадженням і погіршив породно-вікову структуру лісового фонду у багатьох регіонах України.

Однак значного поштовху інноваційній діяльності у переважній більшості ланок лісопродуктового ланцюга може надати створення спеціалізованих підприємств (інституціональних інноваторів, які будуть генерувати трансфер лісівничих, лісоексплуатаційних та деревообробних технологій і тим самим прискорюватимуть модернізацію, реконструкцію та технічне переоснащення основного капіталу лісгосподарських та деревообробних підприємств). Інституціональні інноватори у лісовому секторі варто створювати у формі інноваційних кластерів, технологічних парків та технополісів, які будуть продукувати інноваційні технології у сфері лісорозведення, лісовирощування, переробки деревини та утилізації деревних відходів, а також сприятимуть розширенню площі плантаційного лісовирощування, зокрема біоенергетичних культур на малопродуктивних землях.

Отже, сприятливе інституціональне підґрунтя форсування процесів інноваційної діяльності у різних фазах лісопродуктового ланцюга з диверсифікацією джерел, форм та методів фінансового забезпечення стане можливим на основі перегляду принципів взаємодії між базовими інститутами-організаціями у лісовому господарстві, які здійснюють господарське освоєння лісоресурсного потенціалу, інституціональними інноваторами та іншими суб'єктами інноваційної діяльності, а також інститутами інвестування.

Формування сучасного інституціонального підґрунтя інвестиційно-інноваційного забезпечення лісового сектора сприятиме підвищенню ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та розширенню масштабів відновлення та відтворення лісів, що створить сприятливі передумови для результативнішого використання лісосировини та несировинних користностей лісу у переробній та сервісній ланках лісопродуктового ланцюга. Нині у переробному сегменті лісового сектора національної економіки так і не забезпечено модернізацію і реконструкцію основного капіталу лісопереробних виробництв, що консервує сировинну спрямованість розвитку лісового сектора і повною мірою не дозволяє використати наявні резерви для суттєвого збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Створення запропонованого вище інституціонального підґрунтя інвестиційного процесу

та інноваційної діяльності закладе додаткові стимули для збільшення обсягів залучення лісосировини у переробний сегмент через введення додаткових потужностей у лісопильному, меблевому, целюлозно-паперовому, лісохімічному виробництві, а також у виробництві ДВП, ДСП, будівельних дерев'яних конструкцій та паливно-енергетичних ресурсів на основі утилізації деревних відходів та низькосортної лісосировини.

Паралельно із підвищенням обсягів залучення сировинної складової лісоресурсного потенціалу у переробний сегмент лісового сектора має відбуватися розбудова індустрії рекреаційного лісокористування та мисливського господарства на основі екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами. Враховуючи те, що сьогодні мають місце значні площі самозаліснених лісогосподарських угідь, які можуть виступити сприятливим полігоном для розвитку мисливського господарства та зеленого туризму, екосистемна складова лісогосподарювання дасть можливість значною мірою підвищити рівень капіталізації ведення лісового господарства загалом. У підсумку збільшення обсягів залучення лісосировини у переробний сегмент та забезпечення максимізації продукування лісовими біогеоценозами екосистемних послуг, які виступають територіальним базисом розвитку рекреаційного лісокористування та мисливського господарства, дасть можливість підвищити питому вагу доданої вартості лісового сектора у ВВП України.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Формування інституціонального середовища інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку лісового сектора базується на інституціональному підґрунті, яке охоплює інституціональних інноваторів та інших спеціалізованих суб'єктів інноваційної діяльності, базові інститути лісового господарства, інститути інвестування. Саме поєднання перерахованих інституціональних одиниць дасть можливість забезпечити прийнятний рівень ефективності господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, що призведе до результативнішого використання лісосировини та несировинних корисностей лісу у переробній та сервісній ланках лісопродуктового ланцюга і забезпечить підвищення питомої ваги доданої вартості лісового сектора у ВВП України. Взаємодія між суб'єктами

інвестиційної та інноваційної діяльності дасть можливість сформувати сучасну матеріально-технічну базу лісозаготівель та деревообробки і підвищити рівень конкурентоспроможності національного лісового сектора, що врешті-решт підвищить вагомість даного сектора економіки у відтворенні національного багатства.

Література:

1. Дребот О.І. Сутність інституціонального середовища лісового сектора економіки. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.10. С. 187—193.
2. Дребот О.І., Задача С.О. Методологічні основи інституціонального забезпечення збалансованого розвитку лісового сектора економіки. Збалансоване природокористування. 2013. № 4. С. 10—16.
3. Синякевич І., Соловій І., Дейнека А. Лісове господарство України в ХХІ ст.: сценарії розвитку. Економіка України. 2007. № 9. С. 72—81.
4. Ступень М., Шумлянський Б. Оцінка інвестиційної привабливості лісового сектора. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2015. № 22 (2). С. 117—123.
5. Фурдичко О., Дребот О. Лісовий сектор економіки України: проблеми і перспективи розвитку. Економіка України. 2012. № 3. С. 70—80.

References:

1. Drebot, O.I. (2012), "The essence of the institutional environment of the forest sector of the economy", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22.10, pp. 187—193.
  2. Drebot, O.I. and Zadachyna, S.O. (2013), "Methodological foundations of institutional support for balanced development of the forest sector of the economy", *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 4, pp. 10—16.
  3. Synyakevych, I. Soloviy, I. and Deyneka, A. (2007), "Forestry management in Ukraine in the XXI century" *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 9, pp. 72—81.
  4. Stupen', M. and Shumlians'kyj, B. (2015), "Assessment of the investment attractiveness of the forest sector", *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu. Serii: Ekonomika APK*, vol. 22 (2), pp. 117—123.
  5. Furdychko, O. and Drebot, O. (2012), "Forestry sector of Ukraine's economy: problems and prospects for development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 70—80.
- Стаття надійшла до редакції 25.11.2019 р.*

УДК 658.3:[316.422.42]:[339.178-026.9:316.772.4]](045)

О. М. Таран-Лала,

д. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"

ORCID ID: 0000-0002-7045-5129

І. А. Загребельна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,

Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0002-8316-1656

Я. В. Симоненко,

магістрант кафедри менеджменту, Полтавська державна аграрна академія

ORCID ID: 0000-0003-0429-9356

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.23

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

О. Taran-Lala,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management, University of UkrCoopUnion "The Poltava University of the economy and trade"

I. Zahrebelna,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and International Economic Relations, Poltava State Agrarian Academy

Y. Simonenko,

Master of Management Department, Poltava State Agrarian Academy

OPTIMIZATION OF THE PROCESS OF SOCIAL DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE'S WORKER COLLECTIVE IN THE CONDITIONS OF A DYNAMIC BUSINESS ENVIRONMENT

У статті визначено аспекти оптимізації процесу соціального розвитку трудового колективу в умовах динамічного бізнес-середовища. Визначено сучасні тенденції в організації та стимулюванні праці, відбито їх місце в розвитку вітчизняних підприємств різних форм власності. Отримано результати попередньо проведеного анкетного опитування щодо розуміння сутності соціальної відповідальності та реалізації її на підприємстві. Здійснено аналіз продуктивності праці на підприємстві та визначено подальший прогноз цього показника з використанням трендових моделей, використовуючи шість типів моделей тренду: лінійну, логарифмічну, степеневу, експоненціальну, поліноміальну 2-го ступеня та поліноміальну 3-го ступеня. Графічно зображено фактичний, теоретичний та прогнозний рівень продуктивності праці на підприємстві у динамічному бізнес-середовищі. Розраховано та обгрунтовано прогнозований рівень напрямів соціальної відповідальності підприємства в розрізі кожного виду.

The article defines aspects of optimization of the process of social development of worker collective in the conditions of a dynamic business environment. The modern tendencies in the organization and stimulation of work are defined, their place in the development of the domestic enterprises of different forms of ownership is reflected. The results of a preliminary questionnaire on understanding the essence of social responsibility and its realization at the enterprise were obtained. An analysis of the productivity of the enterprise is carried out and the further forecast of this indicator is used with the use of trend models, using six types of trend models: linear, logarithmic, power, exponential, polynomial 2nd degree and polynomial 3rd degree. The results of the previous productivity tests are grouped on the basis of the determinations, and the forecast for the upcoming period is compiled. Graphically depicted is the actual, theoretical and predictive level of productivity in the case of dynamic business middleware, which is covered for an additional linear model of the trend. Forecasts of the level of social safety and social benefits in the form of cutaneous appearance, depleted minds of the most generous staff of the loan were borrowed, the most valuable loans were 18.40%, the share was 17.8%. It has been primed that direct social benefits can be more productive.

As a result, the article substantiates that the effect of control will increase significantly due to the consideration and proper use of the human factor in production and management. Social efficiency will be manifested in better performance of work tasks and improvement of working conditions at the enterprise. Also, it is noted that in a dynamic business environment, the company faces the problem of the optimal combination of business activity and responsibility, which requires the construction of a new management system focused on human potential. It is stated that the main condition for managing an enterprise should be the dominance of public interest over corporate on the basis of the principle of social responsibility, which is in its infancy today.

It is determined that proper human relations and harmonization of society can be built only on the principles of social responsibility and social ethics in enterprise management, which is so necessary in achieving the economic growth of Ukraine

and in the further formation of a proper methodological basis for optimizing the process of development of the workforce in a dynamic business environment for effective implementation of these principles at domestic enterprises of different forms of ownership.

Ключові слова: соціальний розвиток, розвиток трудового колективу, організація праці, стимулювання праці, соціальна відповідальність, продуктивність праці, бізнес-середовище, трендові моделі.

Key words: social development, development of labor collective, organization of work, stimulation of work, social responsibility, productivity of work, business environment, trend models.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим пунктом оптимізації процесу соціального розвитку трудового колективу підприємства є формування кадрів апарату управління якісно нового типу — підприємців, які володіють основами комерційної діяльності, маючих можливість робити в умовах ринкових відносин, вирішувати задачі підвищення ефективності господарсько-фінансової діяльності підприємства в порівнянні з потребами сучасного етапу соціально-економічного розвитку країни, суспільства. Таким чином, все більш актуальним постає питання більш глибокого вивчення практики застосовування прогресивних методів оптимізації процесу розвитку трудового колективу підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сфері розвитку трудового колективу українського менеджменту достатньо продуктивно працюють українські вчені [1—6 та ін.]. Однак окремі теоретичні та практичні аспекти оптимізації процесу соціального розвитку трудового колективу підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища досліджені недостатньою мірою, не сформовано належної методичної бази для його ефективної реалізації на вітчизняних підприємствах різних форм власності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даного дослідження є обґрунтування оптимізації процесу соціального розвитку трудового колективу підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища на прикладі ТОВ "Елмеханіка".

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна філософія менеджменту віддає перевагу впливу не на саму людину, а врахуванням її реальних цілей, життєвих цінностей і установок, очікувань і потреб та поєднання їх з цілями підприємства. Людина, яка поділяє цілі і розуміє цінності своєї організації, здатна встановлювати сама для себе завдання, знаходити шляхи їх вирішення і здійснювати само-

контроль. Таким чином, людина переходить від зовнішньої мотивації до самомотивації. Однак самомотивація працівника можлива лише при наявності певних об'єктивних умов, до яких відносять задоволення первинних потреб працівника, наявність високої культури виробництва, реальне самоуправління.

Принцип "продуктивність від людини" чітко засвоєний більшістю зарубіжних фірм. Тому ТОВ "Елмеханіка", насамперед його керівництво повинне акцентувати увагу на успіхах кожного працівника та наданні йому можливостей для самореалізації.

Керуючи людьми, потрібно враховувати ряд аспектів і нюансів, які спрацьовують вельми делікатно і наполегливо, але в кінцевому підсумку зумовлюють успіх чи невдачу в діяльності підприємства. Наприклад, люди не сприймають, коли керівництво називає їх кадрами, персоналом, "роботягами", а керівник — "мої підлеглі", "мої працівники". Краще користуватися термінами "люди", "наші співробітники", "наші працівники".

Люди люблять одержувати винагороду за сумлінну працю у вигляді премій, доплати та ін. Однак водночас важливіше також форма і порядок її отримання. Наприклад, люди з більшим задоволенням отримують премію, яку вручає вищий керівник підприємства, ніж коли вона буде виплачена за списком через касу. Це слід прийняти до уваги керівництву ТОВ "Елмеханіка".

Крім визнання, люди прагнуть постійно відчувати довіру керівництва, яка повинна бути реальною, оскільки вони добре відчують, коли їм довіряють, а коли — ні. Керівнику ТОВ "Елмеханіка" не можна робити вигляд, що він у всьому покладається на своїх підлеглих, а самому тільки тим і займатися, що контролювати кожен їх крок. Людина схильна прагнути до одержання задоволення у різних його формах. Однією з них є гарні умови праці. В офісі підприємства необхідно зробити незначний косметичний ремонт, розмістити рослини, забезпечити затишок та спокій.

До ефективної праці людей стимулює також хвилююча атмосфера на робочому місці відчут-

тя загального збудження, пориву, руху, дій. Як правило, люди схильні до напруження всіх своїх фізичних і духовних сил при постановці термінового, складного завдання, яке потребує ініціативи, творчості, мобілізації знань і досвіду. Людям подобається атмосфера єдиної сім'ї на робочому місці, тобто взаємоповаги, взаємодопомоги, взаємовиручки, солідарності і єдності. Основною перевагою атмосфери єдиної сім'ї є постійна готовність працівників прийти на допомогу один одному, відчуття реальної взаємовиручки.

Сучасні тенденції в організації і стимулюванні праці характеризуються спрямованістю на збільшення частки вільного часу у працівників. ТОВ "Елмеханіка" необхідно впровадити в життя такі форми: фіксована оплата праці, що не залежить від часу, проведеного на своєму робочому місці, у поєднанні з преміями за результати роботи всього колективу за певний період, гнучкий графік праці та ін. Все це буде стимулювати працівників до економії робочого часу в найрізноманітніших формах — від часу на технологічні операції до пошуку резервів економії часу завдяки зменшенню строків доставки продукції (товарів) споживачам [4].

Підприємство може впровадити таку винагороду людям, яку вони не можуть дозволити самі собі, наприклад, престижну туристичну подорож, поїздку до курортного міста чи в санаторій, святковий обід у фешенебельному ресторані.

Важливим стимулом підвищення ефективності праці людей є також контакт керівництва з сім'ями працюючих, повідомлення їм про успіхи працівників, поздоровлення з пам'ятними датами, привітання ювілярів, вирішення побутових проблем [1].

Отже, на основі попередньо проведеного анкетного опитування щодо розуміння сутності соціальної відповідальності та реалізації її на ТОВ "Елмеханіка", здійснимо аналіз продуктивності праці та подальший прогноз цього показника з використанням трендових моделей. Тренд — це дослідження динаміки змін рівня показника в часі. Лінія тренду — графічне подання напряму зміни ряду даних.

Динаміку продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" представлено в таблиці 1.

Обробку даних, аналіз отриманих результатів та прогнозування продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" було проведено за допомогою електронних таблиць Microsoft

Таблиця 1. Динаміка продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" за 2014 – 2018 рр.

Роки	Продуктивність праці, люд.-год.
2014	1504,00
2015	1504,00
2016	1477,27
2017	1504,78
2018	1039,90

Excel, використовуючи шість типів моделей тренду: лінійну, логарифмічну, степеневу, експоненціальну, поліноміальну 2-го ступеня та поліноміальну 3-го ступеня.

Лінійна модель — це пряма лінія, що найкраще описує набір даних. Рівняння прямої $Y = a_1X + a_0$, де a_1 та a_0 — коефіцієнти рівняння. Під час дослідження продуктивності праці за допомогою лінійної моделі отримано рівняння прямої $Y = -92,74X + 1684,22$ та $R^2 = 0,98$.

Логарифмічну лінію тренду слід використовувати для випадків коли дані мають тенденцію до швидкого росту чи спаду з наступним вирівнюванням. В нашому випадку спостерігається коливання продуктивності праці, на що впливає багато факторів, як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, в тому числі і соціальних чинників. Логарифмічна лінія тренду може використовувати як додатні так і від'ємні значення. Рівняння логарифмічної лінії тренду має вигляд: $Y = a_1 \ln(X) + a_0$.

Результатом дослідження продуктивності праці за допомогою логарифмічної моделі є виробнича функція $Y = -189,42 \ln(X) + 1587,36$ та $R^2 = 0,34$.

Степенева лінія тренду є кривою, яка ефективно використовується для аналізу даних, які порівнюються та зростають у певній пропорції. Степеневу лінію тренду створити не можна, якщо дані містять нульові або від'ємні значення.

Рівняння степеневі лінії тренду має вигляд: $Y = a_1 X^{a_0}$. Степенева лінія тренду продуктивності праці має вигляд $Y = 1607,69X^{-0,15}$, коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,34$.

Експоненціальна лінія тренду є кривою, яка використовується для аналізу даних, що мають властивість зростати або спадати. Експоненці-

Таблиця 2. Результати дослідження продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" за допомогою моделей тренду

Модель тренду	R^2
Лінійна $Y = -92,74X + 1684,22$	0,98
Логарифмічна $Y = -189,42 \ln(X) + 1587,36$	0,34
Степенева $Y = 1607,69X^{-0,15}$	0,34
Експоненціальна $Y = 1736,88 \exp^{-0,07X}$	0,51
Поліноміальна 2-го ступеня $Y = -62,54\delta^2 + 282,48\delta + 1246,46$	0,84
Поліноміальна 3-го ступеня $Y = -38,80\delta^3 + 286,70\delta^2 - 633,31\delta + 1898,37$	0,97

альну лінію тренду, так само і степеневу створити не можна, якщо дані містять нульові або від'ємні значення. Рівняння експоненціальної лінії тренду в загальному вигляді: $Y = a_1 \text{EXP}^{a_0 X}$.

Рівняння експоненціальної лінії тренду продуктивності праці має такий вигляд: $Y = 1736,88 \text{EXP}^{-0,07 X}$ та коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,51$.

Поліноміальна лінія тренду є кривою, що застосовуються, якщо дані коливаються. Порядок поліноміальної лінії можна визначити за кількістю коливань даних або за кількістю вигинів (вершин і западин) на кривій. Поліноміальна лінія тренду порядку 2 загалом має лише одну вершину або западину. Лінія порядку 3 має одну або дві вершини або западини. Лінія порядку 4 загалом має до трьох вершин чи западин.

Поліноміальна лінія тренда будується відповідно до рівняння $Y = a_0 + a_1 X + a_2 \bar{O}^2 + \dots + a_n \bar{O}^n$, де коефіцієнти $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ — константи, значення яких визначаються в ході побудови; n — ступінь поліному.

Рівняння поліноміальної лінії тренду 2-го ступеня продуктивності праці має такий вигляд: $Y = -62,54 \bar{O}^2 + 282,48 \bar{O} + 1246,46$ та коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,84$. Рівняння поліноміальної лінії тренду 3-го ступеня

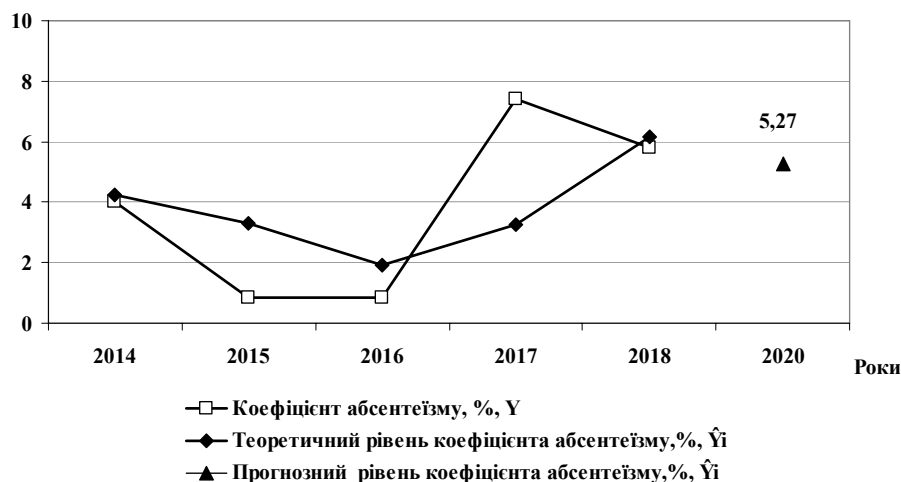

Рис. 1. Фактичний, теоретичний та прогнозний рівні продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" за 2014–2018, 2020 рр.

продуктивності праці має такий вигляд: $Y = -38,80 \bar{O}^3 + 286,70 \bar{O}^2 - 633,31 \bar{O} + 1898,37$ та коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,97$.

Результати проведеного дослідження продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" можна згрупувати, порівнявши коефіцієнти детермінації та скласти прогноз на наступний період (табл. 2).

Найкращою моделлю для економічного аналізу та подальшого прогнозу є та лінія тренду, де коефіцієнт детермінації R^2 найближче до одиниці і характеризує достовірність значень лінії тренда до фактичних даних.

Порівнюючи отримані результати, можна зробити висновок, що для дослідження та прогнозування продуктивності праці за допомогою моделей тренду доцільно використовувати лінійну модель тренду, бо ця модель більш точно показує та порівнює фактичні і теоретичні значення продуктив-

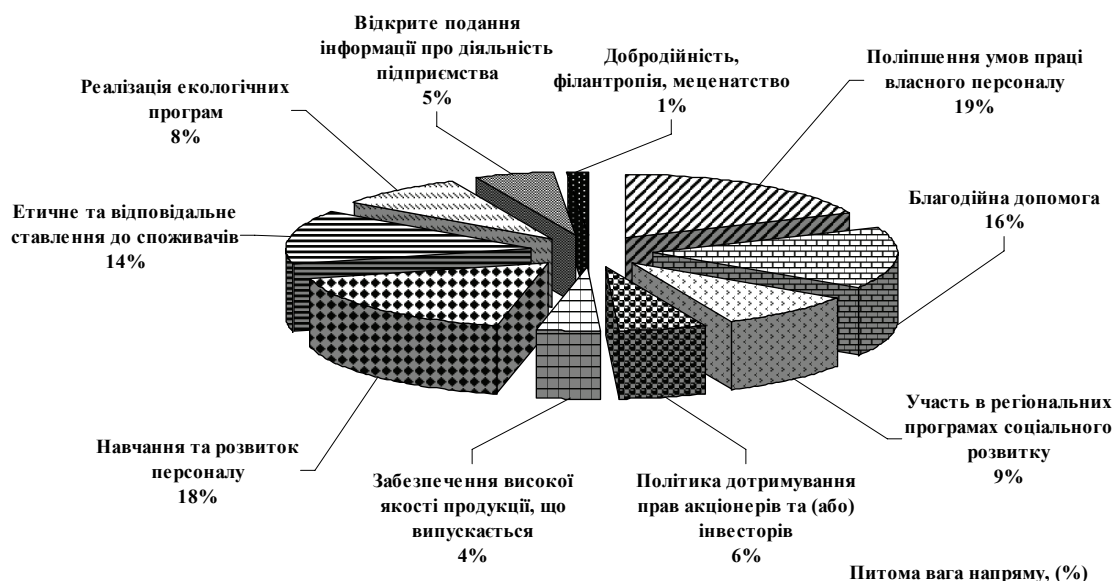

Рис. 2. Напрями соціальної відповідальності ТОВ "Елмеханіка" у 2020 р.

ності праці та має коефіцієнт детермінації $R^2=0,98$, що у порівнянні з іншими моделями найближче до 1 та свідчить про якість вибраної моделі.

Наступний етап дослідження — прогнозування продуктивності праці на 2020 р. Для цього використовуємо лінійну модель тренду. В результаті отримано прогноз продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка" за допомогою лінійної моделі тренду на наступний 2020 р. 1053,59 люд.-год., тобто відбувається незначне збільшення продуктивності праці у порівнянні з 2018 р., що може бути позитивною тенденцією і на що може вплинути ряд факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, зокрема, як зазначалось, попередньо проведеного анкетного опитування щодо розуміння сутності соціальної відповідальності. Графічно зображений фактичний, теоретичний та прогнозний рівень продуктивності праці ТОВ "Елмеханіка", що розрахований за допомогою лінійної моделі тренду подано на рисунку 1. Зображення прогнозованих рівнів напрямів соціальної відповідальності ТОВ "Елмеханіка" в розрізі кожного виду графічно подано на рисунку 2.

Отже, як видно із рисунка 2, поліпшення умов праці власного персоналу займає найбільшу питому вагу в опитуванні 18,40%, навчання та розвиток персоналу 17,80%. Ці напрями соціальної відповідальності підприємства можуть збільшити продуктивність праці ТОВ "Елмеханіка".

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що ефект управління значно підвищиться завдяки врахуванню і правильному використанню людського фактору у виробництві і управлінні. Соціальна ефективність проявиться в кращому виконанні робітничих завдань, а також покращенню умов праці на підприємстві [6].

ТОВ "Елмеханіка" стоїть перед проблемою оптимального поєднання ділової активності та відповідальності, що вимагає побудови нової системи менеджменту, зорієнтованої на людський потенціал. Головною умовою управління підприємством повинно стати домінування загальносуспільного інтересу над корпоративним на основі принципу соціальної відповідальності, яка сьогодні перебуває в зародковому стані [2].

Таким чином, тільки на засадах соціальної відповідальності та соціальної етики в управлінні підприємством можна побудувати правильні людські відносини та гармонізацію суспільства, що є таким необхідним у досягненні економічного зростання України та у подальшому формуванні належної методичної бази оптимізації процесу розвитку трудового колективу в умовах динамічного бізнес-середовища

для ефективної реалізації цих засад на вітчизняних підприємствах різних форм власності.

Література:

1. Бегма Ю.К., Вінніков О.Ю., Редько О.І. Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Київ: Основи, 2006. С. 18—26.
2. Мельник С.В. Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціальної політики України. Економіка та держава. 2015. № 5. С. 72—75.
3. Петрушенко Ю.Н., Дудкін О.В. Формування інституту позитивної соціальної відповідальності. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. 2018. Вип. 37 (3). С. 25—30.
4. Таран-Лала О. М. Методологічна конструкція системно-організаційного підходу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: "Економічні науки". 2014. Вип. 9, ч. 7. С. 63—66.
5. Таран-Лала О.М. Системно-аналітичне дослідження системних параметрів об'єкта. Молодий вчений. 2015. № 2 (17), ч. III. С. 99—106.
6. Таран-Лала О.М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2016. 332 с.

References:

1. Behma, Y.K. Vinnikov, O.Y. and Red'ko, O.I. (2006), *Yakisne doslidzhennya metodiv vprovadzhennya sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu v Ukraini* [Qualitative research of methods of implementation of corporate social responsibility in Ukraine], *Osnovy*, Kyiv, Ukraine.
  2. Mel'nyk, S.V. (2015), "Social responsibility of business as a component of social policy of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 72—75.
  3. Petrushenko, Y.N.. and Dudkin, O.V. (2018), "Formation of institute of positive social responsibility", *Naukovi pratsi Donets'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna*. vol. 37 (3), pp. 25—30.
  4. Taran-Lala, O. M. (2014), "Methodological construction of system-organizational approach", *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnogo universytetu. Seriya: "Ekonomichni nauky"*, vol. 9, no. 7, pp. 63—66.
  5. Taran-Lala, O. M. (2015), "System-analytical study of system parameters of an object", *Molodyy vchenyy*, vol. 2 (17), no. III, pp. 99—106.
  6. Taran-Lala, O. M. (2016), *Funktsionuvannya sotsial'no-ekonomichnykh system: teoriya ta praktyka: monohrafiya* [Functioning of socio-economic systems: theory and practice: monograph], *PUET*, Poltava, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 28.11.2019 р.

УДК 335.07.12

В. В. Лойко,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів та економіки,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-3248-1585

Д. М. Лойко,

к. е. н., доцент, докторант кафедри теоретичної та прикладної економіки,

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ORCID ID 0000-0002-2443-2719

Д. В. Лех,

аспірант, Університет економіки та права "КРОК", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-3629-1802

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.28

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ

V. Loiko,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Finance and Economic, Boris Grinchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

D. Loiko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Theoretical
and Applied Economics Chernihiv National Technological University, Chernihiv

D. Lekh,

postgraduate student, KROK University of Economics and Law, Kyiv, Ukraine

ENSURING OF THE FINANCIAL SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE ENTERPRISES

У статті досліджено питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору. За період 2010—2018 рр. кількість суб'єктів господарювання в Україні скоротилась на 15,77 %, у тому числі у сільсько-му, лісовому та рибному господарстві — на 4,97 %. Питома вага суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2018 р. склала 4,19 %. За проведенням аналізом фінансових результатів до оподаткування підприємств сільського, лісового та рибного господарства сальдо збільшилось у 4,1 рази. Питома вага кількості підприємств агропромислового комплексу, які одержали прибуток, за період 2010—2018 рр. зросла на 24,14 %. Питома вага підприємств, які одержали збиток, за той же період зменшилась на 55,02 %. В Україні залишається недовсконалою практика фінансування фінансово-кредитними установами (банками, інвестиційними, лізинговими і трастовими компаніями, фондами) підприємств сільського господарства. За досліджуваний період 2010—2018 рр. прямі іноземні інвестиції в економіку України зменшились на 17,21 %, у тому числі у сільське, лісове та рибне господарство — на 13,54 %. Питома вага інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство склала у 2018 р. 1,79 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України. За проведеними розрахунками рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору можна зробити наступні висновки. Рівень фінансової безпеки у всіх суб'єктів господарювання був вищим у 2014 р. У наступному 2015 р. спостерігається зменшення рівня фінансової безпеки в діапазоні 11—27 %. За даними 2018 р. рівень фінансової безпеки всіх суб'єктів підприємництва, які було обрано для дослідження, зменшився і не досяг рівня 2014 р. Це пояснюється погіршенням політичного та економічного стану в країні, зменшенням обсягів фінансових коштів у обороті підприємств.

The article explores the issues of ensuring the financial security of agrarian business entities. For the period 2010—2018, the number of economic entities in Ukraine decreased by 15.77%, including in agriculture, forestry and fisheries — by 4.97%. The share of economic entities in agriculture, forestry and fisheries in 2018 amounted to 4.19%. According to the analysis of financial results before the taxation of enterprises of agriculture, forestry and fisheries, the balance increased 4.1 times. The share of the number of enterprises of the agroindustrial complex that made a profit for the period 2010—2018 increased by 24.14%. The share of enterprises that received losses decreased by 55.02% over the same period. In Ukraine, the practice of financing financial and credit institutions (banks, investment, leasing and trust companies, funds) of agricultural enterprises remains imperfect. In the 2010—2018 period, foreign direct investment in Ukraine's economy decreased by 17.21%, including in agriculture, forestry and fisheries by 13.54%. The share of investments in agriculture, forestry and fisheries in 2018 amounted to 1.79% of the total amount of foreign direct investment in the economy of Ukraine. The following conclusions can be drawn from the calculations of the level of financial security of agrarian sector entities. The level of financial security for all entities was higher in 2014. In the next 2015, there is a decrease in the

level of financial security in the range of 11—27%. According to 2018 data, the level of financial security of all business entities selected for the survey decreased and did not reach 2014 levels. The following conclusions can be drawn from the calculations of the level of financial security of agrarian sector entities. The level of financial security for all entities was higher in 2014. This is explained by the deterioration of the political and economic situation in the country, the decrease in the volume of financial resources in the turnover of enterprises, the deterioration of the crediting of the subjects of the agricultural sector, the variability of climatic conditions, which affects the quantity and quality of crop production.

Ключові слова: Україна, аграрний сектор, суб'єкти підприємництва, фінансова безпека, рівень, загрози, фактори, інтегральний показник.

Key words: Ukraine, agrarian sector, business entities, financial security, level, threats, factors, integral indicator.

ВСТУП

Аграрний сектор України є системоутворювальним чинником національної економіки, який формує продовольчу, екологічну та, у визначених межах, енергетичну безпеку країни, що також сприяє збереженню суверенності держави. Основою аграрного сектору є сільське господарство, яке технологічно пов'язане із переробною промисловістю, зокрема, із харчовою, легкою, целюлозно-паперовою, хімічною галузями. Забезпечення фінансової безпеки підприємств в аграрній сфері економіки як складової фінансової безпеки країни і підтримка сталого її рівня пов'язана з необхідністю вирішення продовольчої та екологічної безпеки, тому є стратегічним напрямом економічної політики держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний вклад у дослідження різних аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки аграрного сектору економіки внесли такі вчені: Безус Р.М. [1], Дуброва Н.П. [1], Пащенко О.С. [1], Пристемський О.С. [2], Утенкова К.О. [3], Рябенко Г.М. [4], Сарафін О.В. [4], Хоменко О.А. [5], Терещенко М.А. [6] та інші. Зважаючи на значний доробок вчених, потрібно зауважити, що окремі питання потребують подальшого, більш детального розгляду на теоретичному та практичному рівнях. Доцільно дослідити питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору в сучасних умовах господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Аналіз розвитку суб'єктів підприємництва в аграрному секторі України та надання науково-обґрунтованих рекомендацій щодо заходів забезпечення їх фінансової безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для економіки України аграрний сектор економіки є одним із одним пріоритетних та

стратегічних напрямів розвитку. Питання сталого розвитку суб'єктів підприємництва в агропромисловому комплексі країни є надзвичайно актуальним в контексті комплексного забезпечення належного рівня фінансової безпеки та управління нею. Водночас ускладнення фінансових відносин під впливом світової фінансової кризи актуалізує необхідність розробки й застосування дієвих заходів, поліпшення фінансового забезпечення суб'єктів підприємництва найбільш пріоритетної в стратегічному плані аграрної сфери. Аналіз динаміки кількості суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки за період 2010—2018 рр. дозволив зробити такі висновки (табл. 1).

За досліджуваний період 2010—2018 рр. кількість суб'єктів господарювання в Україні скоротилась на 15,77 %, у тому числі у сільському, лісовому та рибному господарстві — на 4,97%. Потрібно зауважити, що зменшення кількості суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві відбулось більш повільними темпами, ніж зменшення кількості суб'єктів господарювання загалом по країні. Питома вага суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2018 р. склала 4,19 %. За період 2010—2018 рр. питома вага суб'єктів господарювання в агропромисловому секторі збільшилась на 13,86 %. Таким чином, можна відмітити позитивну тенденцію зростання питомої ваги суб'єктів господарювання у агропромисловому секторі.

Проведений аналіз динаміки фінансових результатів до оподаткування суб'єктів підприємництва агропромислового за період 2010—2018 рр. надав можливість зробити такі висновки (табл. 2).

За проведеним аналізом фінансових результатів до оподаткування підприємств сільсько-го, лісового та рибного господарства сальдо збільшилось у 4,1 рази. Питома вага кількості підприємств агропромислового комплексу, які одержали прибуток, за період 2010—2018 рр. зросла на 24,14 %. Питома вага підприємств, які

Таблиця 1. Динаміка кількості суб'єктів господарювання в Україні всього та у аграрному секторі зокрема за період 2010–2018 рр., одиниць

Назва показника	Роки									Відхилення даних 2018 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість суб'єктів господарювання в економіці України - усього	2183928	1701620	1600127	1722070	1932161	1974318	1865530	1805059	1839593	- 15,77
Кількість суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві	80321	61488	68497	71058	75660	79284	74620	76593	76328	- 4,97
Питома вага суб'єктів господарювання у сільському, лісовому та рибному господарстві у загальній кількості суб'єктів господарювання в Україні, %	3,68	3,61	4,28	4,13	3,92	4,01	3,99	4,24	4,19	13,86

Джерело: складено авторами за даними [7].

Таблиця 2. Динаміка змін результатів господарської діяльності суб'єктів підприємництва у агропромисловому секторі за період 2010–2018 рр.

Назва показника	Роки									Відхилення даних 2018 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств сільського, лісового та рибного господарства	17291804,6	25565903,1	26992680,1	15147264,7	21677383,5	103137552,7	91109468,3	69344077,3	71478504,8	Зростання у 4,1 рази
Підприємства, які одержали прибуток до загальної кількості підприємств, %	69,5	83,02	78,31	79,91	84,2	88,47	87,79	86,24	86,28	24,14
Підприємства, які одержали збиток до загальної кількості підприємств, %	30,5	16,98	21,69	20,09	15,8	11,53	12,21	13,76	13,72	- 55,02

Джерело: складено авторами за даними [7].

одержали збиток, за той же період зменшилась на 55,02 %. Таким чином, можна зробити висновок щодо покращення результатів господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу за досліджуваний період.

На жаль, українські суб'єкти підприємництва в аграрному секторі часто стикаються з проблемою фінансування. В Україні залишається недосконалою практика фінансування фінансово-кредитними установами (банками, інвестиційними, лізинговими і трастовими компаніями, фондами) підприємств сільського господарства. Недосконалість механізму банківського кредитування суб'єктів підприємництва аграрного сектора проявляється в незнач-

них обсягах наданих кредитів, високих процентних ставках за кредитами, наявності прострочених банківських кредитів, уповільненні темпів зростання обсягів кредитування підприємств. Неефективна система оцінки кредитних ризиків приводить до зростання обсягів простроченої заборгованості за виданими кредитами. Інвестування аграрного сектора економіки України також проводиться в обмежених обсягах. Аналіз динаміки обсягів прямих іноземних інвестицій у агропромисловий сектор України (табл. 3) надає можливість зробити такі висновки.

За досліджуваний період 2010–2018 рр. прямі іноземні інвестиції в економіку України

Таблиця 3. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України та, зокрема, у агропромисловий сектор за період 2010–2018 рр., млн дол. США

Назва показника	Роки									Відхилення даних 2018 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Прямі іноземні інвестиції в економіку України - усього	38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	32 281,9	- 17,21
У тому числі у сільське, лісове та рибне господарство	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2	586,2	578,6	-13,54
Питома вага інвестицій у сільське господарство у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в економіку України, %	1,72	1,59	1,50	1,39	1,45	1,61	1,56	1,87	1,79	4,07

Джерело: складено авторами за даними [7].

зменшились на 17,21 %, у тому числі у сільське, лісове та рибне господарство — на 13,54 %. Питома вага інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство склала у 2018 р. 1,79 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України. За проведеними дослідженнями зарубіжних та українських вчених виділено найбільш привабливі сектори економіки для інвестування. До них віднесено: сільське господарство, лісове господарство, водне господарство, рибальство, житлово-комунальне господарство, енергетика, промисловість, туризм, транспорт, утилізація та переробка відходів [8]. Можна зробити висновок, що збільшення обсягів інвестування у агропромисловий комплекс країни покращить фінансово-економічний стан агропромислового сектора та надасть можливість підняти рівень продовольчої безпеки країни.

На рівень фінансової безпеки впливає ціла низка факторів, які умовно поділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх факторів відносять ті, на які вплив суб'єктів підприємства є мінімальним. До зовнішніх факторів, які несуть загрози фінансовій безпеці, можна віднести такі: нераціональна структура регіонального бюджету, зменшення рівня дотацій із загальнодержавного бюджету, зниження ефективності системи оподаткування, зростання кількості та обсягів податків, криміналізація економіки, зростання динаміки кількості економічних злочинів, зростання величини збитків, завданих в результаті економічних злочинів у грошовому еквіваленті, збільшення обсягів позабанківського грошового обігу, зростання питомої ваги тіньового сектору в економіці регіону, зниження обсягів інвестування аграрного сектора економіки в цілому та окремих суб'єктів підприємства аграрної сфери зокрема, зниження обсягів видачі короткост-

рокових кредитів та не вигідні умови кредитування, нерозвинута система фінансового кредитування іншими фінансовими установами крім банків, зниження платоспроможності населення. До внутрішніх факторів, які несуть загрози фінансовій безпеці суб'єктам підприємства аграрного сектора, можна віднести такі: зменшення кількості населених пунктів у сільській місцевості, зменшення площини земель, придатних для ведення сільськогосподарських робіт, зменшення кількості сільського населення за рахунок різних чинників: урбанізації, міграції, зниження народжуваності, зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва, зниження рівня врожайності сільськогосподарських культур, зменшення поголів'я робочих та продуктивних тварин у господарствах регіону, нарощування імпорту продукції агропромислового сектора. Ідентифікація загроз та розробка заходів щодо запобігання або мінімізації загрозам, дозволяє суб'єкту підприємства утримувати рівень фінансової безпеки і попередити настання банкрутства. Ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, за своїми негативними наслідками відносяться до категорії найбільш небезпечних.

Фінансова безпека суб'єктів підприємства агропромислового комплексу забезпечує захищеність економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз та забезпечує незалежність від залучених коштів. Фінансові відносини між суб'єктами господарювання та іншими контрагентами виникають при залученні грошових ресурсів для формування активів підприємств та при реалізації готової продукції. Фінансові ресурси є абсолютно ліквідним активом. Відповідно фінансова безпека відображає надійність фінансового стану підприємства. Фінансові процеси пов'язані із

рухом грошових коштів і обслуговують більшість господарських операцій. Рівень фінансової безпеки вимірюється інтегральним показником, який розраховується на основі окремих одиничних показників. Алгоритм розрахунку рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва аграрного сектору такий.

Етап 1. Формування системи одиничних показників.

Етап 2. Розрахунок арифметичних значень величин одиничних показників за формулами. Кожен одиничний показник має рекомендоване значення. Це дозволяє виділити індикатори, які не відповідають нормам, а також визначити негативні сторони розвитку суб'єктів підприємництва аграрного сектору.

Етап 3. Проводиться формування рівнянь бажаності за всіма одиничними показниками фінансової безпеки. Оцінка рівня фінансової безпеки суб'єкту підприємництва аграрного сектору передбачає приведення різних критеріїв її дослідження до єдиного універсального параметру, а саме до інтегрального показника. Під критерієм бажаності розуміється граничне кількісний вимір відносного значення конкретного одиничного показника, який визначається за допомогою функції Харрінгтона.

Етап 4. Розраховується інтегральний показник фінансової безпеки суб'єкту підприємництва аграрного сектору за допомогою визначення середньо геометричного значення.

Етап 5. Проводиться процедура порівняння отриманого результату із шкалою Харрінгтона. Порівнюючи отриману величину інтегрального показника рівня фінансової безпеки підприємства з діапазоном у відповідності з теорією Харрінгтона (табл. 4), можна зробити висновки про рівень фінансової безпеки суб'єкту підприємництва аграрного сектору у якісному вимірі.

Оцінку рівня фінансової складової економічної безпеки суб'єкта підприємництва аграрного сектору доцільно здійснювати за допомогою таких одиничних показників (табл. 5) [11]:

— коефіцієнт автономії дозволяє визначити рівень залежності підприємства від залучених коштів;

— показник ліквідності дозволяє визначити спроможність підприємства за вимогою кредитора сплатити заборгованість;

— коефіцієнт рентабельності активів дозволяє визначити рівень ефективності використання наявних у підприємства фінансово-інве-

Таблиця 4. Діапазони значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки відповідно до теорії Харрінгтона

Діапазон значень	Характеристика оцінки
0,00 – 0,20	незадовільний рівень економічної безпеки
0,21 – 0,36	низький рівень економічної безпеки
0,37 – 0,62	задовільний рівень економічної безпеки
0,63 – 0,79	добрий рівень економічної безпеки
0,80 – 1,00	відмінний рівень економічної безпеки

Джерело: складено авторами за даними [10].

Таблиця 5. Одиничні показники для розрахунку рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору

Показник	Формула для розрахунку	Позначення	Рекомендовані нормативні значення
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{al} = \frac{ГК}{ПЗ}$	ГК – грошові кошти та їх еквіваленти; ПЗ – рівень поточних зобов'язань підприємства	$\geq 0,2-0,25$
Коефіцієнт автономії	$K_a = \frac{БК}{ВБ}$	БК – власний капітал підприємства; ВБ – валюта балансу підприємства	$\geq 0,5$
Коефіцієнт рентабельності активів	$K_{ra} = \frac{Прч}{A}$	Прч – чистий прибуток; А – середнє значення вартості активів	>0 і зростає

Джерело: складено авторами.

стиційних ресурсів.

За наведеним алгоритмом визначення рівня фінансової безпеки було обстежено 9 суб'єктів підприємництва аграрного сектору Київської, Чернігівської та Черкаської областей та розраховано їх рівень фінансової безпеки (табл. 6).

За проведеними розрахунками рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору можна зробити наступні висновки. Рівень фінансової безпеки у всіх суб'єктів господарювання був вищим у 2014 р. У наступному 2015 р. спостерігається зменшення рівня фінансової безпеки в діапазоні 11–27 %. За даними 2018 р. рівень фінансової безпеки всіх суб'єктів підприємництва, які було обрано для дослідження, зменшився і не досяг рівня 2014 р. Це пояснюється погіршенням політичного та економічного стану в країні, зменшенням обсягів фінансових коштів у обороті підприємств, погіршенням стану кредитування суб'єктів підприємництва аграрного сектора, мінливістю кліматичних умов, що впливає на кількість та якість продукції рослинництва. Аналіз розрахованих величин рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору за шкалою Харрінгтона надав можливість визначити наступне: у 2014 р. — 6 суб'єктів підприє-

**Таблиця 6. Результати розрахунків рівня фінансової безпеки
вибраних для дослідження суб'єктів підприємництва аграрного
сектору за період 2014–2018 рр.**

Рік	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 1	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 2	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 3	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 4	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 5	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 6	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 7	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 8	Суб'єкт підприємництва аграрного сектору 9
2014	0,4516	0,5123	0,6872	0,3957	0,3513	0,3787	0,4955	0,4898	0,3065
2015	0,3282	0,4541	0,5133	0,3114	0,3081	0,3263	0,4116	0,3974	0,2369
2016	0,3456	0,4326	0,4812	0,3187	0,3116	0,2987	0,4385	0,3265	0,2043
2017	0,3301	0,4542	0,4496	0,3236	0,2936	0,2439	0,4543	0,2965	0,1932
2018	0,3461	0,4939	0,4875	0,3613	0,2689	0,2316	0,4642	0,2152	0,1961

Джерело: розраховано авторами.

мництва мали задовільний рівень фінансової безпеки, 1 — добрий, 2 — низький; у 2018 р. — 3 — задовільний, 5 — низький, 1 — незадовільний рівень. Таким чином, можна зробити висновок, що рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору за період дослідження 2014–2018 рр. знизився. Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктам підприємництва аграрного сектору не вистачає фінансових коштів для розвитку.

Ситуація для вітчизняних суб'єктів підприємництва аграрного сектору погіршується тим, що працюючи у конкурентному середовищі та маючи можливість виходу із своєю продукцією на зовнішній ринок, вони не отримують такої фінансової підтримки у вигляді дотацій на сільськогосподарську продукцію від держави, яку мають можливість отримати товаровиробники аграрної продукції в інших країнах. Ця ситуація відбивається на цінах та обсягах продукції суб'єктів підприємництва аграрної сфери, яка експортується до інших країн. Виникає необхідність напрацювання державних стратегій та програм в аграрній сфері, які б враховували внутрішні та зовнішні фактори, сучасні умови та загрози, перехід на продаж землі та програми розвитку малих, середніх та великих суб'єктів підприємництва в аграрній сфері [12].

Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору економіки на рівні "добрий" та "задовільний" сприятиме стабільній роботі агропромислових підприємств та забезпеченню належного рівня продовольчої, національної і екологічної безпеки держави, як визначено в Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [12]. Відповідно до Стратегії, пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей в галузі аграрного сектору, для держави та підприємств будь-якої форми власності є наступні:

— забезпечення продовольчої безпеки держави за рахунок створення необхідного обсягу державних запасів продовольчих продуктів;

— збільшення обсягів виробництва агропромислової продукції суб'єктами підприємництва за рахунок впровадження інновацій;

— покращення структури експорту агропромислової продукції;

— забезпечення якості та безпечності харчових продуктів;

— впровадження системи впровадження на всіх підприємства агропромислового комплексу та харчової промисловості системи управління якістю та систем сертифікації виробництва і стандартизації продукції;

— створення системи логістики та розвиток ринкової інфраструктури;

— проведення моніторингу та прогнозування ринку агропромислової продукції, реагування на ринкові ризики.

Впровадження Концепція стратегічного управління, зорієнтованою на "потреби завтрашнього дня", є підґрунтям управління фінансовою безпекою на засадах "твердих змін" та настановою такого управління, зорієнтованого на досягнення стратегічних цілей суб'єктів підприємництва аграрного сектору. Слід зазначити, що світова практика підприємництва виявила, що організації, які досягли значних результатів у конкурентній боротьбі, завдячують цьому впровадженню концепції стратегічного управління.

ВИСНОВКИ

Фінансова безпека суб'єктів підприємництва аграрного сектору пов'язана із їх здатністю досягати належного рівня конкурентоспроможності за умови зниження впливу негативних зовнішніх та внутрішніх факторів. Враховуючи те, що ризики, які пов'язані із фінансовою діяльністю підприємства, відносяться до категорії найбільш небезпечних за своїми негативними наслідками, доцільно забезпечити моніторинг та своєчасну діагностику рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва аграрного сектору.

Література:

1. Безус Р.М., Дуброва Н.П., Пащенко О.С. Фінансово-економічна безпека аграрного сек-

тору. Ефективна економіка. № 12, 2016. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412>

2. Пристемський О.С. Механізм забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. Таврійський науковий вісник. Економічні науки. 2015. № 90. С. 319—325. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/90_2015/59.pdf

3. Утенкова К.О. Економічна безпека аграрного сектору: сутність та функціональні складові. Агросвіт. № 17. 2018. С. 42—47. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2018/7.pdf

4. Рябенко Г.М., Сарафін О.В. Загрози та шляхи зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств. Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 13. 2016. С. 360—363.

5. Хоменко О.А. Фінансова безпека підприємств агропромислового комплексу та організаційне забезпечення її управління. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 6. Частина 3. 2016. С. 124—126.

6. Терещенко М.А. Економічна сутність фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. Молодий вчений. № 1. 1 (41.1). 2017. С. 83—86.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 27.11.2019).

8. Лойко Д.М. Аналіз ефективності залучення іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 15. С. 35—41.

9. Лойко В.В. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки регіону. Ефективна економіка. № 6. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4455>

10. Лойко В.В., Лойко Д.М. Експертна система як інструмент визначення рівня економічної безпеки. Науково-технічна інформація. № 3 (65). 2015. С. 41—46.

11. Лойко В.В. Моніторинг рівня економічної безпеки промислового підприємства. Ефективна економіка. № 8. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4446>

12. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/806-2013-%D1%80>

References:

1. Bezus, R.M. Dubrova, N.P. and Pashchenko, O.S. (2016), "Financial and economic security of the agricultural sector", *Efektivna ekonomika*,

[Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5412> (Accessed 28 November 2019).

2. Pristemsky, O.S. (2015), "The mechanism of securing financial safety of the residents of the city", *Tavria Science News. Economic science*, vol. 90, pp. 319—325, available at: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/90_2015/59.pdf (Accessed 26 November 2019).

3. Utenkova, K.O. (2018), "The economic security of the agricultural sector: daily life and functional warehouses", *Agrosvit*, vol. 17, pp. 42—47, available at: http://www.agrosvit.info/pdf/17_2018/7.pdf (Accessed 27 November 2019).

4. Ryabenko, G.M. and Sarafin, O.V. (2016), "Throw in those hats for an economically safe life of agricultural enterprises", *Global and national economic problems*, vol. 13, pp. 360—363.

5. Khomenko, O.A. (2016), "The financial security of enterprises of the agro-industrial complex and the organization of security management", *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, vol. 6, part 3, pp. 124—126.

6. Tereshchenko, M.A. (2017), "Economic essence of financial security of agricultural enterprises", *Young scientist*, vol. 1.1 (41.1), pp. 83—86.

7. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2019). "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 29 November 2019).

8. Loiko, D.M. (2019), "Analysis of the effectiveness of attracting foreign investment in the consumer sector of the Ukrainian economy", *Investment: practice and experience*, vol. 15, pp. 35—41.

9. Loiko, V.V. (2015), "Problems and ways to ensure the economic security of the region", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4455> (Accessed 27 November 2019).

10. Loiko, V.V. and Loiko, D.M. (2015), "Expert system as a tool for determining the level of economic security", *Scientific and technical information*, vol. 3 (65), pp. 41-46.

11. Loiko, V.V. (2015), "Monitoring the level of economic security of an industrial enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4446> (Accessed 27 November 2019).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Ordinance "On approval of the Strategy for the development of the agricultural sector for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/806-2013-%D1%80> (Accessed 29 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2019 р.

УДК 631.1:631.11

І. В. Клочан,

д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики і математичного моделювання,
Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0003-3210-4763

І. А. Потриваєва,

магістрант, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ORCID ID: 0000-0002-1651-0836

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.35

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

I. Klochan,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economic Cybernetics and Mathematical Modeling, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv

I. Potryvaeva,

Master of Nikolaev National Agrarian University, Mykolaiv

THE CURRENT STANDARD AND BASIC EFFICIENCY OF VIRAL PRODUCTS IN THE MYKOLAYIV REGION

У статті визначено, що розвиток соціально-економічного становища регіону залежить від його функціонального стану, особливо сільського господарства, що розвиває економіку, забезпечує продовольчу безпеку регіону та підвищення життєвого рівня населення. Миколаївська область володіє вагомим природно-ресурсним потенціалом для розвитку сільськогосподарської діяльності.

Проведені розрахунки показали, що в Миколаївській області за останні три роки виробництво сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств зменшується. У структурі валової продукції сільськогосподарських підприємств рослинництво становить 95%, а тваринництво — 5%, тоді як у господарствах населення ці показники знаходяться на рівні 65% та 35% відповідно. Також у складі продукції рослинництва найбільша частка належить зерновим та зернобобовим, друге місце посідають технічні культури, далі картопля, овочі та баштанні продовольчі культури. В Миколаївській області значна увага приділяється і галузі тваринництва, виробництво якої в основному зосереджено в господарствах населення.

Обґрунтовано, що на ефективність сільськогосподарського виробництва в Миколаївській області впливає, ряд визначених зовнішніх та внутрішніх факторів. Нейтралізація їх негативного впливу сприятиме підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, чого можна досягти шляхом: технічного оновлення сільського господарства; розширенням та зміцненням маркетингової інфраструктури; вдалого поєднання тваринницької та рослинницької галузей; розвитку кооперації; впровадженням державної підтримки та вдосконаленням системи кредитування аграрного виробництва.

The article determines that the development of the socio-economic status of a region depends on its functional state, especially agriculture, which develops the economy, provides food security for the region and enhances the standard of living of the population. The Mykolaiv region possesses considerable natural-resource potential for development of agricultural activity. The total land fund of the region is 2 million hectares of agricultural land, of which 1,7 hectares of arable land, which is 5% of the area of Ukraine.

The calculations showed that in the Mykolaiv region over the last three years, agricultural production in all categories of farms is decreasing. In the structure of gross output of agricultural enterprises, crop production is 95% and animal husbandry is 5%, while in households, these figures are at the level of 65% and 35% respectively. In turn, in the crop production the largest share belongs to cereals and legumes, the second place is occupied by industrial crops, followed by potatoes, vegetables and melons. In the Mykolaiv region considerable attention is also paid to the livestock industry, whose production is mainly concentrated in households.

It is determined that at this point in time the economic efficiency of production of products in the Mykolaiv region is unambiguous to characterize, since the production and sale of certain types of agricultural products have certain features. The production of grain, sunflower seeds, vegetables and milk is profitable and the production of potatoes, fruits, berries and eggs is unprofitable. It is substantiated that a number of certain external and internal factors influence the efficiency of agricultural production in the Mykolaiv region. The neutralization of their negative impact will help to increase the efficiency of agricultural production, which can be achieved by: technical updating of agriculture; expanding and strengthening the marketing infrastructure; successful combination of livestock and crop industries; development of cooperation; introduction of state support and improvement of the credit system of agricultural production.

Ключові слова: сільське господарство, економічна ефективність, сільськогосподарська продукція, виробництво, рентабельність, рослинництво, тваринництво.

Key words: agriculture, economic efficiency, agricultural production, production, profitability, crop production, animal husbandry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, оскільки має визначальне значення у досягненні продовольчої безпеки держави та вагоме місце в загальній структурі валового внутрішнього продукту країни. З його базовою складовою, сільським господарством, він формує продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей господарського комплексу країни та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

В умовах сьогодення відбуваються суттєві перетворення, які спрямовані на підвищення ефективності функціонування сільського господарства як країни загалом, так і окремих регіонів. Поряд з цим відбувається переорієнтація виробників на вирощування культур, які економічно вигідні, спрощується структура посівних площ, порушуються агротехнічні умови. Усе це змушує звернути увагу на обґрунтування та введення в дію механізмів підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У працях вітчизняних науковців і фахівців основам підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва присвячено достатньо багато досліджень: В.Г. Андрійчука [2], Т.Ю. Білоусько [3], Н.І. Дучинської [4], Т.Я. Іваненко [6], М.І. Ковальчука [7], В.С. Кушнірука [8], І.І. Червена, О.В. Шебаніної [12] та багато інших. У них ґрунтовно висвітлено загальні підходи до вивчення економічної ефективності виробництва в аграрному секторі. Однак залишається ще достатньо широке коло проблем, яке вимагає ретельнішого дослідження та аналізу, особливо на регіональному рівні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану виробництва сільськогосподарської продукції та визначення основних напрямів підвищення її ефективності на прикладі Миколаївської області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із найбільших секторів економіки Миколаївської області є сільське господарство, яке являє собою вирощування сільськогосподарських культур і розведення худоби. Розвиток соціально-економічного становища регіону залежить від його функціонального стану, особливо сільського господарства, що розвиває економіку, забезпечує продовольчу безпеку регіону та підвищення життєвого рівня населення. Миколаївська область володіє вагомим природно-ресурсним потенціалом для розвитку сільськогосподарської діяльності. Загальний земельний фонд області становить 2 млн га сільськогосподарських угідь, з них 1,7 га ріллі, що становить 5% площі України [1].

Наповнення ринку продовольчою продукцією здійснюють сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення. В Миколаївській області виробничу діяльність здійснюють понад 750 великотоварних сільськогосподарських підприємств, 3,9 тис. фермерських господарств та понад 220 тис. господарств населення. Щороку аграрії Миколаївщини в середньому виробляють більше 2 млн тонн зернових культур, 500 тис. тонн насіння соняшнику, 400 тис. тонн овочів, в межах 40 тис. тонн ягід та фруктів і 50 тис. тонн винограду [1]. Стосовно оцінки результатів роботи сільськогосподарського виробництва, доцільно буде визначити динаміку виробництва його валової продукції в постійних цінах 2010 року (табл. 1). Валова продукція

Таблиця 1. Вартість валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 року, виробленої в Миколаївській області, млн грн

Види продукції	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Господарства усіх категорій				
Продукція сільського господарства	9714,0	8833,8	9362,7	96,38
в тому числі				
продукція рослинництва	8065,3	7197,9	7815,8	96,91
продукція тваринництва	1648,7	1635,9	1546,9	93,83
Сільськогосподарські підприємства				
Продукція сільського господарства	5651,4	5042,6	5536,5	97,97
в тому числі				
продукція рослинництва	5395,7	4800,8	5280,7	97,87
продукція тваринництва	255,7	241,8	255,8	100,04
в тому числі фермерські господарства				
Продукція сільського господарства	1397,6	1209,3	1456,8	104,24
в тому числі				
продукція рослинництва	1386,6	1195,4	1440,6	103,89
продукція тваринництва	11,0	13,9	16,2	147,27
Господарства населення				
Продукція сільського господарства	4062,6	3791,2	3826,2	94,18
в тому числі				
продукція рослинництва	2669,6	2397,1	2535,1	94,96
продукція тваринництва	1393,0	1394,1	1291,1	92,68

Джерело: побудовано на основі [3].

сільського господарства включає продукти рослинного і тваринного походження.

Проведені розрахунки свідчать про те, що за останні три роки в Миколаївській області виробництво сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств зменшується. Так, у 2018 році порівняно з 2016 роком вартість валової продукції в постійних цінах 2010 року скоротилася майже на 4%.

Дослідження показали, що спостерігається збільшення виробництва валової продукції сільського господарства тільки в фермерських господарствах. За 2018 рік вони виробили 1456,8 млн грн валової продукції у постійних цінах 2010 року, що на 4 % більше порівняно з 2016 роком, при цьому слід відмітити, що найбільший приріст дає виробництво продукції тваринництва — 47%.

У структурі валової продукції сільськогосподарських підприємств рослинництво становить 95%, а тваринництво — 5%, тоді як у господарствах населення дані показники знаходяться на рівні 65% та 35% відповідно. У складі продукції рослинництва найбільша частка належить зерновим та зернобобовим, друге місце посідають технічні культури, далі картопля, овочі та баштанні продовольчі культури (табл. 2).

Як свідчать дані таблиці 2, за період 2016—2018 років спостерігається збільшення обсягів виробництва плодів і ягід на 37%, овочів — на 3%, але за одночасного скорочення обсягів виробництва зернових і зернобобових культур, насіння соняшнику, картоплі. Для аналізу

Таблиця 2. Виробництво основних видів продукції рослинництва в Миколаївській області, тис. т

Види продукції	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Зерно	2725,5	2674,6	2673,4	98,09
Насіння соняшнику	1162,3	875,8	1087,2	93,54
Картопля	268,4	183,0	171,4	63,86
Овочі	500,9	554,5	515,6	102,93
Плоди та ягоди	31,1	28,6	42,5	136,66

Джерело: побудовано на основі [3].

Таблиця 3. Структура виробництва основних видів продукції рослинництва в Миколаївській області (у % до загального виробництва)

Види продукції	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. (+, -) до 2016 р.
Сільськогосподарські підприємства				
Зерно	69,3	68,2	69,6	0,3
Насіння соняшнику	76,9	75,4	73,7	-3,2
Картопля	1,3	1,6	2,4	1,1
Овочі	55,1	61,3	60,3	5,2
Плоди та ягоди	27,0	8,6	30,1	3,1
в тому числі фермерські господарства				
Зерно	19,9	18,2	20,1	0,2
Насіння соняшнику	22,0	22,3	23,1	1,1
Картопля	1,1	1,4	1,4	0,3
Овочі	6,0	5,5	5,7	-0,3
Плоди та ягоди	2,2	0,4	2,8	0,6
Господарства населення				
Зерно	30,7	31,8	30,4	-0,3
Насіння соняшнику	23,1	24,6	26,3	3,2
Картопля	98,7	98,4	97,6	-1,1
Овочі	44,9	38,7	39,7	-5,2
Плоди та ягоди	73,0	91,4	69,9	-3,1

Джерело: побудовано на основі [3].

Таблиця 4. Виробництво продукції тваринництва в Миколаївській області

Продукція	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Господарства усіх категорій				
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	31,0	29,9	34,5	111,29
Молоко, тис. т	341,6	342,2	324,6	95,02
Яйця, млн шт.	271,5	252,7	240,1	88,43
Вовна, т	124,0	132,0	146,0	117,74
Сільськогосподарські підприємства				
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	3,8	3,5	3,6	94,74
Молоко, тис. т	40,3	41,6	46,3	114,89
Яйця, млн шт.	131,2	117,7	107,7	82,09
Вовна, т	10	14	15	150,00
в тому числі фермерські господарства				
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	0,2	0,2	0,1	50,00
Молоко, тис. т	2,6	3,0	3,9	150,00
Яйця, млн шт.	0,2	0,3	0,4	200,00
Вовна, т	2	6	7	350,00
Господарства населення				
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	27,2	26,4	30,9	113,60
Молоко, тис. т	301,3	300,6	278,3	92,37
Яйця, млн шт.	140,3	135	132,4	94,37
Вовна, т	114	118	131	114,91

Джерело: побудовано на основі [3].

діяльності окремих сільськогосподарських товаровиробників було визначено структуру виробництва основних видів продукції рослинництва за категоріями господарств у Миколаївській області за досліджувані роки (табл. 3).

Аналіз даних таблиці показує, що за досліджуваній період не відбулося істотних змін у співвідношенні різних сільськогосподарських структур. Значна частка виробництва зерна та насіння соняшнику припадає на сільськогосподарські підприємства. У виробництві картоплі, плодів і ягід істотну роль відіграють господар-

ства населення. В 2016 році виробництво овочів було розподілено між сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення майже порівну, в подальшому спостерігається збільшення частки виробництва овочів у сільськогосподарських підприємствах. За досліджуваний період частка у виробництві зернових різних сільськогосподарських структур майже не змінилася. Водночас спостерігається підвищення ролі сільськогосподарських підприємств у виробництві картоплі, овочів, плодів і ягід, а в господарствах населення збільшилась частка виробництва насіння соняшнику.

У Миколаївській області значна увага приділяється і галузі тваринництва, стан та виробництво продукції якої подано в таблиці 4.

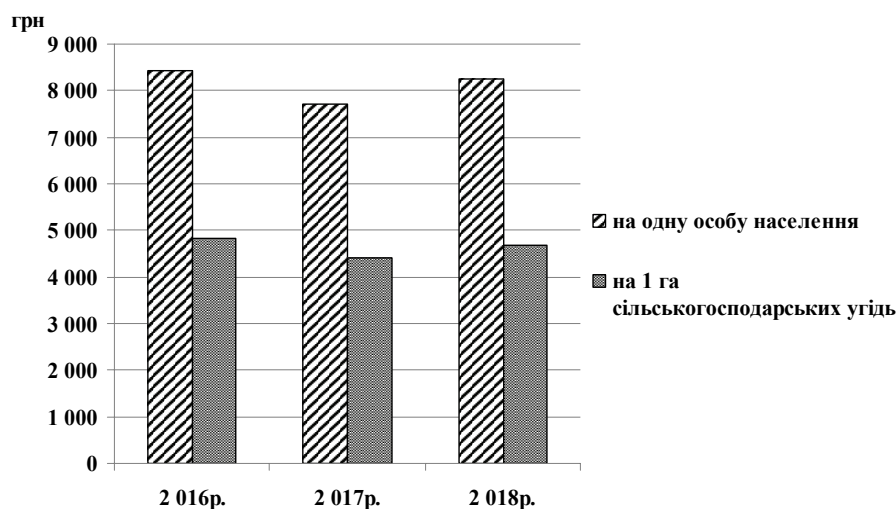
За даними таблиці 4 можна відмітити, що в Миколаївській області виробництво продукції тваринництва в основному зосереджено в господарствах населення. З метою забезпечення сталого розвитку цієї галузі

в області розроблено та затверджено ряд програм, основним завданням яких є забезпечення рентабельного ведення тваринництва за рахунок нарощування обсягів виробництва тваринницької продукції та доведення їх до рівня, який би забезпечив мінімальні норми споживання населенням, впровадження перспективних ресурсозберігаючих технологій, створення міцної кормової бази, забезпечення зростання рівня продуктивності тварин, зупинення спаду скорочення чисельності худоби [10].

Однією з найбільш актуальних проблем стабілізації і подальшого прискореного розвитку

виробництва сільськогосподарської продукції є підвищення його ефективності. Ефективність виробництва є узагальнюючою економічною категорією, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої та уречевленої праці в засобах виробництва. Вона визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці [11].

Сутність економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції полягає в одержанні максимального результату з

Рис. 1. Вартість валової продукції сільського господарства в постійних цінах 2010 року на одну особу населення та на 1 га сільськогосподарських угідь у Миколаївській області, грн

Джерело: побудовано на основі [3].

одиниці виробничого ресурсу. Для її визначення застосовують систему показників, які обчислюють відношенням обсягів виробленої продукції, товарної продукції, доходу до окремих видів витрат, окремих видів ресурсів (земельних, трудових, матеріальних) [2; 4]. Усі ці показники дають можливість охарактеризувати економічну ефективність сільськогосподарських товаровиробників.

Виробництво валової продукції сільськогосподарства в постійних цінах 2010 року в розрахунку на одну особу та на 1 га сільськогосподарських угідь представлено на рисунку 1.

Розраховані показники свідчать про зменшення розрахованого показника. Так, вартість валової продукції сільськогосподарства в 2018 році порівняно з 2016 роком на одну особу населення в Миколаївській області скоротилася на 2%, а на 1 га сільськогосподарських угідь — на 4%.

Основними напрямками збільшення виробництва продукції галузі рослинництва є насамперед підвищення ефективності використання землі, у тому числі за рахунок використання науково обгрунтованого чергування вирощуваних культур, удосконалення структури посівних площ та підвищення урожайності, збільшення обсягів застосування органічних і мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо [7]. Тому одним із найважливіших натуральних показників економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції є урожайність сільськогосподарських культур (табл. 5).

За даними таблиці 5 видно, що урожайність сільськогосподарських культур у Миколаївській області за останні три роки зазнала певних змін: так урожайність зернових та зернобобових культур зменшилася на 6%, соняшнику — на 7%, картоплі — на 35%, при цьому зростає урожайність овочів на 6%, та плодів — на 34%.

Таблиця 5. Урожайність основних сільськогосподарських культур у Миколаївській області, ц/га

Види сільськогосподарських культур	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Культури зернові та зернобобові	32,7	30,6	30,8	94,19
Соняшник	20,8	16,4	19,4	93,27
Картопля	141,5	96,8	91,5	64,66
Культури овочеві	263,1	290,2	279,3	106,16
Культури плодові та ягідні	66,7	62,5	89,6	134,33

Джерело: побудовано на основі [3].

Таблиця 6. Продуктивність худоби та птиці в Миколаївській області

Продукція	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4208	4321	4275	101,59
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	4,0	4,3	3,7	92,50
Середня річна несучість курей-несучок, шт	258	269	263	101,94

Джерело: побудовано на основі [3].

У своєму розвитку тваринництво нерозривно пов'язане з рослинництвом, оскільки ефективність роботи та економічний розвиток галузі залежить від наявної кормової бази. Так, чим вищий показник врожайності культур та ефективніше використання земельного потенціалу, тим більше тваринницької продукції може бути вироблено в господарстві. Тваринництво в меншій мірі, ніж рослинництво, залежить від природно-кліматичних умов, тут не так явно виражена сезонність виробництва, можна спостерігати більш рівномірне використання основних та оборотних засобів виробництва та робочої сили впродовж року, своєчасне та стабільне одержання виручки від реалізації продукції [5].

Показники продуктивності худоби та птиці в Миколаївській області можна характеризувати в таблиці 6.

Таблиця 7. Економічна ефективність виробництва і реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в Миколаївській області

Продукція	Виробнича собівартість 1 ц, грн		Ціна реалізації 1 ц, грн		Комерційна собівартість 1 ц, грн		Прибуток від реалізації 1 ц, грн		Рівень рентабельності, %	
	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
Зерно	243,45	269,88	401,51	474,03	319,42	358,57	82,09	115,46	25,7	32,2
Насіння соняшнику	498,01	439,32	892,21	904,40	594,81	655,36	297,40	249,04	50,0	38,0
Картопля	204,80	224,44	511,37	475,77	563,80	607,63	-52,43	-131,86	-9,3	-21,7
Овочі	124,10	142,43	171,02	190,51	135,19	164,80	35,83	25,71	26,5	15,6
Плоди та ягоди	702,94	349,22	651,11	303,22	732,40	431,94	-81,30	-128,72	-11,1	-29,8
Молоко	433,77	533,56	720,25	772,49	493,66	600,22	226,59	172,26	45,9	28,7
Яйця, шт.	1,18	1,49	1,17	1,55	1,37	1,65	-0,20	-0,10	-14,5	-6,0
Вовна	3076,43	3689,33	2483,22	2805,45	4348,89	...	-1865,68	...	-42,9	...

Джерело: власні розрахунки на основі даних статистичної звітності Миколаївської області і [3].

Проведені розрахунки основних показників продуктивності худоби та птиці в Миколаївській області свідчать про їх коливання. Так, у 2018 році порівняно з 2016 роком треба відмітити зменшення валового настригу вовни від однієї вівці майже на 8%.

Основні вартісні показники економічної ефективності виробництва і реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в Миколаївській області представлено в таблиці 7.

Як свідчать дані таблиці 7, за період 2017—2018 років економічна ефективність виробництва та реалізації основних видів сільськогосподарської продукції в Миколаївській області характеризується суперечливими тенденціями. Попри підвищення як виробничої, так і комерційної собівартості 1 ц зерна, стрімке підвищення ціни реалізації зумовило зростання прибутковості цієї галузі. В птичництві аналогічна тенденція зумовила зниження рівня збитковості. За досліджуваний період економічна ефективність виробництва та реалізації плодів і ягід поліпшилась, але зниження цін на продукцію призвело до підвищення рівня збитковості цієї галузі. Економічна ефективність виробництва та реалізації картоплі, овочів і молока погіршилась, бо за цей період відбулося підвищення виробничої і комерційної собівартості 1 ц цієї продукції, і відповідно зниження рівня рентабельності їх реалізації. Завдяки підвищенню ціни реалізації 1 ц овочів і молока, їх реалізація залишилась прибутковою. Економічна ефективність виробництва сояшнику поліпшилась, бо відбулося зниження собівартості виробництва 1 ц, а економічна ефективність реалізації сояшника погіршилась, бо підвищення комерційної собівартості 1 ц сояшнику зумовило зниження рентабельності його реалізації.

Отже, підвищення ефективності сільського господарства залежить від ряду факторів. До них належать доступність і якість сільськогосподарських ресурсів, як-от: земля, вода, насіння і добрива, доступ до сільськогосподарських кредитів і страхування врожаю, забезпечення вигідних цін на сільськогосподарську продукцію, а також зберігання і ринок збуту, зокрема.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва основними завданнями є:

— технічне оновлення сільського господарства, що призведе до підвищення доходів;

— забезпечення зрошувального обладнання, оскільки продуктивність врожаю залежить не тільки від якості вкладених матеріалів, але і від зрошувальних споруд особливо це стосується півдня України і Миколаївської області зокрема;

— розширення та зміцнення маркетингової інфраструктури, щоб допомогти фермерам продавати свою продукцію за вигіднішими цінами. Виконати належні заходи щодо впровадження продукції на ринки збуту. Крім того, запровадити цінову політику підтримки, яка гарантує селянам мінімальні ціни;

— забезпечення якісними матеріалами для вирощування сільськогосподарської продукції в необхідний час та за контрольованими цінами;

— підвищення кваліфікації належних працівників;

— покращення інвестиційного клімату;

— створення кооперації між фермерами і окремо господарствами населення;

— раціональне поєднання рослинництва та тваринництва для отримання синергетичного ефекту, що призведе до скорочення витрат та підвищенню доходів;

— впровадження державної підтримки та вдосконалення системи кредитування аграрного виробництва (інтегрована схема сільського кредитування).

ВИСНОВКИ

Таким чином, нині економічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в Миколаївській області однозначно охарактеризувати не можливо, оскільки виробництво і реалізація окремих її видів мають певні особливості. Виробництво зерна, насіння сояшнику, овочевих культур і молока є прибутковим, а виробництво картоплі, плодів, ягід і яєць є збитковим. Отже, на ефективність сільськогосподарського виробництва в Миколаївській області впливає, ряд визначених зовнішніх та внутрішніх факторів. Нейтралізація їх негативного впливу сприятиме підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції, чого можна досягти шляхом: технічного оновлення сільського господарства; розширенням та зміцненням маркетингової інфраструктури; вдалого поєднання тваринницької та рослинницької галузей; розвитку кооперації; впровадженням державної підтримки та вдосконаленням системи кредитування аграрного виробництва.

Література:

1. Агропромисловий комплекс Миколаївщини тримає позиції потужного учасника ринку в державі. Агрозвідень: Агроновини України: веб-сайт. URL: <http://agro-yug.com.ua/archives/18760> (дата звернення 01.09.2019).

2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.

3. Білоусько Т.Ю. Ефективність сільськогосподарського виробництва: досягнутий рівень та проблеми підвищення. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. 2013. № 6. С. 78—85.

4. Дучинська Н.І., Бондаренко Н.М., Лядова К.А. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення. Вісник Дніпропетровського університету. 2013. Т. 21, вип. 7 (2). С. 123—127.

5. Зіняк Ю.Р. Ефективність розвитку тваринництва Івано-Франківської області. Сталий розвиток економіки. 2015. № 3. С. 161—166.

6. Іваненко Т.Я., Лаврова О.М., Чиж Ю.О. Напрями розвитку зерновиробництва на інноваційній основі. Економіка та суспільство. 2016. № 6. С. 65—70.

7. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: підручник. Київ: КНЕУ, 2005. 390 с.

8. Кушнірук В.С., Сирцева С.В. Тенденції розвитку виробництва та реалізації продукції рослинництва аграрними підприємствами Миколаївської області. Modern Economic. 2018. № 7. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/trends-of-development-of-production-and-realization-of-plant-production-agricultural-enterprises-of-mykolaiv-region> (дата звернення: 17.10.2019).

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2019).

10. Офіційний сайт Миколаївської обласної державної адміністрації: веб-сайт. URL: <http://www.mk.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2019).

11. Скрипник Г.О. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах. Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства. 2016. № 1. С. 207—211.

12. Червен І.І., Шебаніна О.В. Основні напрямки оптимізації обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2007. Вип. 2 (40). С. 3—10.

References:

1. Agri-afternoon: Agronomy of Ukraine (2019), "The agro-industrial complex of Mykolaiv region holds the position of a powerful market participant in the state", available at: <http://agro-yug.com.ua/archives/18760> (Accessed 1 September 2019).

2. Andriychuk, V.G. (2005), *Efektivnist' diial'nosti ahrarynykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [The effectiveness of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.

3. Belousko, T.Yu. (2013), "Agricultural production efficiency: the level achieved and the problems raised", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarynoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva*, vol. 6, pp. 78—85.

4. Duchinska, N.I. Bondarenko, N.M. and Lyadova, K.A. (2013), "Efficiency of agricultural production: essence and ways of raising", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*, vol. 21, no. 7 (2), pp. 123—127.

5. Zinyak, Yu.R. (2015), "Efficiency of livestock development in Ivano-Frankivsk region", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 3, pp. 161—166.

6. Ivanenko, T.Ya. Lavrova, O.M. and Chizh, Y.O. (2016), "Areas of development of grain production on an innovative basis", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 21, no. 7 (2), pp. 65—70.

7. Kovalchuk, M.I. (2005), *Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpriemstv APK* [Economic analysis of agricultural enterprises], KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Kushniruk, V.S. and Sirtseva, S.V. (2018), "Tendencies of development of production and sale of crop production by agrarian enterprises of Mykolaiv region". *Modern Economic*, [Online], vol. 7, available at: <https://modecon.mnau.edu.ua/trends-of-development-of-production-and-realization-of-plant-production-agricultural-enterprises-of-mykolaiv-region> (Accessed 17 October 2019).

9. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 12 October 2019).

10. Official site of the Mykolayiv regional state administration (2019), available at: <http://www.mk.gov.ua> (Accessed 12 October 2019).

11. Skripnik, G.O. (2016), "Improving the efficiency of agricultural production in modern conditions", *Ekonomiko-pravova paradyhma rozvytku suchasnoho suspil'stva*, vol. 1, pp. 207—211.

12. Cherven, I.I. and Shebanina, O.V. (2007), "Main directions of optimization of production volumes of domestic agricultural products", *Visnyk ahrarynoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 2 (40), pp. 3—10.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2019 р.

УДК 339.138:339.564:631.14:634

Л. В. Клименко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0002-2126-5126

Л. В. Длугоборська,
викладач кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0001-8222-7417

О. О. Школьний,
д. е. н., професор кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: 0000-0003-2010-6497

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.42

МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ САДІВНИЧИХ ГОСПОДАРСТВ

L. Klymenko,
PhD in Economics, Associate Professor, the Department of Management,
Uman National University of Horticulture
L. Dluhoborska,
Lecturer, the Department of Management,
Uman National University of Horticulture
O. Shkolnyi,
Doctor of Economic Sciences, professor, the Department of Management,
Uman National University of Horticulture

MARKETING ISSUES OF EXPORT POTENTIAL FORMATION IN HORTICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто сучасні проблеми розвитку маркетингу в процесі формування експортного потенціалу садівничих господарств України та висвітлено пріоритетні напрями їх вирішення. Узагальнено концепцію експортного потенціалу підприємств у сфері садівництва. Визначено особливості маркетингового менеджменту на ринку плодо-ягідної продукції. Проаналізовано динаміку зовнішньої торгівлі фруктами вітчизняного виробництва та ідентифіковано несприятливу тенденцію домінування імпорту над експортом. Досліджено, що перенасиченість європейського ринку фруктів зумовлює необхідність пошуку привабливих маркетингових ніш як на цьому регіональному ринку, так і на інших сегментах світового ринку, враховуючи регіональні особливості.

Визначено необхідність вивчення параметрів цільових ніш світового ринку, постійного моніторингу динамічної глобальної кон'юнктури, дотримання природоохоронних правил, розробки ефективних стратегій маркетингової диверсифікації та вдосконалення експортної інфраструктури.

The current issues of marketing positioning in generating export opportunities for domestic horticultural enterprises were highlighted in the article. The concept of export potential has been viewed in the broad scope of marketing of agricultural products. Global trends in horticultural markets have been determined by innovative technologies, demographic developments, entrepreneurial competitiveness, industrial organization in an international context and agricultural trade policies. The ability of using innovative technologies, achieving economies of scale and accumulation of market volumes of commodities can be considered as important preconditions of the global marketing positioning. However the small entrepreneurial entities that dominate in the Ukrainian horticultural industry are unable to demonstrate technological advances and reflect the global demand patterns.

In a situation in which the market fruit supply is greater than demand in the European market it is important to find the attractive niche marketing tools in order to target both this regional market and other segments of the world market, taking into consideration regional peculiarities. The need for reflecting target markets requirements must be considered during development of effective marketing diversification strategies. The lists of fruit varieties favored by consumers in developed countries can serve as indicators of potential demand patterns. Industrialized horticulture should take into account the interests of all stakeholders with a focus on a limited number of leading commercial fruit varieties.

Consumers' concerns about the problems of environmental degradation and contamination of foodstuffs with harmful substances used in technological processes make it necessary to reflect environmental requirements in the practice of horticultural enterprises. Most global market intermediaries seek to reflect the requirements of sustainable economic development. That is why it is important to guarantee the necessary produce characteristics according to the leading world standards, including related to the environmental performance indicators.

The authors propose the measures that aimed at orientation of domestic fruit producers to the concentration of production on the basis of integration of horticultural enterprises and processing plants.

Ключові слова: маркетингові стратегії, експортний потенціал, садівничі підприємства, продукція садівництва, глобальний ринок.

Key words: marketing strategies, export potential, horticultural enterprises, horticultural commodities, global market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Садівництву належить чільне місце у сільському господарстві України. Розвитку цієї галузі сприяють, перш за все, природно-кліматичні умови. Однак трансформаційні економічні процеси зумовили скорочення виробництва плодів та ягід, що призвело до негативних тенденцій на споживчому ринку та у зовнішньоекономічній сфері.

Особливості плодів і ягід впливають на процес просування їх логістичними ланцюгами поставок. Ця продукція є предметом жорсткої конкуренції на світовому ринку. Необхідність підтримки позитивного сальдо платіжного балансу вимагає розробки заходів щодо зміцнення експортного потенціалу аграрного сектору економіки, зокрема у садівництві.

Прагнення забезпечити підвищення добробуту населення спонукає значну кількість країн до формування експортно-орієнтованих стратегій економічного росту. Проте розширення масштабів експорту потребує значних інвестицій, інфраструктурної підтримки та ефективного управління маркетингом. Відсутність належних навичок з маркетингу в умовах підприємницької діяльності на світовому ринку перешкоджає зміцненню конкурентних переваг аграрних підприємств і зумовлює необхідність пошуку шляхів удосконалення глобальних маркетингових стратегій садівничих господарств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми агромаркетингу відобразили у своїх наукових працях вітчизняні та зарубіжні вчені: І.В. Безп'ята, О.А. Белевят, І.М. Волкова, Т.В. Ільченко, І.Г. Кадирус, С.О. Кобернюк, Р.А. Колз, Т.М. Квятко, Д.М. Кондратюк, І.А. Кравчук, І.А. Кравчук, Є.В. Крикавський, Т.В. Кузькіна, Я.С. Ларіна, Н.С. Питуляк, С.І. Поперечний, С.Б. Правоторов, В.А. Рафальська, Ю.Р. Сокіл, І.О. Соловйов, А.В. Тарасюк, Дж.Н. Юл та інші.

Питання розвитку маркетингу в садівництві висвітлювали Т.І. Бортник, О.І. Гуторов, О.О. Гуторова, О.Ю. Єрмаков, Я.С. Криворотько, В.А. Лементовська, Н.П. Матвійчук, О.А. Бурляй, Р.П. Мудрак, Я.А. Нестерчук, А.І. Посилаєва, І.А. Сало, Д.М. Соковніна, А.О. Харенко, Р.Б. Хау, С.В. Шерстюк та інші.

Негативне сальдо торгівельного балансу щодо плодоягідної продукції відображає наявність нагальних теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з розвитком експорту, та свідчить про необхідність їх вирішення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження маркетингових аспектів формування експортного потенціалу садівничих господарств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відображення запитів та вподобань споживачів дозволяє зміцнювати конкурентні позиції товаровиробників та забезпечувати ефективну діяльність у сфері маркетингу. Процес маркетингового менеджменту на підприємстві можна поділити на такі етапи [17, с. 65—66]:

- аналіз ринкових можливостей підприємства (тактична та стратегічна оцінки попиту, ідентифікація конкурентних переваг);

- вибір цільових ринків (маркетингова сегментація, ринкове позиціонування товарів);

- формування маркетингових стратегій щодо окремих ринкових сегментів, орієнтація підприємницької діяльності на кон'юнктуру ринку);

- формування комплексу маркетингу із залученням наявних економічних ресурсів;

- розробка маркетингової програми (формулювання місії та цілей управління маркетингом з урахуванням параметрів цільових ринкових ніш);

- утілення в життя маркетингової програми (практичне застосування методів маркетингу з метою відображення вподобань споживачів та забезпечення прибуткової підприємницької діяльності);

- аналіз і контроль щодо виконання прийнятих рішень (оцінка ефективності механізмів управління маркетингом підприємства та можливостей адаптації маркетингової політики до умов динамічного ринкового середовища).

Серед проблем застосування маркетингу в аграрних підприємствах країни можна виділити загальні економічні (вплив чинників глобальної економічної кризи, прояви монополізму в окремих галузях економіки, наявність дефіциту окремих товарів вітчизняного виробництва, низький рівень платоспроможності громадян, наявність тіньового сегменту в економіці; недосконала валютна, кредитна та митно-тарифна політика); законодавчо-інформаційні (недосконалість законодавчої бази, неефективна діяльність державних та правових органів, нерозвиненість інституціональних механізмів підтримки зовнішньоекономічної діяльності, відсутність ефективних регуляторних засобів); ринкові (агресивна поведінка конкурентів, загрози з боку товарів-конкурентів, коливання попиту, проблеми в сфері реалізації окремих видів продукції, недотримання вимог стандартів щодо якісних параметрів товарів); фінансові (значна кількість дрібних і середніх аграрних підприємств без належної ринкової сили, недостатнє фінансування маркетингової діяль-

ності, ймовірність банкрутства ринкових посередників, низький рівень інноваційно-інвестиційного забезпечення експортно-орієнтованого виробництва) [8; 15].

Ефективність структури продовольчого ринку (в т. ч. плодів і ягід) залежить, передусім від потенційних можливостей національних товаровиробників щодо постачання населенню якісної продукції власного виробництва. Вітчизняні товаровиробники можуть забезпечити не тільки власні потреби в продукції садівництва, але й здійснювати експортні поставки [7; 13]. Проте ефективність виробництва плодоягідної продукції в Україні за останні роки значно знизилась.

Серед негативних явищ функціонування садівничих підприємств на вітчизняному ринку фахівці відзначають тенденцію скорочення площ промислових садів в Україні [14]. В сучасних умовах виробництва основними виробниками плодів і ягід залишаються господарства населення [5; 9]. Господарства населення реалізують плоди та ягоди переважно на стихійних та місцевих ринках, що зумовлює нестабільність обсягів пропозиції, вузький асортимент, а також низьку товарну якість [3]. Крім того, вирощені господарствами населення фрукти не можуть гарантувати сталі конкурентні позиції на міжнародному ринку. Така особливість вітчизняного виробництва плодоягідної продукції спричиняє труднощі з її збутом, пов'язані з нерозвиненістю торгівельної інфраструктури, обмеженістю інформації про ринкову ринку, відсутністю належних умов зберігання та переробки плодів [1]. Значно ускладнює ситуацію щодо реалізації плодово-ягідної продукції відсутність посередницьких структур (зокрема заготівельних та обслуговуючих кооперативів), які б на контрактній основі із виробниками могли б гарантувати поставку певних обсягів продукції на вітчизняні оптові ринки або переробні підприємства. Ринкова сила наявних посередників зумовлює підвищення цін реалізації та постачання на ринок дорогої імпортованої продукції, штучно зменшуючи доступ значної частини населення країни до плодів та ягід вітчизняних виробників [11].

Можливість використання інноваційних технологій, досягнення економії за рахунок масштабів підприємницької діяльності та формування ринкових обсягів товарної продукції є важливими умовами маркетингового позиціонування [6]. За сучасних інтеграційних процесів особливої актуальності набуває формування експортного потенціалу садівничих під-

Таблиця 1. Експорт та імпорт їстівних плодів і горіхів в Україні (тисяч доларів США)

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо зовнішньої торгівлі
2010	208836,5	733344,8	-524508,3
2014	148191,4	804828,7	-656637,3
2015	154083,5	467066,2	-312982,7
2016	148221,9	476179,7	-327957,8
2017	195287,3	477254,8	-281967,5
2018	228564,1	526707,0	-298142,9

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [5].

приємств, під яким науковці розуміють, здатність економічних суб'єктів виробляти конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію, яка користується попитом, спроможна подолати існуючі зовнішньоекономічні бар'єри та бути ефективно проданою за рубежем [4, с. 50]. Основними чинниками, які формують зовнішній попит на продукти садівництва, є: демографічні зміни у глобальному масштабі, рівень конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників, галузева структура в країнах-імпортерах, ємність цільових зарубіжних ринкових сегментів, особливості зовнішньоторговельної політики країн-партнерів.

У 2018 р. Україна експортувала плодів і горіхів на суму 228,6 млн дол. США. Водночас 17,4% цієї продукції експортовано до Польщі; 8,9% — до Туреччини; 6,9% — до Франції; 6,0% — до Білорусі; 5,6% — до Греції; 4,9% — до Нідерландів; 4,5% — до Італії [12]. Попри те, що в агропродовольчій сфері України загалом

спостерігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі щодо продукції садівництва цього досягти не вдається (табл. 1).

Специфіка технологій у плодоягідному виробництві зумовлює особливості маркетингової політики спеціалізованих садівничих господарств. Серед основних напрямів маркетингу в садівництві виділяються такі [16, с. 255]:

— дослідження кон'юнктури ринку плодів і ягід, ідентифікація сприятливих можливостей та загроз, вивчення чинників конкуренції;

— прогнозування параметрів попиту та пропозиції цієї продукції, вивчення можливостей маркетингового позиціонування;

— формування цільових маркетингових програм, удосконалення асортиментної політики;

— планування та організація збуту;

— втілення в життя заходів щодо стимулювання продажу продукції на цільових маркетингових сегментах;

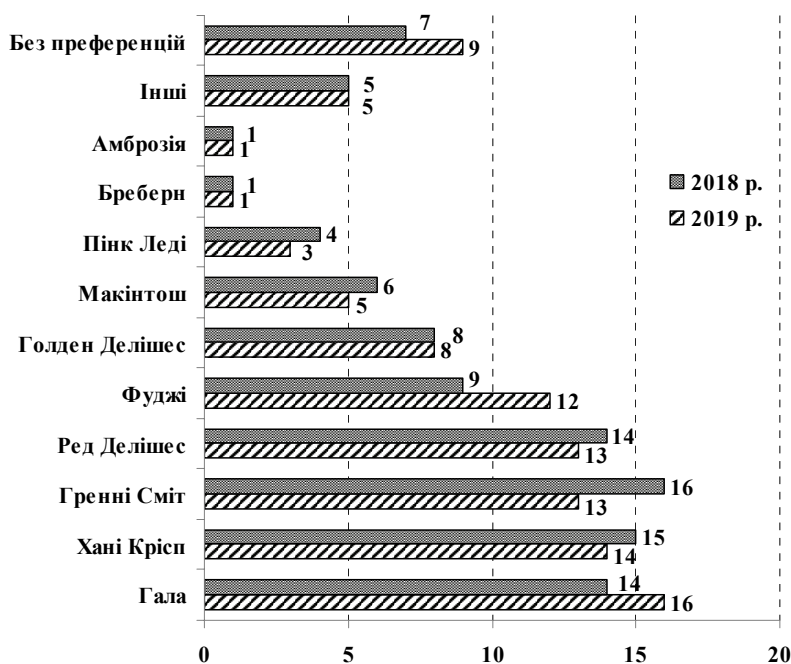

Рис. 1. Сорти яблук, якими надають перевагу споживачі в США (у відсотках)

Джерело: [19].

**Таблиця 2. Імовірність купівлі фруктів
(у відсотках) в залежності від доходу домогосподарств у США**

Фрукти	Річний дохід з розрахунку на одне домогосподарство (тисяч доларів США)			
	До 25,0	25,0-49,9	50,0-99,9	100 і більше
Яблуко	57	65	75	81
Абрикос	12	9	12	18
Ожина	18	25	30	39
Чорниця	30	38	48	64
Черешня	31	33	38	52
Журавлина	11	10	14	21
Нектарин	20	22	25	35
Груша	30	31	39	47
Слива	24	19	28	35
Малина	17	22	33	44
Суніця	57	56	66	72

Джерело: [19].

— планування та організація заходів в контексті міжнародного маркетингу.

З України до Європейського Союзу у 2018 р. експортовано плодів і горіхів на суму 152,9 млн дол. США (66,9% загального обсягу їх експорту з країни) [5]. У структурі вартості виробленої в Європейському Союзі сільськогосподарської продукції фрукти займають 14%; п'ять із найбільших глобальних десяти країн-імпортерів цієї продукції знаходиться в Європейському Союзі. Провідними виробниками плодоягідної продукції є Іспанія та Італія. Якщо перша країна орієнтується загалом на потреби зовнішнього ринку, то друга — внутрішнього [20]. Європейський Союз імпортує значну кількість плодів і ягід. Слід відзначити, що традиційно Єгипет постачає суніцю в Нідерланди, Німеччину та Бельгію, Марокко — в Іспанію та Францію, Туреччина — в Румунію, Йорданія — в Нідерланди та Сполучене Королівство, Албанія — в Італію, Перу — в Іспанію [18].

На привабливому диверсифікованому ринку Європейського Союзу часто спостерігається надлишок пропозиції за окремими товарними групами. Тому важливо здійснювати також моніторинг інших глобальних маркетингових сегментів та виявлення сприятливих можливостей.

За даними асоціації "Укрсадпром", українські виробники орієнтуються переважно на сорти яблук Голден Делішес, Джонаголд, Айдаред, Гала і Чемпіон; меншою мірою — Ренет Симиренка, Фуджі, Флоріна, Пінова, Гренні Сміт, Сніговий кальвіль [12]. Для європейського садівництва притаманні регіональні особливості: в Угорщині 60% насаджень зайнято сортом "Джонатан", у Франції 50% — сортами "Голден Делішес" і його похідними, у Німеччині більше 40% — сортом "Кокс". На європейських ринках асортимент яблук загалом охоплює обмежену кількість сортів. Водночас у Польщі три

сорта займають 89% насаджень, у Сполученому Королівстві два сорти — 50% [10, с. 143].

На нашу думку, необхідність відображення вимог цільових ніш світового ринку вимагає постійного моніторингу кон'юнктури та розробки ефективних стратегій маркетингової диверсифікації. Індикаторами споживчого попиту можуть бути сорти яблук, якими надають перевагу споживачі в економічно розвинених країнах, зокрема в США (рис. 1). Під час формуванні промислових садів необхідно враховувати інтереси всіх стейкхолдерів з орієнтацією на обмежену кількість провідних комерційних сортів [2].

Параметри попиту на плодоягідну продукцію визначається, передусім, такими чинниками: ємністю ринкових ніш, рівнем цін на ці товари та їх замітники, доходами споживачів, сезонністю постачання та закупівель. За теорією попиту, оскільки фрукти належать до "нормальних" товарів, попит на них буде збільшуватися з ростом споживчих доходів (табл. 2). Поряд з цим, тенденція збільшення попиту на плоди та ягоди спостерігатиметься більшою мірою в країнах, що розвиваються, аніж в економічно розвинених державах.

Занепокоєння споживачів проблемами погіршення стану навколишнього середовища та забруднення продовольчих товарів шкідливими речовинами, які застосовуються в технологічних процесах, зумовлює необхідність відображення природоохоронних вимог у практиці садівничих господарств. Більшість ринкових посередників на світовому ринку прагне відображати вимоги протоколів, орієнтованих на забезпечення сталого економічного розвитку, серед яких слід виділити систему обміну даними щодо етичних методів поставок (SEDEX), а також ініціативи етичної торгівлі (ETI), відповідності підприємницької діяльності соціальним стандартам (BSCI) та сталого розвитку

плодоовочевої сфери (SIFAV). Крім того, згідно з глобальною ініціативою безпечності продовольства (GFSI) слід відображати вимоги систем управління безпечністю продовольства (зокрема BRC, FSSC22000, GLOBALG.A.P., IFS, SQF). Високими темпами розвивається маркетинговий сегмент органічної продукції.

В інформаційну епоху споживачі зумовлюють суттєвий вплив на часові та просторові характеристики попиту. Нині інформаційні ресурси та інтелектуальний капітал беруть участь у процесі нагромадження доданої вартості та формуванні віртуальних ланцюгів цінностей.

В умовах скорочення довжини логістичних ланцюгів спостерігається утворення нових маркетингових каналів. Зокрема мережі супермаркетів Tesco (Сполучене Королівство) та Albert Heijn (Нідерланди) розширюють асортимент та способи поставок фруктів он-лайн. Крім того, збільшують масштаби підприємницької діяльності супермаркети, які здійснюють роздрібну торгівлю виключно он-лайн — Picnic та Crisp (Нідерланди), Ocado (Сполучене Королівство), Rohlik (Чеська Республіка), доставку продовольчих наборів (HelloFresh та Gousto) [21].

Наявність значної кількості впливових поставальників на світовому ринку зумовлює необхідність урахування періодів виникнення тимчасового дефіциту, зокрема в органічній продукції, та можливостей сезонності постачання. Важливими джерелами інформації про кон'юнктуру ринку та тренди можуть бути он-лайн платформи Freshplaza.com, Freshfruitportal.com, Fruitrop Online та ін.

Сприятливі можливості для пошуку контрагентів забезпечує участь у спеціалізованих ярмарках, конференціях та конгресах, які проводяться систематично, зокрема в Індії (Мумбаї), Іспанії (Мадрид), Китаї (Гуанчжоу, Шанхай), Нідерландах (Роттердам), Німеччині (Берлін, Ганновер, Дюссельдорф), Об'єднаних Арабських Еміратах (Дубай), Польщі (Варшава), Сполученому Королівстві (Бірмінгем, Ковентрі, Лондон), США (Маямі, Даллас, Нью-Йорк, Сан-Дієго), Франції (Париж).

Проведене дослідження маркетингових аспектів формування експортного потенціалу дозволило ідентифікувати пріоритетні напрями розвитку експортно-орієнтованої діяльності садівничих підприємств. Ураховуючи поточну глобальну кон'юнктуру, важливо забезпечити диверсифікацію каналів просування продукції з метою уникнення зовнішньоекономічних ризиків. Формування ефективних механізмів маркетингу є передумовою відображення потреб споживачів цільових ринкових

сегментів та забезпечення глобальної конкурентоспроможності галузі. Нарощування виробництва продукції з високою доданою вартістю можливе з урахуванням результатів вивчення параметрів маркетингових сегментів та орієнтацією на концентрацію виробництва на основі інтеграції садівничих господарств і підприємств сфери промислової переробки.

Інтеграційні процеси в рамках асоціацій суб'єктів плодоягідного ринку спроможні сприяти здійсненню науково-дослідних та дослідно-конструкторських, виробничих, переробних та торговельних функцій, підтримці підприємницьких зв'язків з фінансово-кредитними установами, лобюванню своїх інтересів у державних установах, удосконаленню ринкової інфраструктури, стимулюванню інтеграційних процесів, формуванню експортних ланцюгів постачання фруктів та продукції їх переробки, забезпеченню інформаційної підтримки учасників ринку плодоягідної продукції [14].

Динамічність кон'юнктури глобального продовольчого ринку, значна розпорошеність вітчизняних виробників плодів і ягід за асортиментним та географічним вимірами зумовлюють необхідність прямої та опосередкованої державної підтримки експортної діяльності садівничих господарств. Особливо гострою є проблеми управління якістю експортно-орієнтованої продукції. Крім того, регуляторні механізми необхідно зорієнтувати також на розвиток експортної інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан розвитку вітчизняного плодоягідного виробництва та збільшення обсягів імпорту фруктів свідчить про необхідність формування глобальних конкурентних стратегій садівничих господарств. Необхідною умовою участі у міжнародних ринках є відображення природоохоронних вимог у підприємницькій діяльності, що необхідно відображати у маркетинговій діяльності.

Перенасиченість європейського ринку змушує садівничі господарства ідентифікувати незаповнені світові ринкові ніші, виявляти періоди дефіциту за окремими видами продукції, зокрема органічної, та здійснювати моніторинг інших глобальних маркетингових сегментів з орієнтацією на поточний та перспективний асортимент.

Серед пріоритетних напрямів розвитку експортно-орієнтованої діяльності садівничих підприємств слід виділити пошук можливостей просування продукції новими маркетин-

говими каналами, участь у міжнародній виставковій діяльності, залучення до інтеграційних процесів та глобальних ланцюгів постачання. Прямую та опосередковану державну підтримку підприємницької діяльності садівничих господарств необхідно зосередити, передусім, на формування експортної інфраструктури.

Література:

1. Бурляй О.А., Бурляй А.П., Харенко А.О. Сучасний стан розвитку садівництва в Україні. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2013. Вип. 82. С. 249—259.
2. Вольвач П. Наша перша садівнича академія. Культура і життя. 2017. № 52. 29 грудня. С. 10—11; 14—15.
3. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. К.: СПД "Жителів С.І.", 2008. 76 с.
4. Горкавий В.К. Державна підтримка формування аграрного ринку за умов глобалізації. Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Економічні науки. 2013. № 7. С. 49—54.
5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 29.11.2019).
6. Економіка та організація промислового садівництва України: монографія / [Шестопад О.М., Рульєв В.А., Кондратенко П.В. та ін.]; за ред. О.М. Шестопада. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 334 с.
7. Єрмаков О.Ю. Ефективність інвестицій у садівництво: [монографія] / О.Ю. Єрмаков, М.І. Кісіль, В.І. Чорнодон. Тернопіль: Крок, 2011. 234 с.
8. Кернасюк Ю. Ринок плодово-ягідної продукції: стан, прогнози та рентабельність. Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/15148-rynok-plodovoiahidnoi-produktsii-stan-prohnozy-ta-rentabelnist.html> (дата звернення: 29.11.2019).
9. Кернасюк Ю. Ринок фруктів: потенціал зростання. Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/12231-rynok-fruktiv-potentsial-zrostan-nia.html> (дата звернення: 29.11.2019).
10. Матвійчук Н.П., Мудрак Р.П. Стан галузі садівництва України та визначення перспективних напрямів її функціонування. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв: Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2016. Випуск № 13. С. 140—144.
11. Писаренко В.В. Маркетинг овочної продукції (методические и практические аспекты): Рынок овочной продукции: конъюнктура, субъекты [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://agromage.com/stat_id.php?id=324 (дата звернення: 20.11.2019).
12. Річний галузевий звіт "Садівництво та ягідництво в Україні — 2018". К.: Асоціація "Укрсадпром", К., 2019. 19 с.
13. Сало І.А. Розвиток вітчизняного ринку плодів і ягід в умовах глобалізації. Економіка та управління національним господарством. Причорноморські економічні студії. Вип. 11. 2016. с. 101—107.
14. Соковніна Д.М. Напрями вдосконалення маркетингу якості продукції садівничих підприємств України в умовах євроінтеграційних процесів. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 5 (2). С. 57—60.
15. Тарасюк А.В. Особливості управління маркетинговою діяльністю аграрного підприємства України. Агросвіт. 2019. № 17. С. 70—78. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.17.70
16. Шерстюк С.В. Посилаєва К.І. Сутність та особливості агромаркетингу в садівництві. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. 2014. Т. 16, № 1 (2). С. 250—257.
17. Шульга А.В. Терещенко І.О., Горілей В.Ю. Система маркетингового менеджменту підприємства. Агросвіт. 2019. № 18. С. 63—67. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.63
18. Exporting fresh strawberries to Europe [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/fresh-strawberries/> (дата звернення: 29.11.2019).
19. Fresh Trends 2018, 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.thepacker.com/category/fresh-trends-data> (дата звернення: 22.11.2019).
20. What is the demand like for fresh fruit and vegetables in the European market? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/trade-statistics/> (дата звернення: 29.11.2019).
21. What trends offer opportunities or pose threats in the European market of fresh fruit and vegetables? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/trends/> (дата звернення: 29.11.2019).

References:

1. Burlyay, A.L., Burlyay, A.P. and Kharrenko, A.A. (2013), "The current state of development of horticulture in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho NUS*, vol. 82, pp. 249—259.

2. Volvach, P. (2017), "Our first horticultural academy", *Kultura i zhyttia*, vol. 52, pp. 10—11; 14—15.

3. The Institute of Horticulture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (2008), *Haluzeva prohrama rozvytku sadivnytstva Ukrainy na period do 2025 roku* [The industrial program of horticultural development in Ukraine till 2025], SPD "Zhyteliev S.I.", Kyiv, Ukraine.

4. Gorkavyy, V. (2013), "State support of forming of agrarian market in the conditions of globalization", *Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva. Ekonomichni nauky*, vol. 7, pp. 49—54.

5. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 29 Nov 2019).

6. Shestopal, O.M. Ruliev, V.A. and Kondratenko, P.V. (2010), *Ekonomika ta orhanizatsiia promyslovoho sadivnytstva Ukrainy* [The economy and organization of industrial horticulture in Ukraine], NNZ IAE, Kyiv, Ukraine.

7. Yermakov, O.Yu. Kisil, M.I. and Chornodon, V.I. (2011), *Efektynnist investytsii u sadivnytstvo* [The investment's efficiency in horticulture], Krok, Ternopil, Ukraine.

8. Kernasiuk, Yu. (2019), "Fruits Market: Status, Forecasts and Profitability", *Agribusiness Today*, available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/15148-rynok-plodovoiahidnoi-produktsii-stan-prohnozy-ta-rentabelnist.html> (Accessed 29 Nov 2019).

9. Kernasiuk, Yu. (2018), "Fruit market: the potential of growth", *Agribusiness Today*, available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/15148-rynok-plodovoiahidnoi-produktsii-stan-prohnozy-ta-rentabelnist.html> (Accessed 29 Nov 2019).

10. Matviichuk, N.P. and Mudrak, R.P. (2016), "The state of horticulture in Ukraine and identification of its development directions", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, vol. 13, pp. 140—144.

11. Pysarenko, V.V. (2019), "The vegetable marketing (methodological and practical aspects): The vegetable market: conditions and entities",

available at: https://agromage.com/stat_id.-php?id=324 (Accessed 29 Nov 2019).

12. The association "Ukrsadprom" (2019), *Richnyj haluzevyj zvit "Sadivnytstvo ta iahidnytstvo v Ukraini — 2018"* [The annual report "The horticulture in Ukraine — 2018"], Kyiv, Ukraine.

13. Salo, I.A. (2016), "Ukrainian fruits and small fruits market development in the globalization conditions", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 11, pp. 101—107.

14. Sokovnina, D. (2016), "The ways of marketing improvement of the quality of horticultural enterprises production in Ukraine in the context of European integration processes", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 5, no. 2, pp. 57—60.

15. Tarasyuk, A.V. (2019), "Peculiarities of management of marketing activities of agrarian enterprise of Ukraine", *Agrosvit*, vol. 17, pp. 70—78. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.17.70

16. Sherstiuk, S.V. and Posylaieva, K.I. (2014), "The essence and peculiarities of agrimarketing in horticulture", *Naukovi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho*, vol. 16, no. 1 (2), pp. 250—257.

17. Shulha, L.V., Tereshchenko, I.O., and Horilei, V.Yu. (2019), "System of marketing management of enterprise", *Agrosvit*, vol. 18, pp. 63—67. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.18.63

18. CBI, the Centre for the Promotion of Imports from developing countries (2019), "Exporting fresh strawberries to Europe", available at: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/fresh-strawberries/> (Accessed 29 Nov 2019).

19. The Packer (2019), "Fresh Trends 2018, 2019", available at: <https://www.thepacker.com/category/fresh-trends-data> (Accessed 22 Nov 2019).

20. CBI, the Centre for the Promotion of Imports from developing countries (2019), "What is the demand like for fresh fruit and vegetables in the European market?", available at: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/trade-statistics/> (Accessed 29 Nov 2019).

21. CBI, the Centre for the Promotion of Imports from developing countries (2019), "What trends offer opportunities or pose threats in the European market of fresh fruit and vegetables?", available at: <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/trends/> (Accessed 29 Nov 2019).

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019 р.

УДК 658.5.016:336.748.12

S. Khalatur,
Doctor of Economic Sciences, associate professor
Professor of Finance, Banking and Insurance Department,
Dnipro State Agrarian and Economic University
ORCID ID: 0000-0001-8331-3341
O. Dubovych,
PhD in Law, Associate Professor of Entrepreneurship and Law Department
Poltava State Agrarian Academy
ORCID ID: 0000-0003-3390-1393
V. Velychko,
student of gr. MGFBSz-1-18, Dnipro State Agrarian and Economic University
ORCID ID: 0000-0002-8298-2962

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.50

CONCEPTUAL BASIS OF FINANCIAL MANAGEMENT OF LIQUIDITY AND SOLVENCY OF ENTERPRISE

С. М. Халатур,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
О. В. Дубович,
к. ю. н., доцент кафедри підприємництва і права,
Полтавська державна аграрна академія,
В. П. Величко,
студентка гр. МгФБСз-1-18, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

The main conceptual principles of financial management of agricultural enterprises' liquidity and solvency are investigated in the article. The purpose is to identify the relationship between the competitive strategies of agricultural enterprises and their financial indicators of liquidity and solvency. To achieve the goal of the study was divided into two main phases. First, the relationship between competitive strategies of agricultural enterprises and their financial results was examined. Four strategic variables were selected to represent competitive strategies: type of activity; the degree of diversification; liquidity level; and the level of solvency. The financial performance of an agricultural enterprise was represented by five variables: return on assets, return on equity; asset turnover; current liquidity; fast liquidity. The following key variables were selected to represent agricultural enterprise strategies: direction; method; diversification; financial planning; functionality; resource; financial performance indicators; and determining indicators of financial and economic activity.

The results showed a significant correlation between the competitive strategies of agricultural enterprises and their financial indicators of liquidity and solvency. The type of activity is related to profitability, solvency and liquidity. Profitability was also influenced by the level of production diversification. However, the degree of diversification and scale of production had strong links with turnover; it was found that agricultural enterprises consider expansion through internal expansion as their most important development strategy. Innovation and advanced technology were seen as important functionalities of the strategy. Management, skilled workers and cash are the three most critical resources. Cash flow was considered to be the most important financial performance indicator, although the market was seen as the most important determining indicator of financial performance of liquidity and solvency.

У статті досліджено основні концептуальні засади фінансового управління ліквідністю та платоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Мета — виявити взаємозв'язок між конкурентними стратегіями сільськогосподарських підприємств та їхніми фінансовими показниками ліквідності та платоспроможності. Для досягнення мети дослідження було розділено на дві основні фази. По-перше, досліджувався взаємозв'язок між конкурентними стратегіями сільськогосподарських підприємств та їхніми фінансовими результатами. Було обрано чотири стратегічні змінні, які представляють конкурентні стратегії: вид діяльності; ступінь диверсифікації; рівень ліквідності і рівень

платоспроможності. Фінансову результативність сільськогосподарського підприємства було представлено п'ятьма змінними: рентабельність активів, рентабельність власного капіталу; оборотність активів; поточна ліквідність; швидка ліквідність. Наступні основні змінні було обрано для представлення стратегій сільськогосподарських підприємств: напрям; метод; диверсифікація; фінансове планування; функціональність; ресурси; фінансові індикатори продуктивності; визначальні показники фінансово-господарської діяльності.

Результати показали суттєвий взаємозв'язок між конкурентними стратегіями сільськогосподарських підприємств та їх фінансовими показниками ліквідності і платоспроможності. Вид діяльності має відношення до рентабельності, платоспроможності та ліквідності. На прибутковість впливав і рівень диверсифікації виробництва. Однак ступінь диверсифікації та масштаби виробництва мали сильний характер зв'язків із оборотом, було встановлено, що сільськогосподарські підприємства вважають розширення шляхом внутрішнього розширення як їх найважливішу стратегію розвитку. Інновації та передові технології розглядалися як важливий функціонал стратегії. Менеджмент, кваліфіковані працівники та грошовий капітал є їх трьома найбільшими критичними ресурсами. Грошовий потік розглядався як найважливіший фінансовий показник ефективності, хоча стан ринку сприймався як найбільш важливий визначальний індикатор фінансових показників ліквідності та платоспроможності.

Key words: liquidity ratios, strategy, competitive advantages, management.

Ключові слова: коефіцієнти ліквідності, стратегія, конкурентні переваги, управління.

INTRODUCTION

The dynamic development of economic entities, the uncertainty of modern economic, financial and political space impedes the ability of an enterprise to fulfill its obligations in full within the prescribed period. Issues of timely payment for both shipped products and for material values, financial resources received from external counterparts become important in the settlement system; timely payment of staff salaries and payment of taxes, fees and other payments to the budget and extra budgetary funds.

Under the influence of instability of the external environment, the growth of production volumes is reduced, the types of activity are reduced, investment processes are slowed down and terminated. Agricultural enterprises are not able to support the achieved level of development. In this regard, there is a need to consider and substantiate the conceptual principles of financial management of the liquidity and solvency of the enterprise. The task of managing the solvency and liquidity of agricultural enterprises is becoming increasingly important.

Solvency and liquidity assessments are of interest to business executives, who must have reliable information about the availability of funds needed to pay salaries with staff, budget payments to financial institutions, loans to bank institutions, inventory and suppliers, as well as partner companies that provide commercial credit or resolve deferred payments, and bank institutions when determining the creditworthiness of borrowers. Therefore, the study of the conceptual principles of financial management of liquidity and solvency of the company is relevant.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The topic of financial management of liquidity and solvency of an agricultural enterprise is quite relevant nowadays, so it is sufficiently developed in the literature on economic and financial analysis, financial management by many scientists, in particular in the works of Tsal-Tsalko Y.S., Tarasenko N.V., Negasheva E.V., Savitskaya G.V. etc.

Yes, Mohammad Fawzi Shubita (2019) writes that working capital is the difference between current assets and current liabilities of an enterprise. Thus, firms can increase liquidity by increasing their working capital. Current asset quality refers to the average time needed to convert current assets into cash. On the other hand, the quality of current assets takes into account whether the firm has sufficient assets to cover its liabilities and to ensure its regularity, sufficient and consistent cash flow to finance its activities.

Ruslan Mann, Victor Martinovich and Oksana Yakusheva (2018) write that current assets are one of the constituent assets of an enterprise whose condition and efficiency directly affect the efficiency of financial and economic activity. In terms of socio-economic changes in the national economy, the issue of lack of working capital, low turnover of current assets and insufficient liquidity is relevant for many enterprises. At the present stage of economic development, most agricultural enterprises are keenly short of current assets. The main reason for this phenomenon is the lack of effective management of them in the enterprise. Therefore, achieving a balance in the formation

of working capital is a prerequisite for stable development of enterprises and improvement of the economic situation in Ukraine as a whole. Crisis management strategies and tactics and financial rehabilitation of enterprises include the formation of methods of effective management of working capital, which is to choose the optimal balance between the risk of investing current assets and their profitability as turnover and return on investment.

Ruslan Mann and Alexander Bilyk (2017) argue that current assets are one of the most important resources for the business of any company. Therefore, an effective process for managing working capital, including its formation, distribution and use, must be organized. Working capital management efficiency is an important part of the company's operations as it affects the production and marketing of goods and services, liquidity, solvency and profitability of the company. Favorable climatic conditions and the availability of large reserves of fertile soils create conditions for the development of agriculture, which is one of the most important sectors of the Ukrainian economy.

Therefore, in view of the current economic situation, research into the factors that affect the efficiency of managing working capital of agricultural enterprises is very important.

RESULTS

Substantiation of conceptual principles of financial management of liquidity and solvency

of enterprises, consider the example of agricultural enterprises of Ukraine. In Table 1 it is shown the dynamics of production of basic crops by agricultural enterprises in Ukraine.

In order to determine whether an entity has enough money to meet its obligations, it is necessary to analyze the process of proceeds from economic activity and the formation of the balance after paying off obligations to the budget and off-budget funds, as well as dividend payments. Solvency analysis also requires careful analysis of the entity's accounts payable structure. It is made on the basis of a comparison of the volume of current liabilities with the presence of liquid assets. The results are calculated as liquidity ratios based on the information in the relevant financial statements.

The easiest way to determine the solvency at any date is based on the balance sheet of the enterprise. To do this, we first need to find out if there is a cash balance in the current account and other cash accounts. If these amounts are insignificant, you should also check the status of settlements with different creditors. The absence of overdue amounts is a good indication of a sustainable financial position. Debt study should begin with determining bank debt amounts, settlements with creditors for goods, jobs, services, budget and payroll workers. The main indicators of agricultural enterprises are analyzed in Table 2.

Table 1. Dynamics of production of basic crops by agricultural enterprises in Ukraine

Cultures	Years					2017 in % to	
	2010	2 014	2015	2016	2017	2010	2016
Gross harvest, thousand tons							
Cereals and legumes	39271	63859,3	60125,8	66088	61917	157,66	93,69
Sugar beet (factory)	13749	15734,1	10330,8	14011	14882	108,24	106,22
Sunflower	6772	10133,8	11181,1	13627	12236	180,69	89,79
Potato	18705	23693,4	20839,3	21750	22208	118,73	102,11
Vegetables	8122	9637,5	9214,0	9415	9286	114,33	98,62
Fruits and berries	1747	1999,1	2152,8	2007	2048	117,23	102,04
Yields, from 1 ha of harvested area							
Cereals and legumes	26,9	43,7	41,1	46,1	42,5	157,99	92,19
Sugar beet (factory)	279	476,5	435,8	482	475	170,25	98,55
Sunflower	15,0	19,4	21,6	22,4	20,2	134,67	90,18
Potato	132	176,4	161,4	166	168	127,27	101,20
Vegetables	174	207,8	206,1	211	208	119,54	98,58
Fruits and berries	78,2	95,2	104,5	101,9	103,1	131,84	101,18
Area harvested, thousand ha							
Cereals and legumes	14576	14627,3	14640,9	14337	14560	99,89	101,56
Sugar beet (factory)	492	330,2	237,0	291	314	63,82	107,90
Sunflower	4526	5212,2	5166,2	6087	6061	133,92	99,57
Potato	1412	1342,8	1291,0	1312	1323	93,69	100,84
Vegetables	468	463,8	447,1	447	446	95,29	99,78
Fruit and berry plantations (in fruiting age)	255	209,9	206,0	197	199	78,04	101,02

Source: calculated according to State Statistics Service of Ukraine.

Table 2. The main indicators of agricultural enterprises activity

Indexes	Years					2017 in % to	
	2010	2014	2015	2016	2017	2010	2016
Net profit (loss), UAH million	17253,6	21413,4	102279,0	89816,3	78457,7	454,7	87,35
Enterprises that made a net profit							
as a percentage of the total	69,6	84,7	88,9	88,4	86,7	124,57	98,07
financial result, UAH million	22094,9	51668,0	127360,1	102496,1	91764,1	415,32	89,53
Enterprises that received a net loss							
as a percentage of the total	30,4	15,3	11,1	11,6	13,3	43,75	114,66
financial result, UAH million	4841,3	30254,6	25081,1	12679,8	13306,4	274,85	104,94
The level of profitability of all activities, %	21,1	9,3	30,5	26,5	29,8	141,23	112,45
The level of profitability of operating activities, %	24,5	21,4	43,1	33,6	23,5	95,92	69,94
Number of employees, thousand people	645,2	528,9	491,4	513,2	496,1	76,89	96,67

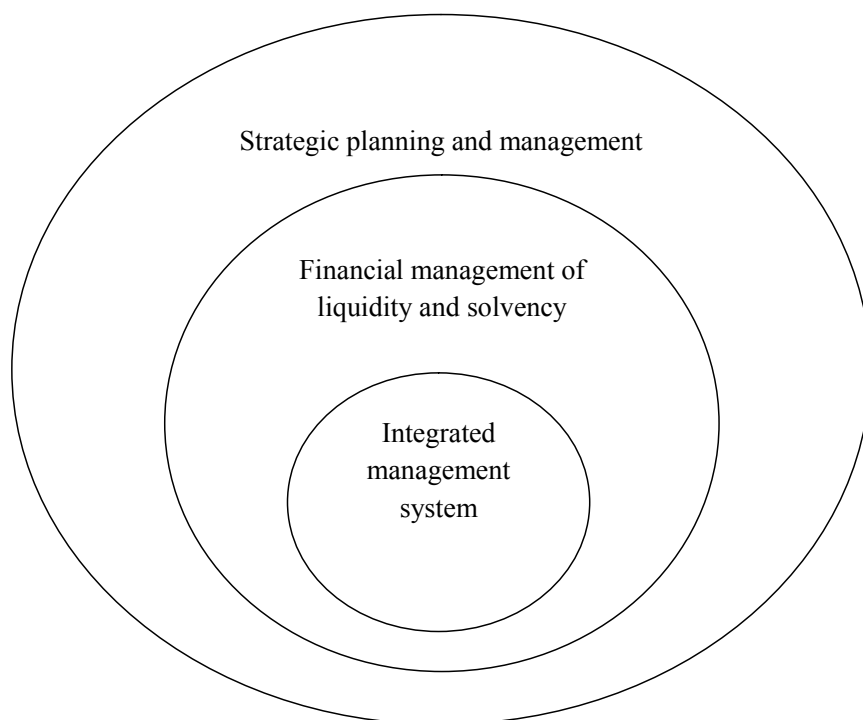
Source: calculated according to State Statistics Service of Ukraine.

Traditional economic theory suggests that the purpose of agricultural enterprises is to maximize profits. Over the last twenty years there has been increasing criticism of this assumption. Galbraith (2013) assumes that it is not profit maximization but maximization of its sales that maintains profit margins to ensure the survival of an agricultural enterprise. In fact, there are many theories that have been developed with respect to the viability of the enterprise in its environment. There are many attributes and indicators that characterize excellent and efficient businesses. However, the

most important and acceptable attribute is still the financial performance of an agricultural enterprise.

This article attempts to describe the relationship between strategy and financial resources of an enterprise. The empirical findings of strategic management scholars, over a long period of research, have shown that there are links between strategy and financial indicators of liquidity and solvency.

If financial indicators of liquidity and solvency are to be used to measure the efficiency of an

Fig. 1. Interconnection circle of the integrated production management systems of the agricultural enterprise

agricultural enterprise's financial and economic performance, they are necessary to understand the goals and objectives of the business. Of course, one of the goals of an agricultural enterprise should be to make a profit. However, it should not be the only objective. The reason for this is that there are a number of other factors that have long been recognized as important for maintaining the solvency, liquidity and reliability of an agricultural enterprise, its growth over a period of time.

This conceptual scheme defines aspects of agricultural enterprise activity and uses three layers of integration:

1. The outer layer represents management in general: finance, production management and human resources management, marketing, strategic planning.

2. The middle layer is an operational process such as: product / process, production planning and production control.

3. The middle / third layer are: management of information resources and communications. The central idea of the circle is that there is an attempt to move away from the traditional view of liquidity and solvency towards total integration within the enterprise. The circle emphasizes the totality of integration. However, in order to meet the present and future challenges of the manufacturing industries, there is still room for improvement and development, as integration will take place not only within one enterprise but also between

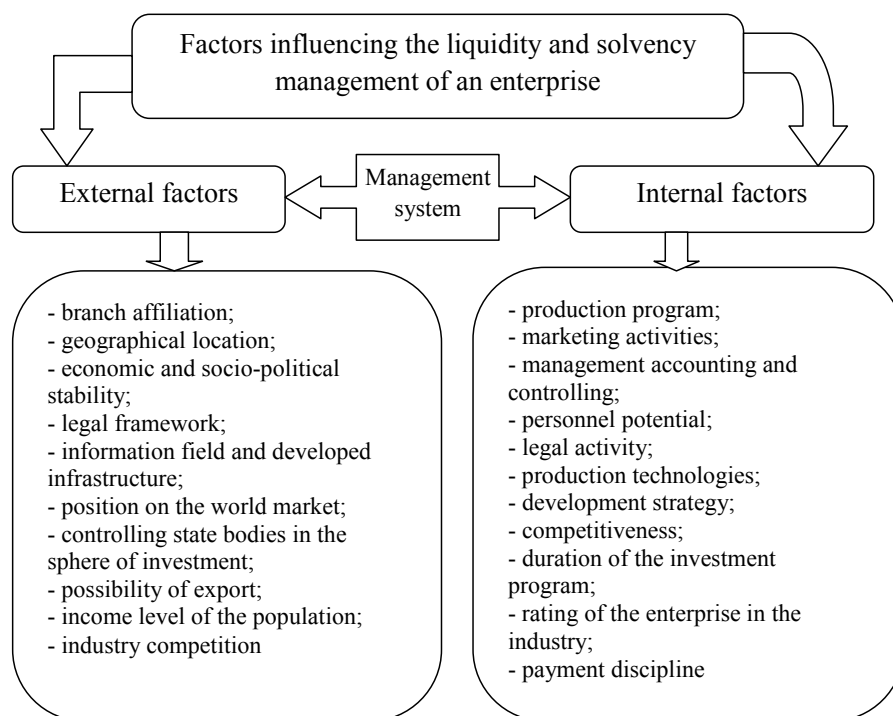
enterprises. The circle clearly has no external links between the business and its suppliers, subcontractors and / or customers. This circle also includes indicators of the efficiency of financial and economic activity of an agricultural enterprise.

Failure of any of the elements of a circle of performance indicators can threaten natural growth and increase the profit that should occur every time a company bypasses the circle. Thus, the purpose of an agricultural enterprise must be to satisfy all the essential criteria on which success depends.

Thus, in their study of strategy and effectiveness, Ansoff and Sullivan (2003) describe a strategic success formula that states that a firm's profitability is optimized when its strategic behavior is consistent with the environment. The formula was developed over a 25-year period and has been field tested. They provide a formula called the Contingent Strategic Success Formula (CSSF), which says that in order to achieve optimal profitability, both strategic aggression and overall management response of an enterprise must be consistent with the level of environmental turbulence.

Therefore, the conceptual principles of financial management of agricultural liquidity and solvency are as follows:

— there is no single formula for success that guarantees optimal profitability for all agricultural enterprises;

Fig. 2. Factors of influence on liquidity and solvency management of the enterprise

Source: Compiled by the authors.

— Instead, there is a separate success formula for each environment and turbulence level;

— the strategic success formula provides a "conceptual umbrella" that defines the specific levels of environmental turbulence at which success is found;

— as the name implies, CSFF only studies the strategic behavior of the enterprise. Since strategic behavior (which shapes the profit potential of an agricultural enterprise in the form of new products, markets, technologies and competitive strategies), agricultural enterprises should also be tasked with optimizing their financial management of liquidity and solvency, which can achieve optimal profitability. The results of the study show that companies that achieve strategic success are successful in operational terms.

The above conceptual principles of agricultural liquidity and solvency management prove that there are links between the strategy and the financial results of the enterprise. The findings also support the argument that there is no single best strategy.

There are a number of measurements of financial solvency and liquidity indicators of agricultural enterprises, which are used for frequent analysis of the performance of the enterprise and include the analysis of ratios. In terms of ratio analysis, two main groups of financial ratios are described: those relating to profitability, liquidity and solvency. Return on Equity (ROCE) and Return on Equity (ROSF) are two factors that represent the return on the business. Liquidity ratios are coefficients that represent the potential solvency of an enterprise in the short term, while the turnover ratio is an indicator that represents the potential solvency of the enterprise in the long term.

Turnover or total sales are used to measure the gross income or sales of an agricultural enterprise for the year. Integrated indicators are a well-known multivariate analysis system that is used to assess the overall financial condition of an agricultural enterprise and the probability of insolvency.

Financial Ratios Analysis is the systematic evaluation of the ratios of both internal and external financial statements in order to summarize key relationships and results for evaluating financial performance. Ratio analysis as a practical monitoring and performance enhancement tool is greatly enhanced when:

— relationships are analyzed on a regular basis and on an ongoing basis so that trends can be identified, trends identified and investigated;

— ratios prepared for an individual enterprise can be compared with other enterprises in the same industry. This process is greatly facilitated when an agricultural enterprise has ready access to comparative ratios prepared in a standardized manner.

Therefore, profit is obviously a key outcome in a fragile environment. And profitability is the reason that most businesses carry out financial and economic activities. Businesses are looking for better profitability, lower risk. Profitability ratios measure and help control revenue. The main relationships in this area are:

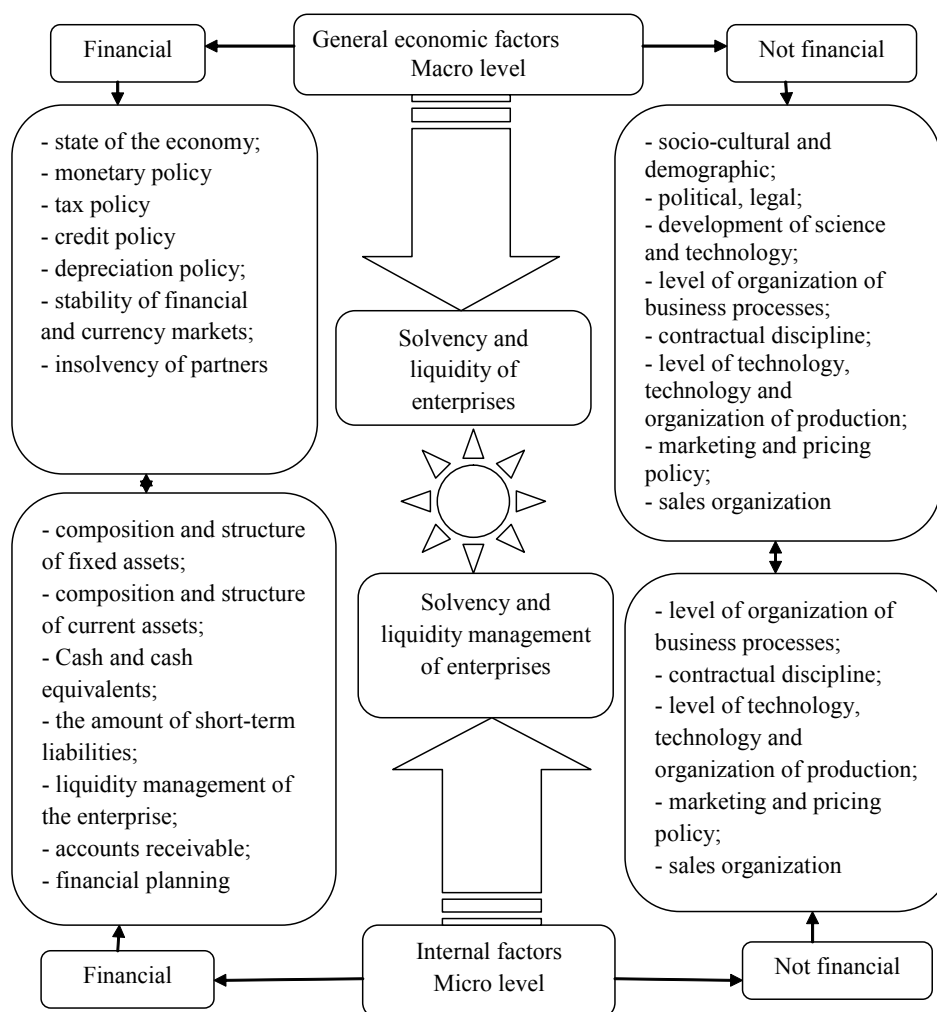
- return on equity (ROCE); and
- capital turnover (ROSF).

Of the above two types of ROCE ratios, it is more appropriate to evaluate the efficiency ratio in forming profitability. ROSF is more useful in assessing the ratio of net income to shareholder equity.

Analysis of solvency (or potential insolvency) has some limitations. Ratio analysis is required on the basis of the ordinary financial statements (balance sheets, operating reports, profit and loss statements), so that any prepared ratios relate to past conditions, whereas solvency applies to current ones. Conditions can change dramatically from the last balance sheet date, and an enterprise that was solvent at the time is experiencing difficulties, possibly due to the withdrawal of credit. Accordingly, any solvency ratios should be treated with caution and an adjustment made to take into account more relevant information.

It should be noted that liquidity ratios (or solvency ratios) measure the amount of cash to cover both current and long-term costs. These ratios are especially important for business support. Not paying bills due to cash shortages is the fastest way to get out of business. This argument is supported by the study that liquidity refers to an entity's ability to meet its short-term financial obligations as they mature.

Solvency ratios can be grouped into two categories, those related to short-term factors and those related to the long-term ability of an entity to meet all financial obligations, including those that are not currently payable. Some short-term solvency ratios, such as the ratio of current to fast, are considered important in assessing the financial stability of an agricultural enterprise, in particular for financial analysts, investors, bankers and creditors. Two groups were recognized as valuable groups of ratios: those relating to current assets and current liabilities and those indicating the rate at which short-term assets are converted to cash.

Fig. 3. Structural and logical scheme of factors influencing the management of solvency and liquidity of the company

Source: authors' own development.

Current ratio is an indicator that measures the ability to meet short-term liabilities. The standard for the current ratio is 2:1. An entity with a low current ratio may not be able to settle its accounts as quickly as necessary. On the other hand, a high ratio of current ratio means that money that could go into business is tied up in securities, cash or other secure assets.

It should be noted that the current ratio effectively estimates the working capital of the enterprise. As a rule, it is expected that it is within the range of values appropriate for enterprises in the industry. It is not correct to be dogmatic about the ideal value for a ratio, but analysts consider values in the range of 1.8 to 2.1 acceptable. The current ratio includes those assets and liabilities that have a life cycle that is measured in months rather than weeks. While this aspect of solvency is large, instant liquidity is also important. This is an indicator of instant liquidity that eliminates stocks and thus focuses on more liquid assets such as cash

and receivables. Again, it may not be an exact norm, but an acceptable range of values for a ratio between 1: 1 and 0.8: 1 (quick assets: current liabilities) is acceptable.

The day-to-day position of a liquidity business depends largely on the speed at which cash flows flow into the business from ordinary operations. These operations involve the conversion of inventories into sales, and hence into receivables and the subsequent conversion of receivables into cash. The following two ratios give some idea of an entity's ability to generate cash from ordinary activities (Ratio of average turnover = value of goods sold during the period / average stocks held during the period; average maturity = accounts receivable at the balance sheet date / average daily credit sales).

The average asset turnover ratio varies greatly between industries, comparing to well-known enterprises and the prior periods of the enterprise itself. Long-term solvency ratios are focused on the

long-term financial stability and structure of the enterprise and are usually of the greatest interest to financial analysts and investors. A number of coefficients can be calculated in this area.

Generalizing approaches to determining the main influencing factors is allowed us to form a scheme and to determine the peculiarities of influence on the activity of an insolvent enterprise (Fig. 3).

The evaluation of the solvency and liquidity management efficiency is carried out according to the following system of criteria:

- the change of the most important indicators of economic and financial activity and financial condition of the enterprise during the management period has been achieved;
- the speed of obtaining positive changes per unit of time, that is, the increase in generalized economic indicators obtained in one time interval (week, month, quarter);
- cost-effectiveness of obtaining a positive effect;
- sufficiency of changes to restore the viability of the enterprise.

Thus, the solvency and liquidity management of the enterprise is based on a thorough analysis of the financial and economic condition of the enterprise and the development of measures to improve liquidity and solvency, which allows the company to anticipate and avoid negative situations, as well as to increase the efficiency of its activity due to the obtained reliable information. The source of such information can be economic expertise, as a resource for identifying economically justifiable causes of insolvency.

The role of managing solvency and liquidity of an enterprise in ensuring the effective development of the enterprise is, in particular, that it allows to carry out:

- 1) attracting attention to strategically significant cost objects and calculating their cost in strategic planning and analysis;
- 2) assessment and control of management decisions affecting financial and economic activities;
- 3) information support for the analysis of the value chain, identification of opportunities for optimization of the enterprise;
- 4) formation of cost targets and assessment of their achievement;
- 5) identification of cost carriers and regulation of cost factors;
- 6) assessing the effectiveness of business processes in terms of resource intensity and value creation and value for the consumer;

7) cost / benefit comparison (profit, consumer value, competitive advantage, etc.);

8) the calculation of the cost of the product at all stages of the life cycle;

9) performance evaluation of individual segments and others.

It should be borne in mind that solvency and liquidity management is carried out both at a purely functional level, within the specialized management services, and at the level of specific places of their occurrence. In accordance with the vision of the goals of the enterprise solvency and liquidity management defines the tasks that are solved within the enterprise management system as a whole and its individual functions, ensures their competitiveness with the goals of the enterprise and mutual consistency.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Thus, having studied the conceptual principles of liquidity management and solvency of the company, we can draw some conclusions. In order to ensure the efficient operation of the enterprise, it is necessary to separate the liquidity and solvency management system from the general system. Budgeting, regulation of monitoring and operational procedures, and the establishment of an orderly system of analytical reports and discussion of results and issues are needed. In turn, this will allow the company to optimize costs, cost factors and ensure the implementation of the strategy of effective enterprise development.

Therefore, today there is a wide variety of techniques for determining the liquidity and solvency of an enterprise. In general, all the methods of estimation of liquidity and solvency in relation to the source of the source information developed in the domestic and world practice can be roughly divided into three large groups: 1) techniques based on different expert assessments; 2) techniques based on statistical information; 3) combined techniques.

The prospect of further research is the development of an economic and mathematical model for managing the liquidity and solvency of the enterprise.

Література:

1. Демчук Н.І., Халатур С.М., Хідірян М.О. (2017). Теоретичні основи аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Економіка та суспільство, 9, С. 396—400.
2. Державний сайт статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Agricultural support (2017). Official website of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). Retrieved from <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm>

4. Dragana, D. (2016). Comparative analysis of functional food produce rs' profitability in Serbia: A leaderfollower relation. *Economics of Agriculture*, 2, pp. 547—566.

5. Hudym K., Khalatur S. (2016). Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets. *Економічний часопис-XXI*, 5—6, pp. 34—37.

6. Khalatur S. (2015) Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem. *Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu*, 1, pp. 114—116.

7. Khalatur S.M. (2017). Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine. *Технологический аудит и резервы производства*. Vol. 4, 5 (36), pp. 19—26.

8. Gleim I., & Flesher D. (2018). *CMA Review, Part 2: Financial Decision Making* (16th ed.). Gleim Publications. Retrieved from <https://www.amazon.com/CMAReview-Part-Financial-Decision/dp/158194201X>

9. Mohammad Fawzi Shubita (2019). "The impact of working capital management on cash holdings of large and small firms: evidence from Jordan". *Investment Management and Financial Innovations*, 16(3), pp. 76—86. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.08

10. Ruslan Mann, Victor Martinovich and Oksana Yakusheva (2018). "The peculiarities of working capital management at agroindustrial enterprises of Ukraine". *Problems and Perspectives in Management*, 16 (2), pp. 260—268. doi:10.21511/ppm.16(2).2018.24

11. Ruslan Mann and Alexander Bilyk (2017). "Monitoring the factors influencing the efficiency of agricultural enterprises' working capital of Ukraine". *Problems and Perspectives in Management*, 15(4), pp. 161—167. doi:10.21511/ppm.15(4).2017.14

12. Ulanuchuk V., Zharun O., Sokolyuk S., & Tkachuk, S. (2017). "Investment needs assessment of Ukrainian agricultural enterprises". *Investment Management and Financial Innovations*, 14(1—1), pp. 181—190. [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.14\(1-1\).2017.04](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.14(1-1).2017.04)

References:

1. Demchuk, N.I. Khalatur, S.M. and Khidiryryan, M.O. (2017), "Theoretical bases of analysis of the financial state of agricultural

enterprises", *Economics and Society*, vol. 9, pp. 396—400.

2. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Nov 2019).

3. Official website of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) (2017), "Agricultural support", available at: <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm> (Accessed 10 Nov 2019).

4. Dragana, D. (2016), "Comparative analysis of functional food produce rs' profitability in Serbia: A leaderfollower relation", *Economics of Agriculture*, vol. 2, pp. 547—566.

5. Hudym, K. and Khalatur, S. (2016), "Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets", *Economic Annals — XXI*, vol. 5—6, pp. 34—37.

6. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem", *Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu*, vol. 1, pp. 114—116.

7. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", *Technological audit and production reserves*, vol. 4, 5 (36), pp. 19—26.

8. Gleim, I. and Flesher, D. (2018), "CMA Review, Part 2: Financial Decision Making", 16th ed., Gleim Publications, available at: <https://www.amazon.com/CMAReview-Part-Financial-Decision/dp/158194201X> (Accessed 10 Nov 2019).

9. Shubita, M. F. (2019), "The impact of working capital management on cash holdings of large and small firms: evidence from Jordan", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 16 (3), pp. 76—86. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.08

10. Mann, R. Martinovich, V. and Yakusheva, O. (2018), "The peculiarities of working capital management at agroindustrial enterprises of Ukraine", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 16 (2), pp. 260—268. doi:10.21511/ppm.16(2).2018.24

11. Mann, R. and Bilyk, A. (2017), "Monitoring the factors influencing the efficiency of agricultural enterprises' working capital of Ukraine", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 15 (4), pp. 161—167. doi:10.21511/ppm.15(4).2017.14

12. Ulanuchuk, V. Zharun, O. Sokolyuk, S. and Tkachuk, S. (2017), "Investment needs assessment of Ukrainian agricultural enterprises", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 14 (1—1), pp. 181—190. [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.14\(1-1\).2017.04](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.14(1-1).2017.04)

Стаття надійшла до редакції 06.12.2019 р.

УДК 338.4:633.8

Н. М. Рудік,
к. с.-г. н., доцент кафедри загальнооекономічної підготовки,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет"
ORCID ID: 0000-0002-6825-6729

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.59

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

N. Rudik,
PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of General Economics Training,
State Higher Educational Institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

PECULIARITIES OF THE FORMATION AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MARKET OF OIL AND FAT PRODUCTS

У статті розглянуто умови формування та особливості функціонування ринку олійно-жирової продукції, охарактеризовано сучасний стан виробництва олійно-жирової продукції та відмічено високий експортний потенціал галузі, обумовлений зростанням попиту світового ринку.

Подальший розвиток ринку олійно-жирової продукції залежить від обсягів виробництва олійних культур та забезпечення переробних підприємств сировиною. За результатами аналізу сучасного стану ринку встановлено, що формування сировинної бази в основному відбувається за рахунок соняшнику, сої та ріпаку, відмічено необґрунтовано низьку частку інших олійних культур.

Проаналізовано обсяги виробництва основних олійних культур в Україні, відмічено їх позитивна динаміка та встановлено, що обсяги виробництва олійних культур переважно зумовлені площею посіву та структурою посівних площ. Встановлено, що в довгостроковому періоді відбувалось збільшення посівних площ соняшнику, ріпаку озимого, сої та зменшення ріпаку ярого. За останні чотири роки відбувалось зменшення посівних площ сої та збільшення ріпаку озимого. Аналіз структури посівних площ олійних культур засвідчив домінування соняшника та формування й розвиток нового сегмента — вирощування та переробки високоолеїнового соняшника.

Встановлено, що підвищення урожайності олійних культур є умовою збільшення обсягів виробництва, яке повинно здійснюватися із застосуванням інтенсивних технологій. З'ясовано, що загальна пропозиція олійного насіння на внутрішньому ринку України формується за рахунок власного виробництва, і більша частина урожаю олійних культур експортується як сировина, тому на державному рівні мають створюватися умови для збільшення обсягів внутрішньої переробки.

Визначено стратегічні пріоритети ефективного та конкурентоспроможного розвитку ринку олійно-жирової продукції: розширення обсягів та глибини переробки олійних культур, зміна структури сировинної бази шляхом нарощування обсягів виробництва інших олійних культур; збільшення обсягів вирощування високоолеїнового соняшника; розвиток органічного виробництва; вирощування гібридів з високим адаптивним потенціалом за сучасними технологіями; розширення позиції на зовнішніх ринках.

The paper looks at the conditions of the formation and the peculiarities of the activities of the market of oil and fat products. It characterizes the current state of manufacturing oil and fat products and highlights high export potential of the industry, caused by an increase in the demand in the world market.

Further development of the market of oil and fat products depends on the volumes of production of oil-bearing crops and the supply of processing enterprises with raw materials. Using the results of the analysis of the current state of the market we established that raw materials base is mainly formed at the expense of sunflower, soybean and rape and underlined the unreasonably low share of other oil-bearing crops.

The study analyzes the volumes of production of major oil-bearing crops in Ukraine and highlights their positive dynamics. It establishes that the volumes of production of oil-bearing crops are mainly caused by sowing areas and their structure. The paper determines that there was an increase in the sowing areas of sunflower, winter rape and soybean, there was a reduction of the sowing areas of summer rape in a long-term period. Over the past four years there was a reduction in the sowing areas of soybean and an increase in the sowing areas of winter rape. The analysis of the structure of the sowing areas of oil-bearing crops proved the prevalence of sunflower and the formation and development of a new segment — growing and processing high-oleic sunflower.

The study establishes that an increase in the productivity of oil-bearing crops is a condition for a rise of the volumes of production that should be realized by implementing intensive technologies. We determined that general supply of oil seeds in Ukraine's internal market is formed at the expense of domestic production and a greater part of the yields of oil-bearing crops is exported as raw materials, therefore the government should provide conditions for increasing the volumes of internal processing.

The paper determines strategic priorities of efficient and competitive development of the market of oil and fat products: expanding the volumes and depth of processing oil-bearing crops, changing the structure of raw materials base by increasing the volumes of production of other oil-bearing crops; increasing the volumes of high-oleic sunflower production; developing organic production; growing hybrids with high adaptive potential applying modern technologies; expanding positions in external markets.

Ключові слова: ринок, олійно-жирова продукція, олійні культури, олія рослинна, соняшник, соя, ріпак, виробництво.

Key words: market, oil and fat products, oil-bearing crops, plant oil, sunflower, soybean, rape, production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок олійно-жирової продукції є одним із найперспективніших сегментів вітчизняного ринку продовольства, що забезпечує продовольчу безпеку та є стабільним джерелом валютних надходжень. Експорт продуктів олійного комплексу, як-от: олія й шрот сої та ріпаку становить близько 40% всього аграрного і харчового експорту України. Конкурентною перевагою нашої держави є придатність її земельних ресурсів для вирощування олійних культур в усіх природно-сільськогосподарських зонах. Україна інтегрована в світовий ринок олійних культур, займає першу позицію з виробництва і переробки соняшнику та експорту соняшникової олії, другу позицію у світі по експорту ріпаку, сьому по виробництву ріпаку і експорту сої [1, с. 121].

Попит світового ринку, висока прибутковість спонукає до вирощування зернових, олійних культур та виробництва олії [2, с. 192]. Виробництво олійно-жирової продукції в Україні протягом останніх десятиріч демонструє стабільні темпи зростання. У зв'язку із особливостями економіки України та структурою експорту, ефективний розвиток ринку олійно-жирової продукції є необхідною умовою продовольчої безпеки, ефективного функціонування тваринництва та ряду суміжних галузей, економічної стабільності сільськогосподарських підприємств, гарантованих валютних надходжень. У загальній структурі експорту вітчизняної агропродовольчої продукції за період 2010—2017 років досить помітно підвищилась частка продукції олійно-жирової промисловості (в 7,2 рази), зростання вартісних критеріїв за якою становило 587,2 млн дол. США у 2010 році до 4 211,4 млн дол. США у 2017 році [3, с. 198].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів виробництва олійних культур, питань розвитку ринку олійно-жирової продукції приділяли увагу багато відомих науковців, се-

ред яких В. Андрійчук, П. Гайдуцький, В.А. Гарбар, М. Калінчик, С. Капшук, О. Колесов, В. Кухта, М.Й. Малік, П.М. Макаренко, Т. Олійник, П. Саблук, І. Чехова, А. Худолій, С. Чехов, О. Шпичак, О.В. Шебаніна та інші. У роботах визнано, що продукція культур олійних для сільськогосподарських підприємств є основних джерелом фінансових надходжень, яке дозволяє забезпечити їх стабільну виробничу діяльність та гарантувати подальший розвиток усього кластера.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження полягає в проведенні аналізу сучасного стану, що сформувався на ринку олієнасіння та виробництва олійно-жирової продукції, особливостей формування сировинної бази, структури та динаміки її обсягів, визначення чинників, що на неї впливають. За результатами аналізу визначити заходи щодо подальшого ефективного розвитку ринку олійно-жирової продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Власна переробка сировини, для економіки держави, — це додана вартість та робочі місця, пожвавлення економіки. Якщо врахувати, що сьогодні вартість переробки олійних культур становить близько \$60 за тону, то втрати галузі є значними та визначатимуться обсягами експортованої сировини.

Олійно-жирова галузь України представлена 64 переробними підприємствами, 48 олієекстракційними заводами, включає 16 терміналів у 6 портах, елеваторні комплекси, розбудовану логістику. Ця галузь забезпечує експорт продукції в 124 країні світу та характеризується стабільним інтенсивним розвитком [4]. За прогнозом USDA в Україні поточне виробництво олійних культур досягне 22,2 млн т, у тому числі соняшнику — 15,5 млн т, сої — 3,6 млн т, ріпаку — 3,1 млн т [5].

На світовому та внутрішньому ринках формується високий попит на олієнасіння та олійно-жирову продукцію, що обумовлює позитивну динаміку щодо нарощування обсягів вироб-

ництва олійних культур в Україні. Сучасним світовим трендом є збалансоване харчування та споживання органічної продукції, що зумовило зміну структури продуктів харчування та збільшило попит на різні рослинні олії. Світове виробництво основних видів олійної сировини: сої, соняшнику, бавовнику, льону, копри, плодів олійної пальми, рицини, ріпаку, кунжуту, оливи — складає близько 140 млн т на рік. Суттєвим чинником у формуванні обсягів олійно-жирової продукції України було збільшення потужності переробних підприємств.

Основу пропозиції ринку олієнасіння та виробництва олійно-жирової продукції формують три культури: соняшник, соя, ріпак однак роль їх не рівно значна. Інші культури, як-от: ріпак ярий, льон олійний, сафлор красильний, ріжій, гірчиця, складають незначну частку та навіть не усі відображені у статистичному обліку.

Розвиток ринку олійно-жирової продукції залежить від обсягів виробництва олійних культур та забезпечення переробних підприємств сировиною. За прогнозами у 2019 році очікується обсяг виробництва олійних культур близько 22,2 млн т. Для внутрішньої переробки планується використати близько 17 млн т олійних [4].

Існуюча ситуація щодо обсягів виробництва олійних культур переважно зумовлена структурою посівних площ.

Виробництво олійних культур в Україні вже традиційно зорієнтовано переважно на соняшник, який відповідно складає переважну масу сировини для промислового виробництва [5]. Протягом останніх 10 років частка його насіння в структурі групи олійних культур досягла 67,5% з коливанням в окремі роки від 62,5 до 71,5%.

Натепер завдяки виробництву соняшникової олії вітчизняна олійно-жирова галузь характеризується позитивною динамікою, а наша держава визнаний світовий лідер. У 2018/2019 маркетинговому році Україна виробила 6,4 млн тонн олії соняшника, з яких — 6 млн тонн експортувала, тоді як загальний світовий обсяг ринку соняшникової олії становить 10 млн тонн. Заводи з виробництва соняшникової олії модернізуються, встановлюються лінії з рафінації, дезодорації. За даними асоціації "Укроліяпром" в Україні немає заводів та промислових ліній рівня 20-річної давності [6].

Стає трендом вирощування та переробка високоолеїнового соняшника із зміненним жирноолійним складом для виробництва жирів й маргаринів, та відповідно продаж за кордон не

сирої, а рафінованої та дезодорованої олії спеціального призначення.

За практично однакових виробничих витрат вирощування високоолеїнового соняшника дає змогу отримати вищу ціну за сировину. Підвищений вміст олеїнової кислоти перетворює соняшникову олію на аналог оливкової, надає їй більшої протиокислювальної стабільності та зменшує температуру застигання. Попит на високоолеїновий соняшник натеper формується в переважній більшості країнами Євросоюзу. В найближчій перспективі очікується його підвищення у зв'язку із запровадженням обов'язкового маркування продуктів із зазначенням джерела олії. Для виробників соняшника в Україні це унікальна можливість одержати додатковий прибуток без додаткових витрат, а також застрахуватися від коливань цін на продукцію, задовольнивши європейський попит на кулінарні олії.

Різниця в ціні високоолеїнової олії і звичайної досягає \$200 на тонні, хоча витрати на вирощування такого соняшнику зіставні із затратами на звичайний. У насінні такого соняшнику має міститися олеїнової кислоти не менше 82,5%. Під такими сортами та гібридами в Україні було зайнято близько 200 тис. га, що забезпечило експорт олії 170 тис. т.

Селекційно-генетичні наукові досягнення сприяють розвитку такого виробництва, оскільки із близько 300 об'єктів соняшнику внесених до Державного реєстру 58 гібридів позначено як високоолеїнові.

У 2019 році прогнозується виробництво соняшнику в обсязі 14—14,5 млн тонн і за прогнозом ціни не зазнають значних коливань. Натепер відзначають тенденцію переходу соняшникової олії в категорію преміум класу, що може значно стимулювати ріст цін та розвиток галузі. Однак високоолеїнова соняшnikова олія не стане загальноновживаною у світі.

Проте площі під соняшником перевищують рекомендовані науковцями норми, що спричинено високою рентабельністю його вирощування. За розрахунками Інституту аграрної економіки НААН, витрати на виробництво однієї тонн соняшнику становили в 2017 році 5200 грн, з урахуванням усіх витрат — роботи, техніки, засобів захисту рослин, насіння, а ціна реалізації не опускалася нижче 11 тис. грн, рентабельність становила не менше 100%. Голова "Укроліяпром" відзначив що 10—11 млн тонн виробництва соняшнику з площею посівів у 5 млн га цілком достатньо, щоб галузь нормально функціонувала [6].

Таблиця 1. Виробництво основних олійних культур в Україні

Показники	Роки					Відхилення 2019/2015, %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Культури олійні – всього						
Валовий збір, тис. т.	16961,5	19192,4	18411,4	21439,7	22200,0*	30,9
Соняшник						
Валовий збір, % до культур олійних	65,9	71,0	66,5	66,1	67,2	
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	5166,2	6086,7	6060,7	6166,5	5759,9	11,5
Соя						
Валовий збір, % до культур олійних	23,2	22,3	21,2	20,8	15,8	
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	2135,6	1859,4	1981,9	1728,7	1504,6	-29,5
Ріпак озимий						
Валовий збір, % до культур олійних	10,1	5,7	11,4	12,3	14,6	
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	651,2	410,2	739,5	971,2	1247,7	91,6
Ріпак ярий						
Валовий збір, % до культур олійних	0,19	0,36	0,55	0,58	0,27	
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	19,9	39,1	46,2	68,1	29,0	45,7

Примітка: * прогноз [4].

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [7].

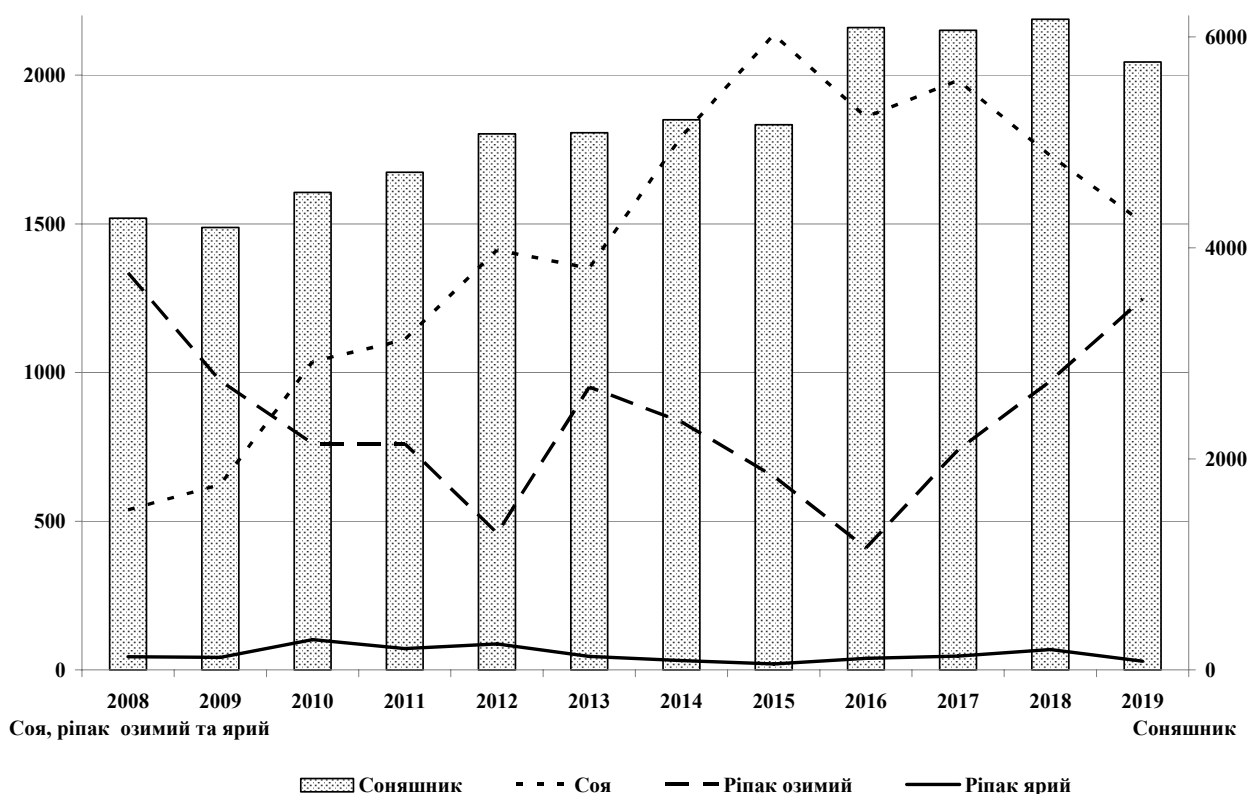
Хоча соняшник залишається домінуючою олійною культурою, роль інших культур є вагомою та важливою, а їх потенціал реалізований не повністю (табл. 1).

Другу позицію серед олійних культур займає соя, частка якої у середньому склала 18,5%.

2019 року зменшення площі посіву навіть на фоні середньої урожайності 23,2 ц/га, зумовили падіння валового збору сої до 3496,5 тис. т. Внутрішня переробка також зменшилася, однак очікуваний обсяг переробки сої протягом поточного року, за прогнозами фахівців

Для ринку олійної сировини стратегічно важливо, що незважаючи на значні коливання, частка культури має тенденцію до стабільного зростання. Для України перспективним є ринок соєвого шроту, оскільки потреби ЄС у цьому продукті оцінюються на рівні 30 млн тонн, половину з яких Європа імпортує. Для виробників України сформувалися сприятливі умови для розширення своєї ніші на цьому ринку.

Виробництво сої в останні чотири роки характеризувався зменшенням посівних площ на 7,2—29,6% відносно найвищих значень 2135,6 тис. га у 2015 році. Водночас обсяги виробництва були високими, що визначалося урожайністю культури. Протягом

Рис. 1. Площа, з якої зібрано врожай, тис. га

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [7].

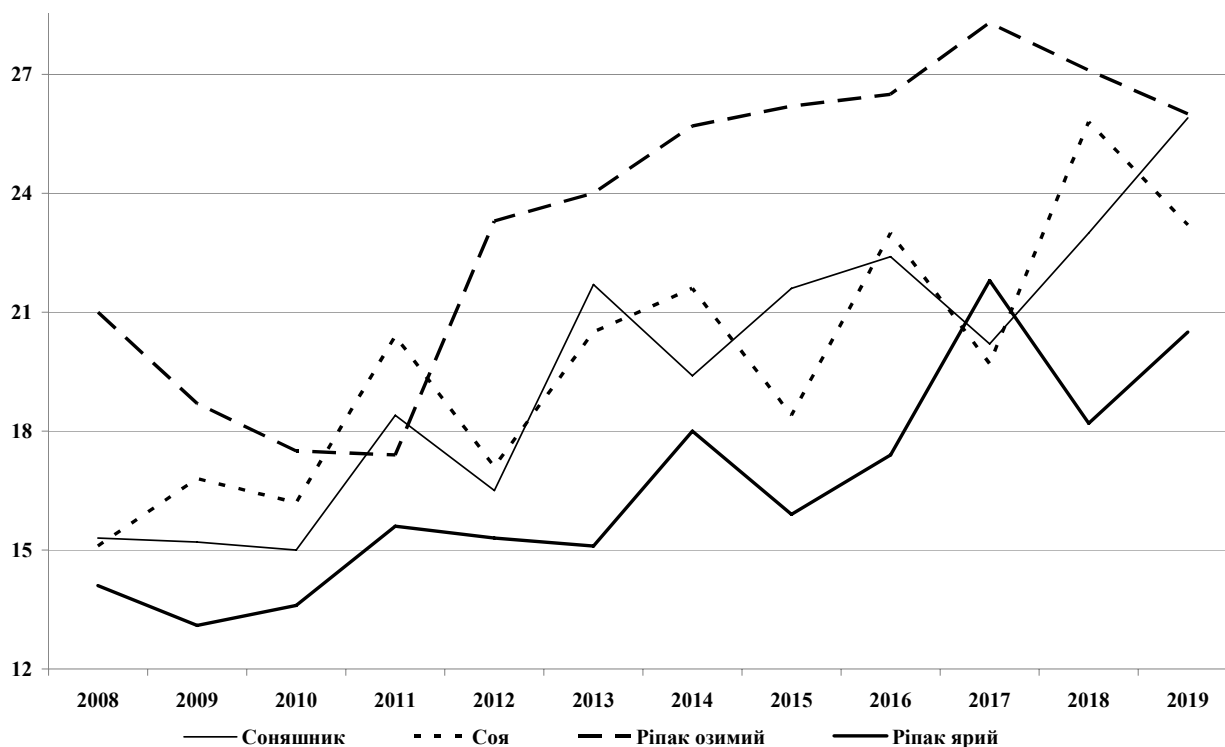

Рис. 2. Урожайність олійних культур, ц/га

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [7].

має зрости в 2 рази та скласти 1,8—2,0 млн тонн [6].

Значним потенціалом олійно-жирової галузі є нарощування виробництва ріпаку озимого [8, с. 156]. Його частка серед інших олійних культур становить в середньому 10,8%, водночас обсяги його вирощування в 2015—2016 рр. мали тенденцію до зменшення, що зумовлено загальносвітовими тенденціями на ринку відновлювальних енергоресурсів. За останні три роки Україна збільшила виробництво ріпакової олії, 80—90% якого експортує до ЄС, де крім використання на харчові потреби, ріпакову олію використовують при виробництві біодизеля.

Ризиками для оліє-жирового комплексу є те, що сівоzmіни господарств України критично перенасичені посівами соняшнику. На сьогодні соняшник — одна з найприбутковіших культур в аграрному виробництві України. У зв'язку з високим попитом на насіння соняшника і рівнем рентабельності цієї культури відбулося значне розширення посівних площ. У середньому його площа збирання складає 5143,5 тис. га. Простежується чітка та стабільна динаміка зростання площі культури, з 6086,7 тис. га в 2016 році до 6166,5 тис. га в 2018 році з подальшим скороченням в 2019 році до 5759,9 тис. га (рис. 1). Це перевищує науково обґрунтований рівень посівних площ соняшнику.

За аналізований період відбувається також збільшення площі вирощування сої. У наслідок стрімкого зростання протягом 2008—2014 років площа збирання культури досягла найвищого рівня та протягом останніх п'яти років стабілізувалася в межах 1850—1900 тис. га.

Виробництво ріпаку впродовж багатьох років залишається одним із найбільш непередбачуваних із позиції обсягів попиту і пропозиції, який формує світовий ринок, що відобразилося на площі вирощування культури в Україні. Відмічається зменшення та значні коливання площі збирання культури які в середньому складають 258 тис. га. Натепер в Україні площі під ріпаком становлять — 1,3 млн гектарів.

З наукової точки зору потрібно зменшувати частку посівних площ, водночас не знижуючи частку валового збору культури, що можливо лише за умови підвищення врожайності. Саме в підвищенні середньої урожайності олійних культур зосереджено значний потенціал збільшення виробництва. В США середня урожайність вирощування олійних культур складає 32,2 ц/га, Аргентині — 32 ц/га, країнах ЄС — 26,4 ц/га, Туреччині — 26,3 ц/га.

На жаль, сучасне виробництво олійних культур в державі здійснюється на екстенсивному рівні. Хоча відмічається загальна тенден-

ція до підвищення, загалом урожайність олійних культур залишається низькою (рис. 2).

Так урожайність соняшника за аналізований період склала 19,3 ц/га, а стандартне відхилення показника становило 3,1 ц/га. Потенціал сучасних сортів перевищує 30 а гібридів 40 ц/га. Інтенсифікація вирощування соняшника відбувається надзвичайно низькими темпами і зростання урожайності складає у середньому близько 0,81 ц/га за рік.

Урожайність сої складає в середньому 20,2 ц/га та демонструє динаміку середньорічного зростання в 0,78 ц. Проте це значно менше потенціальних можливостей сучасного сортового складу, який перевищує 40 ц/га.

Ріпак озимий найбільш урожайний серед досліджуваних культур — 22,9 ц/га, проте він також не реалізує можливості сучасного сортового — понад 35 ц/га та гібридного складу — понад 45 ц/га. Однак для ріпаку озимого характерні найвищі середньорічні темпи зростання урожайності 1,1 ц/га.

З біологічних причин найбільш низькою у групі є урожайність ріпаку ярого — 15,9 ц/га. Попри потенціал культури понад 25 ц/га щорічне зростання його урожайності в 0,64 ц свідчить про низький рівень інтенсивності технологій його вирощування.

Кореляційний аналіз показників виробництва олійних культур свідчить, про низький рівень інтенсивності технологій вирощування цих культур. Динаміка валового збору насіння визначається коливаннями площі посіву культури. Так, коефіцієнт кореляції між валовим збором та площею збирання для соняшника та сої складав 0,95, а для ріпаку озимого та ярого 0,86 та 0,94 відповідно. Позитивно, що дещо вищою є інтенсивність технології вирощування соняшника та сої. Коефіцієнт кореляції між валовим збором та урожайністю для них склав 0,96 та 0,82, тоді як для ріпаку озимого і ярого відповідно 0,28 та 0,08.

Безумовно, що менш поширені олійні культури мають ряд агротехнологічних, екологічних та економічних переваг. Ріпак є перспективною сировиною для виробництва біопалива, виступає джерелом зелених кормів і може застосовуватися в системі фіто-меліоративних заходів для відновлення родючості ґрунту покращуючи його агрофізичні та фітосанітарні параметри. Ця культура має великий потенціал реалізації якого мають сприяти ринкові механізми. Перевагою ріпаку ярого є можливість його використання як страхової олійної культури при зменшенні площі посіву ріпаку озимого. Соя — цінна рослина з точки зору агро-

екології, оскільки є природним джерелом біологічного азоту у ґрунті, поліпшує його структуру. Вона незамінна як джерело білку та буде постійно користуватися попитом. Заходи стимулювання до збільшення площі вирощування сої є необхідним як із позицій нарощування виробництва олієнасіння так і для позитивного впливу на систему землеробства.

Без застосування сучасних технологій вирощування та переробки олійних культур, наукового обґрунтування напрямів підвищення ефективності їх виробництва, не можна розраховувати на одержання високих урожаїв.

З агроєкологічних позицій групу олійних культур доцільно розширювати за рахунок інших за біологією та циклами розвитку, що в екстремальних погодних умовах забезпечить стабільність валового збору. Водночас структура площ посівів олійних культур повинна формуватися із урахуванням відповідності біологічних потреб культур та адаптивних властивостей сортів кліматичним умовам природно-економічних зон. Найсприятливіші природно-кліматичні умови для їх виробництва забезпечують вищу врожайність, окупність ресурсів та кращі економічні результати.

Одним із інноваційно-інвестиційних сценаріїв є підвищення пріоритетності вітчизняних наукових розробок і наукоємності та орієнтація на виробництво й експорт лише продукції поглибленої переробки [9, с. 39].

Сприятлива ситуація, яка складається в процесі розвитку економічних відносин продажу та купівлі сільськогосподарської продукції між державами, слугує інвестиційній привабливості агарного сектору України. [10, с. 5].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У світі зростає попит на олійно-жирову продукцію, а ринок олійно-жирової продукції є одним із найперспективніших сегментів вітчизняного ринку продовольства, що забезпечує продовольчу безпеку та є стабільним джерелом валютних надходжень. Потенціал збільшення валютних надходжень від олійно-жирової продукції знаходиться в переорієнтації експорту з сировини на продукцію із вищим ступенем доданої вартості.

Сировинна база цього ринку формується соняшником, соєю та ріпаком озимим. Зростання обсягів виробництва олійних культур відбувалося одночасно за рахунок зростання площ

та урожайності. У довгостроковому періоді виробництво олійних культур зберігає тенденцію зростання та досягає рівня 20,2 млн т.

Основною розвитку ринку олійно-жирової продукції Україна має стати: розширення та глибина переробки ріпаку та сої, зміна структури сировинної бази шляхом нарощування обсягів виробництва інших культур; збільшення обсягів вирощування високоолеїнового соняшника; використання гібридів з високим адаптивним потенціалом та застосування сучасних технологій вирощування; утримання та посилення своїх позицій на зовнішніх ринках.

Функціонування ринку оліє-жирової продукції знаходиться під впливом ризиків зниження темпів росту споживання; падіння темпів зростання глобальної економіки; політичних рішень; невизначеності у перспективах розвитку економіки. Необхідність вивчення механізму впливу цих чинників потребує подальших наукових досліджень у сфері виробництва, розподілу та споживання продукції олійно-жирового підкомплексу України.

Література:

1. Чехов С.А., Чехова І.В. Оцінка ефективності виробництва соняшнику в Україні. Економічний простір. 2018. № 136. С. 119—130.
2. Халатур С.М. Порівняльна характеристика сільського господарства України та Європейських країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 3. С. 187—192.
3. Шабатура Т.С., Пертенко О.П. Експортний потенціал підприємств агропродовольчого сектору України. Приазовський економічний вісник. 2019. Випуск 2 (13) С. 195—200.
4. Конкуренція, боротьба за ринки збуту. АПК інформ URL. <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1505099> (дата звернення 20.11.2019).
5. Олійні культури: тенденції на ринку. Агробізнес URL. <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/%2015275-oliini-kultury-tendentsii-na-rynku.html> (дата звернення 22.11.2019)
6. Такі різні олії: що краще експортувати. Агропрофі. URL. <http://agropromi.com.ua/statti/1664-taki-rizni-oliyi-shcho-krashche-eksportuvaty> (дата звернення 15.11.2019).
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL. <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 15.11.2019).
8. Чехова І., Чехов С. Ринок ріпаку змінює вектори розвитку. Пропозиція. 2017. № 1 (257). С. 156—159.

9. Петриченко В.Ф., Воронєцька І.С. Виробництво олійних культур в Україні: сучасні виклики та перспективи. Економіка АПК. 2017. № 10. С. 32.

10. Катан Л.І. Розвиток аграрного сектору економіки як важливий фактор ефективної інтеграції у світовий економічний простір. Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал. 2018. Вип. 15. С. 3—7. URL. <http://www.market-infr.od.ua> (дата звернення 23.11.2019).

References:

1. Chekhov, S.A. and Chekhova, I.V. (2018), "Assessment of sunflower production efficiency in Ukraine", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 136, pp. 119—130.
  2. Khalatur, S.M. (2015), "Comparative characteristics of agriculture in Ukraine and European countries", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 187—192.
  3. Shabatura, T.S. and Pertenko, O.P. (2019), "Export potential of Ukrainian agribusiness enterprises", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 2 (13), pp. 195—200.
  4. APK inform (2019), "Competition, struggle for markets", available at: <https://www.apk-inform.com/uk/exclusive/opinion/1505099> (Accessed 15 Nov 2019).
  5. Ahrobiznes (2019), "Oilseed crops: market trends", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/%2015275-oliini-kultury-tendentsii-na-rynku.html> (Accessed 15 Nov 2019).
  6. Ahroprofi (2018), "These are different oils: which is best to export", available at: <http://agropromi.com.ua/statti/1664-taki-rizni-oliyi-shcho-krashche-eksportuvaty> (Accessed 15 Nov 2019).
  7. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 Nov 2019).
  8. Chekhova, I. and Chekhov, S. (2017), "The rapeseed market is changing the development vectors", *Propozytsiia*, vol. 1 (257), pp. 156—159.
  9. Petrychenko, V.F. and Voronets'ka, I.S. (2017), "Oilseed production in Ukraine: current challenges and prospects", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 32.
  10. Katan, L.I. (2018), "Development of the agricultural sector of the economy as an important factor for effective integration into the world economic space", *Infrastruktura rynku: elektronnyj nauково-praktychnyj zhurnal*, vol. 15, pp. 3—7.
- Стаття надійшла до редакції 25.11.2019 р.*

УДК 338.12:330.1

О. Б. Пелех,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-5657-6717

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.66

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ І СТРУКТУРНО-ТЕМПОЛОГІЧНА АНАЛІТИКА

O. Pelekh,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the of Management Department, Rivne State Humanitarian University

STRUCTURAL ANALYSIS AND STRUCTURAL-TEMPOLOGICAL ANALYTICS

У статті визначено, що у випадку дослідження структурних змін темпоральність, як використання різних часових співвідношень, після співвідношень елементів у структурі є другим за важливістю аспектом структурних змін. Цей аспект визначає, як структурні елементи пов'язані між собою в часовій послідовності (в часовій структурі).

Поєднання на повноцінній основі двох напрямів аналітики — структурного і темпологічного склали основу нового теоретико-методологічного підходу, який названо терміном структурно-темпологічна аналітика (СТА) — особливий вид аналітичної діяльності, націлений на відновлення економічної рівноваги національної економіки.

У рамках СТА чітко розрізняється просторово-структурна "протяжність" об'єкта і його темпоральність. Перша визначається просторовою і структурною побудовою, яка повністю представляє одномоментний зріз системи, а друга — темпоральність — розтягнутість процесу у часі. Відповідно виділено два складники аналізу — просторово-структурний і темпоральний.

Практично в усіх науках оперують пов'язаними з часом поняттями, властивостями. Відомими є закони і закономірності прояву цього феномена, механізми, технології вимірювання. Усе це визначено теоретико-методологічною і прикладною базою темпології.

На рівні методики аналізу структурних змін визначено індикатори і показники, які описують структурні зміни: індикатори процесу структурних змін (структурна матриця, вектор змін, період, інтенсивність, швидкість, монотонність структурних змін), індикатори реагування національної економіки на ці зміни (структурний ефект, пропорційність, структурна диспропорція), індикатори — чинників породження нових структурних змін (структурний моніторинг як інструмент аналізу структурних змін).

In the article it is determined that, in case of studying structural changes, temporality, meaning the usage of different time correlations, after the correlation of the elements in the structure is the second most important aspect of structural changes. This aspect determines how the structural elements are interconnected in a temporal sequence (in a temporal structure).

The complete combination of the two directions of analytics (structural and tempological) formed the basis of a new theoretical and methodological approach to dealing with the problem of eliminating restrictions in order to develop the sectors of national economy. This approach is called structural and temporal analytics (STA) — a special type of analytical activity aimed at restoring the equilibrium of the national economy.

The STA clearly differentiates the spatial-structural "length" of an object from its temporality. The first part is determined by the spatial and structural construction, which completely represents a momentary section of the system, and the second one — temporality — represents the length of the process. Accordingly, two components of the analysis are identified — spatial-structural and temporal.

In almost all sciences, they operate with concepts related to time (speed, tempo, duration, period, cycle, range) and properties (duration, uniqueness, irreversibility). There are well-known laws and patterns of manifestation of this phenomenon (asymmetry, distortion, time saving), mechanisms (interval timer, circadian clock) and measurement technologies (wave, optical). All this is determined by the theoretical, methodological and applied base of tempology.

At the level of structural change analysis, indicators and indices that describe structural change are: indicators of the process of structural changes (structural matrix, vector of changes, period, intensity, speed, monotony of structural

changes), indicators of the national economy's response to these changes (structural effect, proportionality, structural disproportion), indicators of the generational factors of new structural changes (structural monitoring as an analysing instrument for structural changes).

Ключові слова: темпоральність, структурно-темнологічна аналітика, індикатори процесу структурних змін, індикатори реагування національної економіки на зміни, індикатори чинники породження.

Key words: temporality, structural-tempological analytics, indicators of the process of structural changes, indicators of the national economy's response to these changes, indicators of the generational factors of new structural changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний підхід до аналізу проблем економічного розвитку вимагає приділення значної уваги до питань оперування часом. У соціально-економічних дослідженнях на цьому найчастіше акцентують стосовно перехідних періодів і періодів криз. "Глобальна ситуація в цьому випадку передбачає і те, що соціальний суб'єкт змушений звертатися не просто до темпоральної концепції часу, але розглядати її різні темпоральні референції, тому що досліджувати не тільки лінійні чи нелінійні варіанти розвитку часу, але і різні варіанти структурування соціальних та історичних процесів можна тільки з допомогою достатньо розвиненого темпорального інструментарію. Це можуть бути різні структури, починаючи від моментних і завершуючи періодичними або інтервальними" [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До досліджень, які розглядають фактор часу як концептуальну категорію соціально-економічних досліджень, що має визначені та обґрунтовані особливості власного прояву у соціально-економічних явищах і процесах, можна віднести праці Є. Балацького [2], А. Баскіна [3], В. Бірюкова [4], Ю. Дерев'янка [5], О. Домбровського [6], О. Кравченко [7], А. Мельник [8], А. Міфтахутдінової [9], В. Полещука [10], У. Садової [11].

Предметом дослідження є процес структурно-динамічного аналізу змін та зрушень національної економіки.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — поєднання двох напрямів аналітики — структурного і темнологічного у разі проведення структурно-динамічного аналізу змін національної економіки та введення терміну структурно-темнологічна аналітика.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зробимо декілька зауваг, які безпосередньо пов'язані з даною проблематикою.

Як пише В. Полещук [10], для виявлення додаткових темпоральних властивостей часу системи слід використовувати поняття конструкційного часу.

Ідея конструкційного часу базується на низці положень. По-перше, на відмові від абсолютного математичного часу, звідки витікає застосування поняття часу винятково до одиничних об'єктів (процесів), які можуть ділитися на підсистеми, що важливо для системного аналізу об'єкта дослідження. По-друге, на трактуванні часу як порядку послідовності явищ. Темпоральний аналіз систем полягає в аналізі змін часового аспекту систем будь-якої природи, зокрема економічної. Крім того, модель конструкційного часу можна представити схемою: система (об'єкт) — темпоральний аналіз об'єкта — модель (конструкція часу) — алгоритм — аналіз результатів і, у кінцевому підсумку, управління системою. Тобто під "конструкціями часу" можна розуміти моделі, у яких час є поняттям другорядним, яке можна виразити через інші, первинні поняття (елементи) системи. Це дозволяє вивчати мінливість різних об'єктів, осмислення категорії часу в економіці, методи впливу на нього з метою управління, а також прогнозування виникнення нових ефектів. За О. Домбровським [6, с. 260], розвиток соціоекономічних процесів в глобальному світі актуалізує проблему відкриття нових аспектів в економічному пізнанні. Згідно з принципами класичної економіки, чим рідше зустрічається ресурс і чим частіше його можна використовувати, тим він цінніший. Час є найбільш дефіцитним ресурсом, він значно цінніший за решта ресурсів, наприклад, гроші.

Управління економічною системою як умова її переходу від "хаосу" до "порядку", і навпаки, відбувається в умовах постійних соціальних трансформацій. Вони проходять у "часі" й "просторі", які є важливими параметрами будь-якого дослідження. Передусім тут враховуються "фігури часу" (минуле-теперішнє-майбутнє). Як стверджує М. Заковоротная, "розуміння процесів розвитку суспільства дозволяє, як

стверджує синергетика, детермінувати майбутнє у теперішньому, моделювати програму життя і діяльності, управляти соціальними системами як в цілому, так і на всіх ієрархічних рівнях" [12, с. 465—466].

На думку У. Садової [11, с. 3], однією з передумов ефективізації соціального управління в Україні є усвідомлення факту, що моделювання розвитку суспільних систем (об'єкта управління) залежить не лише від традиційних факторів їхнього ресурсного забезпечення, але й різноманіття прояву феномена часу. До такого висновку спонукає низка чинників. Передусім, пошук нової парадигми економічної науки, яка б відповідала запитам інформаційного суспільства. По-друге, активізація інтересів суміжних з економікою дисциплін, котрі намагаються забезпечити прорив у власній сфері досліджень. По-третє, трансформація уявлення про цінність часу в свідомості пересічної особи. "Сучасний прогрес техніки переніс людей в інші виміри часу, у новий світ потреб і швидкостей їх задоволення. Час став невід'ємною координатою економіки" [11, с. 22]. Відтак, як стверджує дослідниця, однією з важливих передумов перспективного розвитку наукових досліджень є включення в процес аналізу не лише традиційних, але й нових факторів, а саме — виявлення специфіки ресурсу часу.

У випадку дослідження структурних змін темпоральність, як використання різних часових співвідношень, після співвідношень елементів у структурі є другим за важливістю аспектом структурних змін. Цей аспект визначає, як структурні елементи пов'язані між собою в часовій послідовності, тобто в часовій структурі. Йдеться про "темпоральну орієнтацію" процесу структурного розвитку стосовно трьох часових категорій — співвідношення структурних змін у минулому, сьогодні, а також передбачення майбутніх структурних змін і зрушень.

На нашу думку, поєднання на повноцінній основі двох напрямів аналітики — структурного і темпологічного повинні скласти основу нового теоретико-методологічного підходу до вирішення проблеми ліквідації обмежень для розвитку секторів національної економіки, потенційно конкурентоздатних на внутрішньому і зовнішньому ринках. Такий підхід можна позначити терміном структурно-темпологічна аналітика (СТА) як особливий вид аналітичної діяльності, націлений на відновлення економічної рівноваги національної економіки і забезпечення на цій основі зростання добробуту населення. Суть СТА в національній економіці визначають сукупність методів і прийомів структурно-динамічного аналізу змін національної економі-

ки, спрямованих на наближення структурно-функціональних, нормативно-правових, соціально-культурних оцінок і вимірів проблемних явищ і процесів до вимог формування ефективної структурної політики з позиції інтересів соціальної держави та інформаційного суспільства.

У рамках СТА чітко розрізняється просторово-структурна "протяжність" об'єкта і його темпоральність (або темпоральна "протяжність"). Перша визначається просторовою і структурною побудовою, яка повністю представляє одномоментний зріз системи, тоді як темпоральність — це розтягнутість процесу у часі. За визначенням О. Болдачова [13], найбільш загально темпоральність можна визначити як проміжок часу, на якому може бути виявлена вичерпна специфічність об'єктів (процесу, організму, дії).

Далі, спираючись на інтерпретацію О. Болдачова [13], спробуємо детальніше викласти основні поняття, пов'язані з СТА.

Розрізнення понять просторово-структурна і темпоральна протяжності об'єкта дозволяє виділити два складники аналізу — просторово-структурний і темпоральний. Об'єкти довкола нас можуть бути описані як цілісності, що простягаються і в просторі, і в часі, тобто є просторово-темпоральними — мають як просторові, так і часові об'єм та структуру. Як просторові, вони в будь-який момент часу мають певні геометричні розміри і співвідношення — фіксований просторовий розподіл частин. Як темпоральні, об'єкти представлені послідовністю подій, які так само, як просторові частини об'єкта, можна розуміти як елементи, що утворюють свою розподілену в часі темпоральну структуру.

За традиційного підходу для аналізу систем, що змінюються в часі, використовують поняття "стан": об'єкт описується як система, яка послідовно переходить від одного стану в інший. Водночас під зміною стану розуміють трансформацію структури та зміни властивостей системи. У такій інтерпретації процес функціонування розглядають як результат дії причинно-наслідкових зв'язків — кожен наступний крок є наслідком попереднього. Однак системний зміст об'єкта не вичерпується цією просторою структурою — співвідношенням, положенням і розміром його частин, тобто не всі системні властивості складного об'єкта фіксуються в статичній просторовій структурі. Наприклад, на деякому проміжку часу новація в системі формується приховано (латентна фаза), що означає лише одне — її просторову (структурну) непрявленість. І лише за досягнення певної функціональної завершеності (надмірності) новація спонтанно реалізується у вигляді нової просто-

рової структури. Іншими словами, сутність об'єкта є певною мірою розподілена в часі, тобто вона зафіксована не в просторовій, а в часово розподіленій структурі. Використовуючи термінологію темпоральних систем, новаційний акт може бути описаний як спонтанна реалізація/відображення/переміщення розподіленої в часі темпоральної структури (темпоральної складності) у просторову.

Наведений приклад доводить потребу структурно-темпорального аналізу. Аналіз повинен досліджувати основні характеристики стану системи на кожен чітко визначений проміжок часу, повинна бути визначена темпоральність систем як елемента єдиного впорядкованого середовища. Слід брати до уваги, що кожен етап розвитку системи має налаштованість до певних кількісних/якісних змін у структурно-функціональній сутності системи. Визначення/виявлення заходів, які забезпечують успішність змін (інновацій) є можливим лише за умови врахування темпоральності системи.

Перш ніж приступити до розгляду конкретних аспектів методики, слідом за У. Садовою [11, с. 9], зауважимо, що із сукупністю понять, властивостей, які описують час, справа не надто складна. Практично в усіх науках оперують пов'язаними з часом поняттями (швидкість, темп, тривалість, період, цикл, режим, діапазон, а з ними — обіг, лаг ін.) і властивостями (тривалість, неповторюваність, незворотність). Відомими є закони і закономірності прояву цього феномена (асиметрія часу, викривлення часу, економія часу), механізми (інтервальний таймер, циркадний годинник) і технології (хвильові, оптичні та ін.) вимірювання. Усе це певною мірою визначено теоретико-методологічною і прикладною базою темпології.

На рівні безпосередньо методики аналізу постає завдання визначення індикаторів і показників, які описують структурні зміни таким чином, щоб їх можна було використовувати для:

- розуміння (опису) розгортання цих змін у просторі і часі;

- можливості здійснення структурних і часових порівнянь;

- реалізації відповідної структурної політики.

З цією метою ми у своїх попередніх дослідженнях [14—17] систематизували понятійно-термінологічний апарат вивчення структурних змін національної економіки: насамперед поняття "структурні зміни", "структурні зрушення", "трансформації", "структурна політика", які складають основу вивчення структурних змін в національній економіці; визначилися з низкою індикаторів:

- індикаторів процесу структурних змін (структурна матриця і вектор змін, період, інтенсивність, швидкість і монотонність структурних змін);

- індикаторів реагування національної економіки на ці зміни (структурний ефект, пропорційність і структурна диспропорція);

- індикаторів — чинників породження нових структурних змін (структурний моніторинг як інструмент аналізу структурних змін) тощо.

ВИСНОВКИ

Отже, процес структурного розвитку має чітко визначену "темпоральну орієнтацію", тобто структурні елементи в системі окрім структурно-просторових зв'язків пов'язані між собою і в часовій послідовності, тобто мають певну часову структуру. Тому повноцінний структурний аналіз має поєднувати в собі структурну і темпологічну. Такий підхід названо терміном структурно-темпологічна аналітика.

Література:

1. Попов В.В., Музыка О.А., Максимова С.И. Темпоральность, трансформации и альтернативы. Международный журнал экспериментального образования. 2017. № 6. С. 106—109.
2. Балацкий Е. В. Понятие времени в экономической науке. Вестник российской академии наук. 2005. Т. 75, № 3. С. 224—232.
3. Баскин А.И. Время в системе экономических ресурсов постиндустриального общества: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.01. Санкт-Петербург, 2006. 20 с.
4. Бирюков В.В. Время как экономическое пространство развития хозяйственной системы: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01. Санкт-Петербург, 2000. 450 с.
5. Дерев'янка Ю.М. Тенденції аналізу фактору часу у сучасних економічних дослідженнях. Механізм регулювання економіки. 2012. № 3. С. 133—139.
6. Домбровський О.Г. Темпоральний вимір економічного буття: методологічний аспект. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. № 38. С. 259—264.
7. Кравченко А.А. Время в экономике. В мире научных открытий. 2010. № 4 (10), Ч. 16. С. 33—35.
8. Економіка підприємства/ Заг. ред. Л.Г. Мельника. Суми: Університетська книга, 2004. 648 с.
9. Мифтахутдинова А.М., Кузнецов В.Ю. Время в системе экономических отношений. Вестник Чувашского университета. Гуманитарные науки. 2010. № 1. С. 119—124.
10. Полещук В.И. Фактор времени в эколого-экономических системах. Культура и время.

Время в культуре. Культура времени / Под ред. В.С. Чуракова. Шахты: ЮРГУЭС, 2007. 302 с. С. 163—167.

11. Садова У.Я. Темпологія — міждисциплінарний дискурс і його значення для дослідження регіональної соціальної політики. Національна академія наук України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2005. 23 с.

12. Заковоротная М.В. О философских проблемах управления социальными системами: состояние вопроса и перспективы. Синергетика и проблемы теории управления / Под. ред. А.А. Колесникова. М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. С. 465—481.

13. Болдачев А. Темпоральность / Доклад, прочитанный на Российском междисциплинарном семинаре по темпорологии 20.10.2009. URL: <http://philosophystorm.org/boldachev/1343> (дата звернення: 07.10.2019).

14. Пелех О.Б. Сутність і роль структурних змін в умовах економіки, що трансформується. Вісник Одеського національного університету. Серія: економіка. 2017. Том 22. Вип. 10 (63). С. 45—48.

15. Пелех О.Б. Структурні зрушення і трансформації як процеси й результати структурних змін в економіці. Бізнес Інформ. 2018. № 3. С. 8—14.

16. Пелех О.Б., Юськів Б.М. Аналіз структурних змін в економіці: методологія та методика. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 16—22.

17. Пелех О. Структурні зміни та зрушення в національній економіці України: аналіз та оцінка: монографія. Рівне: О. Зень, 2019. 380 с.

References:

1. Popov, V. V. Muzyka, O. A. and Maksymova, S. Y. (2017), "Temporality, transformation and alternatives", *Mezhdunarodnyj zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya*, vol.6, pp. 106—109.

2. Balatskyj, E. V. (2005), "The concept of time in economic science", *Vestnyk rossyskoj akademyy nauk*, vol.3, pp. 224—232.

3. Baskyn, A. Y. (2006), "Time in the system of economic resources of post-industrial society", Ph.D. Thesis, Economic theory and history of economic thought, Saint-Petersburg, Russia.

4. Byriukov, V. V. (2000), "Time as an economic space for the development of the economic system", Abstract of Ph.D. dissertation, Economic theory and history of economic thought, Saint-Petersburg, Russia.

5. Derev'ianko, Yu. M. (2012), "Trends analysis of the time factor in modern economic research", *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, vol 3, pp. 133—139.

6. Dombrov'skyj, O. H. (2012), "The temporal dimension of economic existence: a metho-

dological aspect", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 38, pp. 259—264.

7. Kravchenko, A. A. (2010), "Time in the economy", *V myre nauchnykh otkrytyj*, vol. 4(10), pp. 33—35.

8. Mel'nyk, L. H. (2004), *Ekonomika pidpryemstva* [The economy of the enterprise], Universytets'ka knyha, Sumy: Universytets'ka knyha, Ukraine.

9. Myftakhutdynova, A. M. and Kuznetsov, V. Yu. (2010), "Time in the system of economic relations", *Vestnyk Chuvashskoho unyversyteta. Humanytarnye nauky*, vol. 1, pp. 119—124.

10. Poleschuk, V. Y. (2007), *Faktor vremeny v ekoloho-ekonomycheskykh systemakh. Kul'tura y vremena. Vremia v kul'ture. Kul'tura vremeny* [Time factor in ecological and economic systems. Culture and time. Time in culture. Culture of time], YuRHUES, Shakhty.

11. Sadova, U. Ya. (2005), *Tempolohiia — mizhdystyplinaryj dyskurs i joho znachennia dla doslidzhennia rehional'noi sotsial'noi polityky* [Tempology is an interdisciplinary discourse and its significance for the study of regional social policy], *Natsional'na akademiia nauk Ukrainy. Instytut rehional'nykh doslidzhen'*, L'viv, Ukraine.

12. Zakovorotnaia, M. V. (2004), *O fylosofskykh problemakh upravleniia sotsyal'nymy systemamy: sostoianye voprosa y perspektyvy. Synerhetyka y problemy teoryi upravleniia* [On philosophical problems of managing social systems: state of the issue and prospects. Synergetics and problems of control theory], *FYZMATLYT*, Moscow, Russia.

13. Boldachev, A. (2009), "Temporality. The report read at the Russian Interdisciplinary Seminar on Temporology 10/20/2009", available at: <http://philosophystorm.org/boldachev/1343> (Accessed 07.10.2019).

14. Pelekh, O. B. (2017), "Economic development cycling and economic structural changes", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Serii: ekonomika*, vol. 22, no. 10 (63), pp. 45—48.

15. Pelekh, O. B. (2018), "The Structural Shifts and Transformations as Processes and Results of Structural Changes in the Economy", *Biznes Inform*, vol. 3, pp. 8—14.

16. Pelekh, O. B. and Yus'kiv, B. M. (2019), "Structural economy changes analysis: methods and methodology of study", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 16—22.

17. Pelekh, O. B. (2019), *Strukturni zminy ta zrushennia v natsional'nij ekonomitsi Ukrainy: analiz ta otsinka: monohrafiia* [Structural changes and shifts in the national economy of Ukraine: analysis and evaluation: monograph], O. Zen', Rivne, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2019 р.

УДК 338.244.47

Л. В. Ярема,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"
ORCID ID: 0000-0003-0987-1227

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.71

РОЛЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

L. Yarema,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics
of Enterprise, Separated subdivision of NULES of Ukraine "Bereshany Agrotechnical Institute"

THE ROLE OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE TERNOPILA REGION IN RURAL DEVELOPMENT

Розглянуто сутність, значення об'єднаних територіальних громад їх вплив на розвиток сільських територій. Встановлено, що розвиток села за допомогою громад передбачає діяльність, яка дає можливість сільським мешканцям забезпечувати власну життєдіяльність, впливаючи водночас на явища та процеси, які зумовляють та забезпечують виробництво, розподіл, обмін та споживання економічного продукту.

Досліджено позитивну динаміку сільськогосподарського виробництва Тернопільської області, яка володіє достатньо багатим природно-ресурсним потенціалом, що сприяє розвитку сільських територій, а за відповідних умов може перетворитись у добрі стартові умови і для подальшого розвитку. Разом з тим акцентується увага на основних викликах на етапі створення ОТГ. На прикладі окремих ОТГ області доведено їх соціально-економічну ефективність, важливість розвитку підприємництва, що створює можливості для розширення зайнятості сільського населення, зростання його доходів, участі у розбудові соціальної інфраструктури села.

Відмічений подальший розвиток сільських територій можливий завдяки виконанню ряду стратегічних та операційних цілей. Накреслено пропозиції щодо ефективного використання економічного потенціалу області, розвитку інфраструктури сільських територій та соціальної сфери села.

Community with sufficient economic activity in its own territory, with enterprising, hardworking people can ensure a high standard of living for the population, determine development priorities and finance education, law enforcement, medicine, roads and other important areas.

The article deals with the essence, the importance of the united territorial communities and their influence on the development of rural territories. It has been established that community-based village development involves activities that enable rural residents to provide their own livelihoods, while influencing the phenomena and processes that condition and ensure the production, distribution, exchange and consumption of an economic product.

Positive dynamics of agricultural production of Ternopil region has been investigated, which possesses sufficiently rich natural-resource potential, which contributes to the development of rural territories, and under appropriate conditions can turn into good starting conditions for further development. At the same time, the focus is on the main challenges in the stage of creating an united territorial communities. On the example of the individual united territorial communities of the region their socio-economic efficiency, the importance of entrepreneurship development, which creates opportunities for expansion of employment of rural population, increase of its incomes, participation in the development of the social infrastructure of the village are proved.

The marked further development of rural territories is possible due to the fulfillment of a number of strategic and operational goals. The proposals for effective utilization of the economic potential of the region, development of infrastructure of rural territories and social sphere of the village are outlined.

The development of communities in the Ternopil region is indicative of the ability within a particular socio-economic system to provide its own livelihood, while influencing the phenomena and processes that predetermine and ensure the production, distribution, exchange and consumption of an economic product. Village development with the help of rural communities opens up some opportunities aimed at achieving: the integrity of the rural territorial community as a social entity; coordinated social interaction between citizens — members of the rural territorial community; imparting these values, traditions, rules, rules, customs to future generations.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, сільські території, розвиток сільських територій, децентралізація, соціально-економічний розвиток, інфраструктура, природно-ресурсний потенціал, економічний потенціал.

Key words: united territorial communities, rural territories, rural development, decentralization, social and economic development, infrastructure, natural resource potential, economic potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід розвинутих країн демонструє, що основною передумовою успішного розвитку громад є об'єднання територій та ресурсів. Тільки сильна спроможна громада з достатньою економічною активністю на власній території, з ініціативними, працьовитими людьми забезпечить гідний рівень життя населення, визначить пріоритети розвитку і фінансуватиме освіту, охорону правопорядку, медицину, дороги та інші напрями, які люди вважатимуть важливими.

Сільські території автоматично стають суб'єктами нової європейської парадигми сільського розвитку. Українська децентралізація, яка відбувається за алгоритмом утворення спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ), уже втягнула у процес сільського розвитку міські поселення — власне міста районного значення та селища, а зараз через механізми приєднання сільських територіальних громад до міст обласного значення до цього процесу долучаються і великі міста, які в Україні мають статус міст обласного значення.

З досвіду встановлено, що на рівні потужної громади вирішуються питання місцевого економічного розвитку, планування розвитку територій, утримання місцевої інфраструктури, забудови, благоустрою території, соціальної допомоги, культури, первинної охорони здоров'я, середньої, дошкільної та позашкільної освіти, пасажирських перевезень на території громади, житлово-комунальних послуг, утримання об'єктів комунальної власності. А

передача ресурсів, повноважень та відповідальності на базовий рівень — це і є децентралізація. Головні принципи децентралізації — справедливість, доцільність та відповідальність.

Плануючи власний розвиток, такі громади неминуче стикаються із питанням розвитку сільських територій і починають застосовувати до такого розвитку підходи, які широко впроваджуються зараз у країнах Європейського Союзу на рівні політики ЄС і на рівні національної політики. Водночас громада повинна ефективно відповідати зовнішнім викликам, таким як глобалізація економіки, підвищення мобільності трудових ресурсів та пов'язаний з цим ріст безробіття, посилення міжнародної конкуренції за інвестиції та розвитку ресурсів, що свідчить про актуальність обраної теми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Роль об'єднаних територіальних громад у забезпеченні інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території має стати ключовою. Питання розвитку сільських територій уже тривалий час перебувають в зоні особливої уваги українських дослідників, зокрема: Є. Бойко, О. Бородіна, П. Борщевський, О. Головня, І. Гнибіденко, О. Батанова, О. Бородіна І. Залуцький, О. Замори, В. Збарського, О. Єрмакова, В. Мацибора, А. Мармуть, О. Павлов, І. Прокопа, П. Саблук, М. Талавирі, А. Шепотько, В. Юрчишин та ін. Проведені дослідження, висвітлені у їхніх працях, лягли в основу формування стратегій, концепцій і програм розвитку сільських територій в Україні.

О. Бородіна та І. Прокопа пропонують розглядати сільський розвиток на базі громад як модель, в якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, проводиться та контролюється самими громадами за сприяння держави [1]. Розвиток села за допомогою громад передбачає діяльність, яка дає можливість сільським мешканцям чинити вплив на суспільну мотивацію підтримки села та поглиблювати усвідомлення локальних потреб суспільства, а також допомогти селу подолати соціальну ізоляцію та, відповідно, отримати вільний доступ до інформації та послуг [2].

Розвиток села потребує сильних сільських громад, які б з метою покращення добробуту своїх односельчан плідно використовували місцеві ресурси й поєднували їх із зовнішніми можливостями партнерів. Чимало дослідників приділяють значну увагу питанню розвитку сільських територій, однак розвиток сільських територій за допомогою сільських громад є недостатньо дослідженими та потребують поглиблення аналізу з метою забезпечення їх життєздатності та соціально-економічного розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення впливу децентралізації, зокрема новостворених об'єднаних територіальних громад на розвиток сільських територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціально-економічний розвиток сільських територій — це основа розвитку аграрного сектора економіки, ефективного вирішення соціальних проблем та позитивного переходу до сталого економічного зростання сільських територій. Ряд сільських територій з достатньо високим економічним потенціалом характеризується найвищим загостренням соціально-економічних проблем, що свідчить про високий рівень безробіття, низьку інвестиційну активність суб'єктів господарювання та цілу низку проблем соціального характеру [3].

Це зумовило до пошуку різних підходів до вирішення цієї актуальної проблеми, зокрема постало питання реформування економічного розвитку сільських територій.

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, концептуальні засади якої було схвалені у 2014 році, а практична реалізація розпочалась у 2015 році, виявилась серед най-

результативніших і найпомітніших із проголошених стратегічних реформ, результатом якої є новостворені об'єднані територіальні громади (далі — ОТГ).

Спроможною територіальною громадою є така громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади.. Сьогодні у центрі уваги знаходяться сільські території, які характеризуються найвищим загостренням соціально-економічних проблем.

Слід зазначити, що до цієї категорії зачасти потрапляють території з достатньо високим економічним потенціалом, що з деяких причин опинилися в стані глибокої кризи, про що свідчить високий рівень безробіття, низька інвестиційна активність суб'єктів господарювання та ціла низка проблем соціального характеру [4].

Сільське господарство робить значний внесок у ВВП країни. Соціально-економічний розвиток сільських територій — це основа розвитку аграрного сектора економіки, ефективного вирішення соціальних проблем та позитивного переходу до сталого економічного зростання сільських територій.

Тернопільська область є аграрно-промисловим регіоном. Її розташування в західній частині правобережного лісостепу — у зоні з родючими ґрунтами і достатнім зволоженням сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва, а розташування поблизу Львівсько-Волинського вугільного басейну й індустріального Прикарпаття — розвитку галузей промислового виробництва. Висока щільність населення є передумовою розвитку трудомістких галузей господарства.

Область традиційно вважається регіоном із домінуючим сільським господарством, яке поки що в країні, за відсутності достатньої державної підтримки, не досягло належного ефективного рівня функціонування.

Тернопільщина має значний природно-ресурсний потенціал, що є першоджерелом людського функціонування, а також високорозвинений трудовий потенціал. За індексом людського розвитку займає 6 місце серед регіонів України, посідає також одне із чільних місць — сьоме за комплексом характеристик, що використовуються для виміру трудового потенціалу і характеризують рівень освіченості та інших параметрів якісного стану населення.

Структура природно-ресурсного потенціалу Тернопільської області дещо відрізняється від аналогічної структури по Україні (табл. 1). Хоча і в Україні, і у Тернопільській області земельні ресурси займають найбільшу частку, на Тернопільщині частка земельних ресурсів значно суттєвіша.

Отже, Тернопільщина володіє достатньо багатим природно-ресурсним потенціалом, який при відповідних умовах може перетворитись у добрі стартові умови для подальшого розвитку. Високопродуктивні сільськогосподарські угіддя становлять 77% усіх земель. У сільському господарстві виробляється більше 40 % валового сукупного продукту.

Промисловий комплекс стабільно нарощує виробничий потенціал. Промислові підприємства виготовляють половину валового сукупного продукту області та зорієнтовані переважно на переробку аграрної продукції. Займаючи 2,3% території України та 2,4% її населення, область виготовляє 3,1% сільськогосподарської продукції. Питома вага Тернопільської області за останні роки в обсягах виробництва України становить: зерна 2,7—3,0%, цукрових буряків — 9,1 — 10,0%, картоплі — 4,1—5,3%, овочів — 2,0—2,4%, м'яса — 2,5—2,9%, молока — 3,5—4,0% та яєць — 2,7—2,8 %.

Тернопільська область — екологічно найменш забруднений регіон, займає 4 місце за викидами забруднюючих речовин та екологічністю виробництва, у зв'язку з цим сільськогосподарські землі придатні до вирощування екологічно чистої продукції. Позитивна динаміка сільськогосподарського виробництва створює сприятливе підґрунтя для прискорення розвитку сільських територій. Стабільно працюючі підприємства мають значно більші можливості щодо розширення зайнятості сільського населення, зростання його доходів, участі у розбудові соціальної інфраструктури села.

Проте регіон характеризується мало диверсифікованою структурою виробництва, депресивними явищами та дуже низькою ємністю споживчого ринку. Залишаються найнижчими в Україні середньомісячна заробітна плата, рівень залучення в економіку інвестицій, в тому числі й іноземних, рівень експорту, розвитку малого підприємництва, податкових надходжень.

Розвиток місцевого самоврядування, створення об'єднаних територіальних громад, передача ресурсів, повноважень на місця в рамках проведення реформи з децентралізації влади передбачає насамперед підвищення фінан-

Таблиця 1. Структура природно-ресурсного потенціалу Тернопільської області

Територія	Потенціал природних ресурсів, %					
	мінеральних	водних	земельних	лісових	фауністичних	рекреаційних
Україна	28,3	13,1	44,4	4,2	0,5	9,6
Тернопільська область	1,2	13,6	75,0	4,7	0,2	5,4

сової спроможності, економічної, інвестиційної привабливості територій для якісного й комфортного проживання людей на них. Важливою рисою функціонування новостворених адміністративно-територіальних об'єднань є усвідомлення того, що територію об'єднує не лише назва, а й нове спільне бачення майбутніх перспектив.

У Тернопільській області створено 49 ОТГ, які охоплюють 58,6% населення. До загального фонду бюджетів ОТГ у 2017 році надійшло 625 млн грн, у 2018 році — 880 млн грн. Частка доходів ОТГ у доходах місцевих бюджетів області зросла із 16% до 22% у 2018 р. Область посідає друге місце за темпами зростання фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб.

Байковецька ОТГ, що на Тернопільщині є однією з найспроможніших громад в Україні. За своєю фінансовою спроможністю вона входить у 20 найуспішніших громад України. Основну частку бюджету громади забезпечує потужне підприємство з іноземними інвестиціями, яке виготовляє бортові системи до всесвітньо відомих автомобілів. Для зростання доходів власного бюджету Байковецька ОТГ прийняла програму щодо налагодження співробітництва з представниками малого й середнього бізнесу та профспілками задля ефективного використання трудових ресурсів, запобігання зростання безробіття й забезпечення соціального захисту населення громади. Керівництво громади спрямовує свої зусилля на збереження і створення на території громади робочих місць з відповідними умовами праці та заробітною платою. Свою програму ОТГ планує реалізовувати за чотирма напрямками:

- розширення сфери застосування праці та стимулювання зацікавленості роботодавців у створенні нових робочих місць;
- підвищення конкурентоспроможності економічно активного населення за допомогою навчання, шляхом залучення експертів;
- підвищення мобільності робочої сили на ринку праці й удосконалення регулювання трудової міграції;
- сприяння зайнятості громадян, які потребують соціального захисту та нездатні на рів-

них умовах конкурувати на ринку праці. Програма зайнятості населення територій сіл Байковецької сільської ради на 2018—2020 роки — хороший приклад того, як фінансово забезпечена громада усвідомлює всю необхідність збереження й розвитку кадрового потенціалу як стратегічно важливого елемента для свого сталого розвитку [5].

Яскравим прикладом ефективною децентралізації є функціонування новоствореної, на базі раніше депресійних сіл, Саранчуківської ОТГ Бережанського району Тернопільської області. Невелика за чисельністю населення громада з порівняно невеликим бюджетом, відсутністю власного досвіду будівництва нової фінансово-господарської структури, слабкою базою закладів соціально-побутової сфери перетворилася у самодостатню сучасну організаційну структуру. Формування нових управлінських структур громади йшло з урахуванням інтересів та потреб жителів громади. Голова громади, старости сіл та працівники апарату ОТГ щоденно працюють над збільшенням дохідної частини бюджету. За перший рік свого існування громада отримала понад 18 млн грн доходів, з яких 6,4 млн грн — власні надходження, а 11,6 млн грн — трансферти з державного та інших місцевих бюджетів. На видатки розвитку ОТГ спрямовано 2,1 млн грн власних доходів та 4 млн грн державних коштів, на освітні заклади — близько 8,5 млн грн, для співфінансування закладів медицини районному бюджету передано 2,9 млн грн. Жителі громади у кожному селі можуть отримати адміністративні, нотаріальні та дорадчі послуги. На території ОТГ створено комунальне підприємство "Благоустрій-сервіс", розвивається підприємницька діяльність, проведено капітальні ремонти в ряду шкіл, відновлюється соціально-побутова сфера. Загалом у 2018 році громада реалізувала господарських проектів на суму понад 6 млн грн [6].

Таким чином, насамперед функцією регіонального розвитку ОТГ є економічне зростання, яке забезпечує розширене відтворення економіки територій регіонів. Кожний розвитковий, інвестиційний проект, впроваджений в ОТГ, передбачає забезпечення податкових надходжень у місцеві бюджети від малого й середнього бізнесу, залучених внутрішніх і зовнішніх інвесторів. В ОТГ області прагнуть забезпечувати умови для розвитку підприємництва, щоб створювалися нові робочі місця, податкові надходження залишалися в громаді та використовувалися для надання якісних послуг мешканцям.

Сьогодні однією із найважливіших умов для сільських територій є пошук механізмів усунення соціально-економічних проблем у сільській місцевості, зокрема акцентується увага на розвитку та підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [7].

Тому в ОТГ поширюється рух сільськогосподарської кооперації, адже це перспективно й потрібно для села, аграрного бізнесу та фермерства в цілому. У Тернопільській області зареєстровано 34 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. На підтримку кооперативного руху виділено понад 600 тис. грн.

Зважаючи на проведені дослідження, є підстави стверджувати, що новостворені ОТГ можуть успішно реалізовувати програму децентралізації, сприяти розвитку сільських територій, завдяки досягненню таких стратегічних та операційних цілей у Тернопільській області.

ВИСНОВКИ

Українська децентралізація сьогодні створює умови для покращення якості життя людини в українських містах і селах, на основі покращення якості послуг, що надаються органами місцевого самоврядування спроможних територіальних громад. Міські об'єднані територіальні громади, завдяки поєднанню міських та сільських територій, поширюють позитивний вплив міст на суміжні сільські території і вносять у ці території більш новітні підходи щодо розвитку.

Плануючи власний розвиток, такі громади неминуче стикаються із питанням розвитку сільських територій і починають застосовувати до такого розвитку підходи, які широко впроваджуються зараз в країнах Європейського Союзу. Наведені приклади розвитку громад в Тернопільській області свідчать про здатність у межах певної соціально-економічної системи забезпечувати власну життєдіяльність, впливаючи при цьому на явища та процеси, які зумовлюють та забезпечують виробництво, розподіл, обмін та споживання економічного продукту. Розвиток села за допомогою сільських громад розкриває певні можливості, спрямовані на досягнення: цілісності сільської територіальної громади як соціального утворення; узгодженої соціальної взаємодії між громадянами-членами сільської територіальної громади; прищеплення цих цінностей, традицій, норм, правил, звичаїв майбутнім поколінням.

Отже, на прикладі ОТГ Тернопільської області ми бачимо чітку і зрозумілу лінію підтримки сільського розвитку на основі підходів, які

зараз стали домінуючими у Європейському Союзі: комплексність підходів до сільського розвитку, через диверсифікацію зайнятості, розвиток інфраструктури, розвиток соціального капіталу через нові знання та навички.

Література:

1. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). Економіка України. 2014. № 4. С. 55—73.

2. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. К.: Юрид. Думка. 2010. 656 с.

3. Головня О.М. Соціально-економічні результати реформування власності у сфері торгово-побутового обслуговування: стан та перспективи. Економіст. 2005. № 7. С. 79—81.

4. Балацкий О.Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем: моногр. Сумы: Университетская книга. 2006. 972 с.

5. Стратегія розвитку Байковецької об'єднаної громади на 2017—2025 роки. URL: <https://bsr1653.gov.ua/strategiya-rozvitku-bajkoveckoi-ob%E2%80%99ednanoi-gromadi-na-20172025-roki-16-21-12-16-07-2018/>

6. Саранчуківська громада, Бережанський район, Тернопільська область. URL: <https://gromada.info/gromada/saranchukivska/>

7. Непочатенко О.О., Прокопчук О.Т. Сучасний стан та перспективи розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2014. Вип. 84. С. 135—143.

References:

1. Borodina, O.M, and Prokopa, I.V. (2014), "Agrarian development and self-development of communities: modernization through mutual adaptation (theoretical and methodological aspect) ", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 4. pp. 55—73.

2. Batanov, O.V. (2010), *Munitsypal'na vlada v Ukrayini: problemy teorii i praktiky* [Municipal power in Ukraine: problems of theory and practice], Yuryd. Dumka, Kyiv, Ukraine.

3. Holovnaya, O.M. (2005), "Socio-economic results of property reform in the sphere of trade and public services: status and prospects", *Economist*, vol. 7. pp. 79—81.

4. Balackij, O.F. (2006), *Jekonomicheskij potencial administrativnyh i proizvodstvennyh sistem* [The economic potential of administrative

and production systems], *Universi- tetskaja kniga*, Sumy, Ukraine.

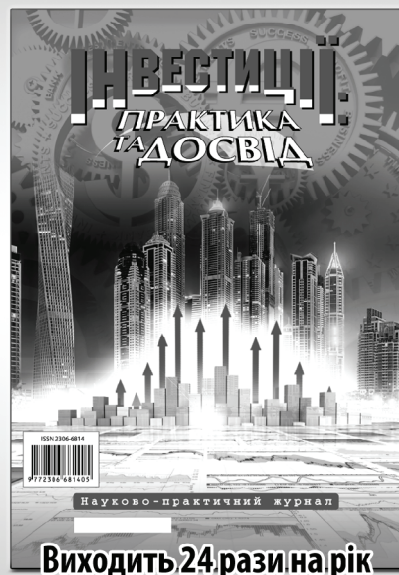
5. Bikovetsky community Ternopil region (2018), "Strategy for the development of the Baikovtsky United Community for 2017—2025", [Online], available at: <https://bsr1653.gov.ua/strategiya-rozvitku-bajkoveckoi-ob%E2%80%99ednanoi-gromadi-na-20172025-roki-16-21-12-16-07-2018/> (Accessed 20.11.2019)

6. Portal of United Communities of Ukraine (2018), "Saranchuk community Berezhany district Ternopil region", [Online], available at: <https://gromada.info/gromada/saranchukivska> (Accessed 18.11.2019)

7. Nepochatenko O.O. and Prokopchuk O.T. (2014), "The current state and prospects of development of servicing agricultural cooperatives in Ukraine", *Zbirnyk naukovykh prats' Uman's'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, Vol. 84, pp. 135—143.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2019 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.
ПРАКТИКА
ТА ДОСВІД
www.investplan.com.ua

Передплатний індекс: 23892

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 338.33:338.432:361

О. М. Згурська,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової
діяльності, Державний університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3878-3007

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.77

ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Zgurska,
PhD in Economics, Associate Professor of Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev

INSTRUMENTAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF DIVERSIFICATION STRATEGIES OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті визначено послідовність процесу формування стратегій диверсифікації з врахуванням інструментально-методичного підходу на кожному з визначених етапів. Відображено структурну функціональну схему формування та впровадження стратегій диверсифікації з використанням інструментально-методичного підходу. Визначено стратегічні орієнтири підприємства в ефективному напрямі розробки стратегій диверсифікації. Розроблено схему комплексної оцінки стратегічного ринкового середовища підприємства. Досліджено суть портфельного аналізу підприємства з точки зору прогнозування перспективних напрямів і масштаби діяльності підприємства з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства. Охарактеризовано основні критерії оцінки стратегічного потенціалу зростання агропромислового підприємства. Розроблені особливості глобалізаційних процесів діяльності транснаціональних корпорацій. Визначено основні фактори, що визначають необхідність об'єднання вітчизняних агропромислових підприємств з іншими закордонними корпораціями. Наголошено на важливому значенні комплексного впливу функціонування ТНК на світовий соціально-економічний розвиток. Визначені оптимальні варіанти інструментально-методичного підходу до розробки стратегій зростання, фундаментальною основою яких є необхідність розробки проекту з його реалізації з визначенням напрямів дій у кожному функціональному підрозділі агропромислового підприємства.

This article has defined the sequence of the process of forming diversification strategies, taking into account the instrumental and methodological aspects at each of the identified stages. There have been shown the structural functional diagram of the formation and implementation of diversification with using the instrumental and methodological aspects of forming diversification strategies for agro-industrial enterprises. There has been determined the main role of estimation the market macro environment of the enterprise and its competitive position in the target market. There have been determined the strategic orientations of the enterprise in the effective direction of development of diversification strategies. There has been shown the functional scheme of complex estimation of strategic market environment of the enterprise. The basis for the calculation of the integral indicator of diversification efficiency is the calculation of the system of financial and economic indicators, which have the highest coefficient of weight, which as a whole makes it possible to assess the efficiency of economic activity of the enterprise and identify strategic ways of improving economic efficiency.

There has been defined the essence of the portfolio analysis of the enterprise from the point of view of prognosticating perspective directions and the scale of activity of the enterprise in order to increase the competitiveness of the enterprise. There has been characterized main factors for assessing the strategic growth potential of agro-industrial enterprises. There has been defined the main specific of globalization processes of activity of multinational corporations. There has

been identified the main factors which determine the necessity of unification domestic agro-industrial enterprises with other foreign corporations. There have been emphasized the importance of the integrated impact on the functioning of transnational corporations on the world socio-economic development. There has been determined the most optimal variants of the instrumental and methodological aspects to development of innovative strategies for diversification of agro-industrial enterprises.

Ключові слова: інструментально-методичний підхід, диверсифікаційний процес, стратегії диверсифікації, інноваційні стратегії, транснаціональна корпорація, стратегічна одиниця бізнесу.

Key words: instrumental and methodological aspects, diversification process, diversification strategies, innovative strategies, multinational corporation, strategic business unit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агропромисловість — надзвичайно важлива галузь ринкової економіки в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства. У сучасних умовах одним із головних завдань пріоритетного розвитку АПК країни та регіонів є необхідність розробки ефективних інноваційних стратегій диверсифікації діяльності. У секторах з високим ступенем знання стратегічного компетенційного потенціалу привабливим способом диверсифікації є розширення власних виробничих потужностей за рахунок впровадження результатів НДДКР та інформаційних технологій, а також придбання нових підприємств. Процес переорієнтації підприємств на використання інформаційних ресурсів передбачає перехід від естенсивного використання всього ресурсно-компетенційного потенціалу до інтенсивного. Знання та інформація стають ключовим об'єктом управління, а організація забезпеченість інформацією дає змогу досягти високого рівня конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливими питаннями розробки стратегій диверсифікації діяльності підприємства займалися такі відомі вчені: Томсон А., Стрікланд А., Портер М., Ансофф І., Аронов А.М. В Україні дослідження проблематики визначення оптимальних диверсифікаційних стратегій займаються такі відомі науковці: Білецька К.В., Вітлінський В.В., Герасимчук В.Г., Корінько М.Д., Обеременчук В.Ф., Попова С.М., Білецька К.В. та інші.

Проте, попри численність наукових праць з вказаної проблематики, протягом останнього часу залишається не повністю вирішеним питання щодо визначення ефективного інструментально-методичного підходу до формуван-

ня інноваційних стратегій диверсифікації в умовах динамічності та турбулентності ринкового середовища.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Поглиблено аналіз методичних аспектів формування стратегій диверсифікації агропромислових підприємств. Основним завданням дослідження слід вважати подальше дослідження сукупності інструментальних підходів до визначення оптимальних інноваційних стратегій диверсифікації діяльності підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи із концептуальних детермінантів, що впливають на процес імплементації стратегій диверсифікації на підприємстві, основним завданням перед агропромисловими підприємствами є визначення послідовності процесу формування стратегій диверсифікації з врахуванням інструментально-методичного підходу на кожному з визначених етапів.

Початковим етапом будемо вважати визначення потреби у диверсифікаційних змінах на підприємстві. Наступний — формування стратегій диверсифікації і кінцевий — реалізація і коригування стратегій за результатами їх реалізації.

У цьому випадку під етапом будемо розуміти функціонально завершену частину процесу, що складається з визначеної кількості субетапів та виконує ряд завдань у контексті досягнення кінцевої мети (рис. 1).

Формування та імплементацію певних груп стратегій диверсифікації на підприємстві варто здійснювати за трьома послідовними етапами. Кінцева мета першого етапу полягає у визначенні потреби та доцільності у диверсифікаційних змінах та включає п'ять субетапів. На першому субетапі проводиться оцінка ринкового макросередовища підприємства та його конкурентної позиції на цільовому ринку, тоб-

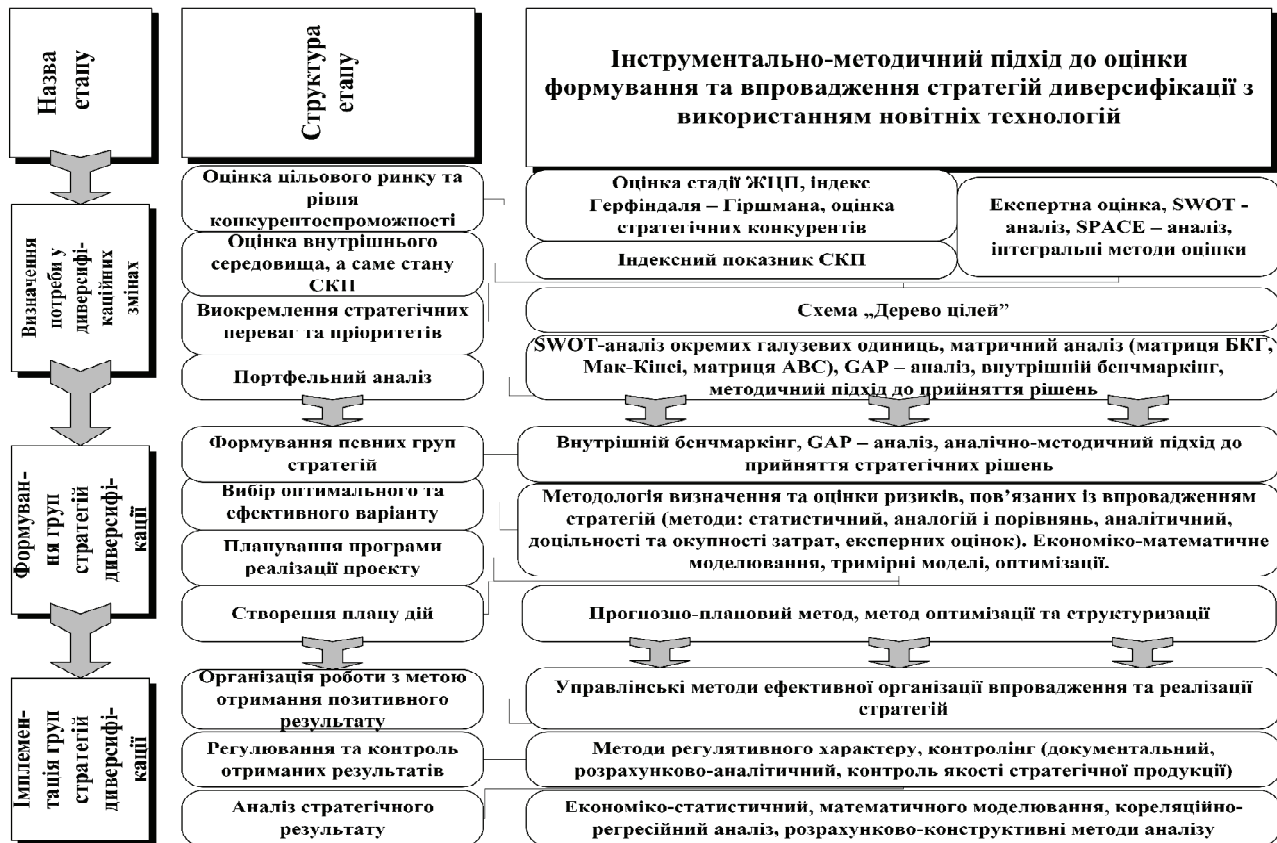

Рис. 1. Функціональна схема формування та впровадження стратегій диверсифікації з використанням інструментально-методичного підходу

то виявляються ринкові фактори успіху (зовнішні можливості та перспективи), від ефективного використання яких залежить здобуття стійких конкурентних переваг у стратегічному періоді [7, с. 62]. На цьому етапі, зокрема, здійснюється:

— сегментація ринку, аналіз потреб споживачів та вибір цільових сегментів;
— оцінка стадії життєвого циклу підприємства;
— визначення частки ринку, яку займає підприємство;

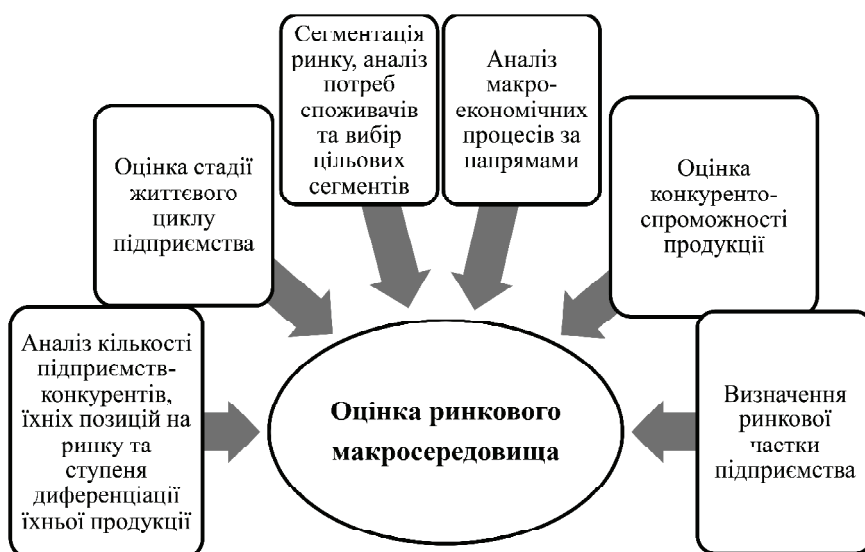

Рис. 2. Функціональна схема комплексної оцінки стратегічного ринкового середовища підприємства

— аналіз кількості підприємств-конкурентів, їхніх позицій на ринку та оцінка ступеня диференціації їхньої продукції;

— оцінка конкурентоспроможності продукції на основі її порівняння за якісними критеріями з аналогічною продукцією конкурентів;

— аналіз макроекономічних процесів за напрямками: ціноутворення, кредитування, інвестування, оподаткування, страхування.

Оцінка цільового ринкового середовища дає можливість проаналізувати та спрогнозувати розвиток подій на довгострокову перспективу, визначити та затвер-

дити потенційні стратегічні загрози та можливості (зокрема в економічній, соціальній, політичній, технологічній та інших сферах), ймовірність виникнення яких дуже висока, та, відповідно до проведеного аналізу, скоригувати та направити стратегічні орієнтири підприємства в правильному ефективному напрямі (рис. 2).

На другому субетапі здійснюється оцінка внутрішнього середовища підприємства, а саме рівень стратегічного компетенційного потенціалу (СКП). Зокрема аналізуються стан його виробничих потужностей, фінансовий стан, кадрове забезпечення, рівень маркетингу та менеджменту, можливості використання внутрішніх альтернативних резервів для підвищення ефективності господарювання. Для оцінки СКП запропоновано використовувати інтегральний показник, методика розрахунку якого ґрунтується на теорії "адитивної цінності" [5, с. 14].

Основою розрахунку даного інтегрального показника є розрахунок системи фінансово-економічних показників, у яких найвищий коефіцієнт вагомості, що в цілому дає змогу оцінити ефективність господарської діяльності підприємства та виявити стратегічні шляхи її підвищення. Оптимальний вибір показників слід здійснювати за такими принципами: інформаційної достатності й повноти відображення складових стратегічного потенціалу підприємства; обґрунтованості та можливості аналітичного розрахунку; відсутності явища мультиколінеарності. Кожен із зазначених потенціалів розрахований за допомогою прийому агрегування сукупності відповідних показників за умови попередньої їх стандартизації.

Таким чином, підсумувавши результати перших двох субетапів, перед нами відкривається можливість для переходу до третього субетапу — виокремлення стратегічних переваг та пріоритетів підприємства. Цей субетап має на меті окреслення та узагальнення перспективних стратегічних цілей, які підлягають агрегації, конкретизації і кількісному визначенню у вигляді таких показників господарської діяльності, яких має намір досягти підприємство на довгострокову перспективу. Такими показникам можуть бути: рівень рентабельності, рівень ефективності використання ресурсів, обсяг продажу, частка ринку та ін.

Детальний аналіз структури виробництва забезпечує портфельний аналіз підприємницької діяльності, для якого характерні ознаки компліментарності та взаємозалежності із попередніми трьома субетапами. Тому в цьому ви-

падку поділ на етапи та їх черговість є дещо умовними. Основними категоріями, що використовуються під час здійснення портфельного аналізу, є стратегічна одиниця бізнесу (СОБ) та стратегічна зона господарювання (СЗГ). Як СОБ у агропромисловому підприємстві доцільно розглядати окрему галузь чи вид виробництва (продукції, послуг) [4, с. 157]. Кожна СОБ має власні можливості зростання і рентабельності та потребує окремого стратегічного підходу. СЗГ утворює певний сегмент середовища, на якому підприємство здійснює свою діяльність або має намір її здійснювати. Основними елементами, що утворюють СЗГ, є: ефективність виробництва, попит споживачів, технологія збуту.

Портфельний аналіз дозволяє лише спрогнозувати перспективні напрями й масштаби діяльності та акцентувати на питанні підвищення конкурентоспроможності, високого рівня якої підприємство прагне досягти в кожному з напрямів та періодів. Вибір оптимального варіанту досягнення поставленої мети необхідно здійснювати на основі послідовної оцінки кожного з альтернативних варіантів за такими основними критеріями: очікуваний ефект диверсифікації, ефективність виробничих потужностей, забезпеченість корпоративними ресурсами (портфель) та ступінь господарського ризику. Важливо також зауважити про те, що корпоративна або портфельна стратегія тісно пов'язана зі стратегією ділового рівня (конкурентною стратегією), яка, власне, забезпечує її реалізацію. Проте, на нашу думку, існує необхідність розрізняти ці типи стратегій. Так, у вузькоспеціалізованих підприємствах ці два види стратегії об'єднуються, проте більшість агропромислових підприємств одночасно розвиває декілька видів виробництв (мінімум два), тому існує потреба в розробці стратегії для кожної СОБ, а отже — формування стратегії окремо на корпоративному та діловому рівнях [4, с. 155].

Таким чином, за результатами дослідження нами було виділено групу стратегій операційного рівня, до складу якої пропонується віднести групу виробничих, корпоративних та інформаційних стратегій.

Якщо взяти до уваги обґрунтування доцільності вибору наступної групи стратегій диверсифікації, варто виходити з міркувань, спрямованих на вибір оптимального варіанта диверсифікаційного зростання на функціональному рівні. До такого рівня нами було віднесено групу інноваційних стратегій, групу компетенційних стратегій та групу функціональних стра-

Рис. 3. Особливості глобалізаційних процесів діяльності ТНК

тегій. Визначившись із стратегічною орієнтацією, необхідно сформувати перелік альтернативних варіантів її реалізації, в цьому випадку — визначитися з можливими напрямками імплементації та обрати з них оптимальні, що належать до функціонального рівня. В контексті дослідження вибір оптимального варіанту диверсифікації необхідно здійснювати на основі послідовної оцінки кожного з альтернативних варіантів за такими основними критеріями: очікуваний ефект диверсифікації, рівень стратегічного управління організацією, забезпеченість стратегічними компетенційними ресурсами, високий рівень інноваційного розвитку та ступінь господарського ризику.

Група стратегій диверсифікації макrorівня визначає основну ціль — досягнення довгострокових конкурентних переваг не тільки на внутрішньому, але й зовнішньому ринку. Важливе місце тут займає процес обґрунтування можливих напрямів та сфер розширення підприємницької діяльності з орієнтацією на СРП, запити ринку та наявність сильних конкурентів. У рамках цієї групи стратегій диверсифікації основними інструментами досягнення успіху підприємствами є підхід, що ґрунтується на ринкових правилах гри, поведінці основних конкурентів та можливостями виходу на транснаціональний ринок.

Можливості досягнення лідерських позицій визначаються певними напрямками реоргані-

зації виробництва, а саме — лідерство у витратах виробництва. Використання даного методу спрямоване на формування конкурентної переваги за рахунок скорочення витрат та в остаточному підсумку збільшення прибутку. Не виключено, що через певні зовнішні обставини, а саме: сезонність виробництва і, внаслідок цього цінові коливання на продукцію, ймовірність впливу природно-кліматичних чинників, утримати таку перевагу досить важко. Основним методом у рамках першого підходу є диференціація продукції, використання якого в сучасних умовах вітчизняними агропромисловими підприємствами обмежується недостатністю фінансового забезпечення, низьким рівнем маркетингових досліджень та інвестиційної активності. Використання такими підприємствами ефекту масштабу відмічається великою кількістю переваг, а саме — збільшення обсягів реалізації продукції без її істотних змін за рахунок активного використання рекламних заходів та пошуку нових територіальних ринків. Саме в цьому контексті останнім часом виникають потреби у глобальній транснаціональній кооперації (ГТНК). Основною метою тут виступає створення транснаціональних корпорацій (ТНК) (рис. 3).

Транснаціональні корпорації (ТНК) володіють своїми масштабними господарськими підрозділами в двох або більше країнах та здійснюють управління цими підрозділами з

одного або декількох центрів (штаб-квартир) на основі механізму колективного і узгодженого прийняття рішень. Це дає можливість діяти в рамках колективно обраної стратегії, при цьому ефективно розподіляючи ресурси, інформацію, технології та відповідальність за досягнення поставленої мети отримання високого рівня прибутку.

Основними факторами, що визначають необхідність об'єднання з іншими закордонними корпораціями є:

- реінвестування отриманого прибутку;
- зменшення ризиків діяльності внаслідок кооперації та інтеграції;
- отримання безперешкодного доступу до додаткових джерел та засобів виробництва;
- доступ до альтернативних шляхів подолання митних бар'єрів;
- можливості подолання штучностворених бар'єрів внутрішнього ринку країни — походження;
- перспективного використання організаційно-економічних переваг іноземних країн-учасників;
- підвищення рівня прибутковості підприємницької діяльності за рахунок нижчих ставок оподаткування;
- оптимізація та підвищення ефективності виробничо-господарських та збутових програм у межах ТНК.

Варто зазначити, що ТНК за своїми функціональними можливостями здатні контролювати та здійснювати вагомий вплив на рівень економічного розвитку цілого регіону. Та це ще не всі переваги новостворених корпорацій, адже вони ще здатні управляти міжнародним рухом капіталу, контролювати світовий обсяг науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (НД та НДКР). Водночас ТНК позиціонуються як важливий фактор міжнародної трудової міграції, сприяють перерозподілу професійних знань різних сфер та напрямів, а також обміну досвідом між трудовим потенціалом різних країн (рис. 4).

Таким чином, ТНК володіють великими можливостями впливати на соціально-економічний розвиток країн-перебування. Операційна діяльність підрозділів ТНК, розміщених у різних країнах, являють собою вагому частину зовнішньоторгівельних об'єктів і розрахунків країн з високим рівнем розвитку [10, с. 18]. Глобалізація їхньої діяльності дозволяє управляти своїм стратегічним потенціалом, передусім, у межах своїх інтересів. Конкурентоздатність таких корпорацій надзвичайно ви-

Рис. 4. Значення впливу функціонування ТНК на світовий соціально-економічний розвиток

сока, що забезпечує успіхи функціонування не тільки у масштабному аспекті, але й необмежених часових можливостях на довгострокову перспективу.

Обравши оптимальний варіант диверсифікаційних груп стратегій зростання, підприємство потребує необхідності розробки проекту з його реалізації з визначенням напрямів дій у кожному функціональному підрозділі відповідно до сформованих груп стратегій. Взаємопов'язані та взаємозалежні між собою стратегічні групи утворюють цілісну систему й забезпечують досягнення поставлених цілей та керуваність процесом виконання стратегій через їх коригування і доповнення. В умовах реалізації груп стратегій диверсифікації основними стартовими стратегіями, що дають настанови для формування інших, є маркетингова, фінансова, управлінська та організаційна. На їх основі розробляються виробнича, технологічна, кадрова та інші. Кожна із груп стратегій деталізується у відповідних програмах та планах підприємства. На цьому етапі здійснюється взаємоузгодження всіх заходів, пов'язаних з реалізацією стратегії диверсифікації, їх конкретизація на всіх рівнях управління з деталізацією відповідальних виконавців та терміну робіт, тобто тактичне планування імплементації груп стратегій диверсифікації.

Процес імплементації відповідних груп стратегій диверсифікації ґрунтується на здійсненні комплексної оцінки рівня стратегічного компетенційного потенціалу підприємства, що передбачає не лише діагностику внутрішнього середовища, а й ринкової ситуації. Усі запла-

новані заходи, пов'язані із реалізацією диверсифікаційних стратегій підлягають повному контролю на всіх рівнях здійснення процесу. Отриманий ефект (економічний, соціальний, інформаційний, управлінський, інноваційний, екологічний та синергетичний) підлягає коригуванню стратегій з метою виявлення та виправлення помилок на будь-якому з етапів чи в результаті їх невідповідності зовнішнім умовам чи потребам підприємства. Кількість етапів кожного з рівнів імплементації залежить від поставленої мети, вихідних умов функціонування підприємства та складності диверсифікаційних змін.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у разі входу в незнайомі сфери діяльності підприємство може зіткнутися зі складнощами у прогнозуванні майбутніх результатів і непередбаченими зовнішніми чинниками, пов'язаними з надзвичайною діяльністю суб'єкта господарювання. Оптимальною стратегією в цьому випадку є поетапне нарощування компетенцій. Як правило, на цьому етапі підприємство може вкладати незначні кошти у промислово-університетські науково-дослідні центри. Це дає можливість проведення моніторингу нових технологій, сканування ринкових факторів, тобто переходу з низького ступеня знання в задовільний. На наступному етапі, за умови рентабельності первинних венчурних вкладень, може йти мова про придбання венчурних компаній з високим ступенем знання нових ринків і технологій.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
2. Портер М. Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. — М.: ИД "Вильямс", 2005. — 608 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. — СПб.: Питер, 2009. — 816 с.
4. Минковская М.В. Диверсификация производства: теоретические и практические аспекты: Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: економічна. — Вип. 19. — Донецьк: ДонДГУ, 2000. — С. 150—159.
5. Корінко М.Д. Диверсифікація як стратегія розвитку // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 5 (59). — С. 12—17.
6. Кузьменко Н.Г. Вычислительные системы сети и телекоммуникации. Аппаратные средства [Текст] / Н.Г. Кузьменко. — Красноярск: ИПЦ КГТУ, 2006. — 204 с.

7. Коптелов А. Информационные технологии в сельском хозяйстве [Текст] / А. Коптелов, О. Оситнянко // Агробизнес: информатика — оборудование — технологии. — 2010. — № 12. — С. 60—64.

8. Чаплінський Ю.П. Мобільні інформаційні системи підтримки прийняття рішень [Текст] / Ю.П. Чаплінський // Наукова-технічна інформація. — № 1. — 2003. — С. 22—26.

9. Шаманська О.І. Застосування інформаційних систем та технологій як пріоритетного напрямку ефективного функціонування та розвитку дорадчої діяльності в Україні [Текст] / О.І. Шаманська // Ефективна економіка. — 2015. — № 4.

10. Шеремет П. Бізнес XXI століття: глобальний, віртуальний, динамічний, невагомий... А освіта? // Синергія. — 2000. — № 1. — С. 17—20.

References:

1. Ansoff, I. (1989), Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], Jekonomika, Moscow, Russia.
  2. Porter, M. (2005), Konkurencija [Competition], Izdatel'skij dom "Vil'jams", Moscow, Russia.
  3. Kotler, F. (1998), Marketynh y menedzhment [Marketing and management], Pyter Kom, St.Petersburg, Russia.
  4. Mynkovskaia, M.V. (2000), "Diversification of production: theoretical and practical aspects", Naukovi pratsi Donets'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: ekonomichna, vol. 19, pp. 150—159.
  5. Korin'ko, M.D. (2009), "Diversification as a development strategy", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 5, pp. 12—17.
  6. Kuz'menko, N.G. (2006), Vychislitel'nye sistemy seti i telekommunikacii. Apparatnye sredstva [Computer network and telecommunication systems. Hardware], IPC KGTU, Krasnoyarsk, Russia.
  7. Koptelov, A. and Osytianko, O. (2010), "Information technology in agriculture", Agrobiznes: informatika — oborudovanie — tehnologii, vol. 12, pp. 60—64.
  8. Chaplins'kyj, Yu.P. (2003), "Mobile decision support information systems", Naukova-tekhnichna informatsiia, vol. 1, pp. 22—26.
  9. Shamans'ka, O.I. (2015), "Application of information systems and technologies as a priority direction of effective functioning and development of advisory activity in Ukraine", Efektyvna ekonomika, vol. 4.
  10. Sheremet, P. (2000), "21st Century Business: Global, Virtual, Dynamic, Weightless... What about education?", Synerhiia, vol. 1, pp. 17—20.
- Стаття надійшла до редакції 28.11.2019 р.

УДК 339.13.013.024.9

В. О. Денисенко,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID ID: 0000-0002-1029-1871

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.84

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ БІОМАСИ В УКРАЇНІ

V. Denysenko,

PhD in Economics, senior lecturer of department of economics and international

economic relations, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

EVALUATION OF BIOMASS POTENTIAL IN UKRAINE

У статті розглянуто можливості використання біомаси як альтернативного джерела одержання енергії. Розкрито роль ресурсів біомаси серед інших видів відновлювальних джерел енергії. Показано частки "зеленої енергетики" в енергетичних балансах країн Європи. Визначено основні джерела біомаси в Україні. Проаналізовано потенціал видів біомаси, доступної для виробництва енергії, а саме: потенціал деревної біомаси, потенціал відходів сільського господарства та енергетичних культур. Наведено енергетичний потенціал біомаси в Україні. Встановлено, що зростання за рахунок лісової біомаси практично неможливе, тому наголошується на необхідності концентрації зусиль на вирощуванні енергетичних культур та використанні відходів сільського господарства. Обґрунтовано економічну та екологічну доцільність вирощування енергетичних культур. Встановлено основні перешкоди у розвитку біоенергетики.

The article shows the importance of using the renewable energy sources, because it is thanks to them it is possible to limit greenhouse gas emissions, reduce fossil fuel consumption, reduce dependence on imported energy sources, increase the level of diversification of energy sources and ensure a high-quality and reliable energy supply. The shares of "green energy" in the energy balances of European countries are determined. It has been established that the use of biomass resources plays a dominant role among other types of renewable energy sources. The possibilities of using biomass as an alternative source of energy production are considered. The role of biomass resources among other types of renewable energy sources is revealed. The main sources of biomass in Ukraine are identified. It is proved that Ukraine has great potential for expanding the use of biomass for energy purposes, through the use of agricultural waste, wood biomass and energy crops. The potential of the types of biomass available for energy production is analyzed. The energy potential of biomass in Ukraine is given. Features of the production of solid biofuel in Ukraine are revealed. It has been established that growth due to forest biomass is practically impossible, therefore, the need to concentrate efforts on growing energy crops and using agricultural waste is emphasized. The advantages of growing energy crops are disclosed. The influence of energy crops on the change in the agrochemical state of the soil as a result of their long-term cultivation is shown. The economic and environmental feasibility of growing energy crops is justified. Key priorities in the field of growing energy crops are identified: the development of the biomass market in Ukraine, the creation of a marginal land bank, the creation of its own meristem laboratory, the selection of experimental sites in all regions of Ukraine for further expanded selection of energy plants, the development and patenting of new varieties of energy crops for specific conditions of different regions of Ukraine, cooperation with farmers, training, support and provision of planting material for growing and processing biomass, stimulating the conversion of boiler houses to alternative fuels in all regions of Ukraine. The problems of biomass market formation in Ukraine are considered. The main obstacles to the development of bioenergy have been identified.

Ключові слова: джерела біомаси, види біомаси, біоенергетика, відновлювальні джерела енергії.

Key words: biomass sources; types of biomass; bioenergy; renewable energy sources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкі темпи розвитку біоенергетики протягом останніх років пов'язані насамперед із забезпеченням енергетичної безпеки багатьох

країн, адже використання відновлювальних джерел енергії (ВДЕ), дозволяє обмежити викиди парникових газів, знизити споживання викопних видів палива, зменшити залежність від

Таблиця 1. Енергетичний потенціал біомаси в Україні (2016 р.)

Вид біомаси	Теоретичний потенціал, млн т	Потенціал доступний для енергетики	
		Частка теоретичного потенціалу, %	млн т н.е.
Солома зернових культур	36,1	30	3,75
Солома ріпаку	2,1	40	0,29
Побічні продукти виробництва кукурудзи на зерно (стебла, стрижні)	36,5	40	2,79
Побічні продукти виробництва соняшника (стебла, корзинки)	25,9	40	1,48
Вторинні відходи с/г (лушпиння соняшника)	2,0	86	0,71
Деревна біомаса (дрова, порубкові залишки, відходи деревообробки)	6,6	94	1,55
Деревна біомаса (сухостій, деревина із захисних лісосмуг, відходи ОВБСН)	8,8	44	1,03
Біодизель (з ріпаку)	-	-	0,16
Біоетанол (з кукурудзи і цукрового буряку)	-	-	0,66
Біогаз з відходів та побічної продукції комплексу АПК	1,6 млрд м ³ СН ₄	50	0,68
Біогаз з полігонів твердих побутових відходів	0,6 млрд м ³ СН ₄	34	0,18
Біогаз зі стічних вод (промислових та комунальних)	1,0 млрд м ³ СН ₄	23	0,19
Енергетичні культури:			
верба, тополя, міскантус (1 млн га*)	11,5	100	4,88
Кукурудза на біогаз (1 млн га*)	3,0 млрд м ³ СН ₄	100	2,57
Всього	-	-	21,0

Примітка: *За умови вирощування на 1 млн га незадіяних сільськогосподарських земель.
Джерело: [10].

імпортних енергоносіїв, підвищувати рівень диверсифікації джерел енергоносіїв і забезпечити якісне та надійне енергопостачання. На сьогодні біоенергетика є одним з найбільш ефективних і перспективних напрямів альтернативної енергетики. В Україні, саме її розвиток, сприяв підвищенню екологічної безпеки країни за рахунок радикального підвищення частки біопалива в секторі теплопостачання, більш ніж у 4 рази знижено рівень викидів парникових газів, що сприяє виконанню прийнятих країною зобов'язань відповідно до кліматичної угоди (COP21) щодо захисту навколишнього середовища.

У глобальному звіті REN21 "Стан поновлюваної енергетики 2017" ("Renewables 2017 Global Status Report") відзначено той факт, що у 2016 р. частка відновлюваних джерел енергії у світовому виробництві електроенергії вже становила 27,8% [1]. Перехід енергетичних систем країн на відновлювані джерела енергії є неминучим, адже якими величезними не здавалися б запаси корисних копалин, вони є вичерпними. Питання полягає у відсотковій складовій "зеленої енергетики" в балансі енергетики країни. Так, наприклад, у 2019 р. у Німеччині 55 % доступної електрики виробляється на основі ВДЕ (8,9 % на базі біопалива), в Австрії — 70 % (3,3%), Португалії — 84 % (3,4 %), Угорщині — 27 % (3,07 %), Чехії — 11 % (3%), Литві — 29 %

(4,3 %), Латвії — 18 % (8,8 %), Естонії — 26 % (7,2%), Фінляндії — 34% (6,3%) [2]. Як бачимо, використання відновлюваних джерел енергії займає не останнє місце в енергетичному балансі країн Європи. Адже там на долю відновлюваних джерел енергії припадає понад 30% виробництва електроенергії, що значно збільшилося за останні майже 20 років (12% у 2000 році) [3]. Слід зазначити, що значна частка використання відновлюваної енергії в усьому світі пов'язана з традиційним використанням біомаси (дрова, деревне вугілля, рослинні залишки тощо).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Протягом останніх років науковцями приділяється дедалі більше уваги проблемам біоенергетики. Це пов'язано з необхідністю пошуку невичерпних джерел одержання енергії та зниження рівня забруднення навколишнього середовища в сучасних умовах. Питання ефективного використання різноманітних енергетичних ресурсів досліджувались багатьма вітчизняними вченими, а саме: Г. Гелетуха [4], С. Кудря [5], В. Кухар [6], Г. Калетнік [7], Н.В. Пришляк [8] та низкою інших. Однак комплексного дослідження потенціалу біомаси в Україні здійснено не було.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення перспективних джерел біомаси в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Використання біомаси в світі — давно визнаний тренд, котрий дозволяє заміщувати використання дорогого газу, а також зменшувати обсяги викидів вуглекислого газу в атмосферу. Використання ресурсів біомаси відіграє домінуючу роль серед інших видів ВДЕ, формуючи біля 46% ринку відновлюваних джерел енергії. З різних видів біомаси виробляють газоподібне (біогаз), рідке (біоетанол, біодизель) та тверде біопаливо. Потенціальні енергетичні ресурси біомаси можна розділити на дві групи:

1) плантації рослин, які вирощуються за призначенням на енергетичні потреби (наприклад, кукурудза, ріпак, енергетична верба, картопля, топінамбур, міскантус тощо);

2) органічні рештки і відходи — рештки культурних рослин, відходи від вирощування і переробки рослинної продукції, відходи тваринництва, комунальні органічні відходи [9].

Україна має великий потенціал для розширення використання біомаси в енергетичних цілях, адже ресурси біомаси у нас великі. Втім, потенціал біоенергетики використовується надто мало: є значне відставання виробництва електроенергії з біомаси та біогазу в Україні в порівнянні з іншими європейськими країнами. Згідно з оцінками Держенергоефективності, економічно обґрунтований потенціал біоенергії перевищує 800 ПДж/рік — що дорівнює чверті загального енергоспоживання України. Половина зазначеного потенціалу енергопостачання припадає на виробництво енергії з сільськогосподарських відходів та деревної біомаси.

Інша половина — на енергію, одержувану з енергетичних культур та біогазу (табл. 1). Використання біомаси як палива при виробництві теплової енергії для забезпечення потреб в опаленні та гарячому водопостачанні дає значні економічні переваги, адже це дозволить зменшити бюджетні витрати на опалення, а також скоротити викиди парникових газів [10].

Як бачимо, основними джерелами біомаси в Україні є деревина та відходи і залишки сільського господарства (солома, стебла та стрижні кукурудзи, стебла та лушпиння соняшника), а також енергетичні культури (верба, тополя, міскантус), що вирощуються спеціально з цією метою. Отже, країна має значні ресурси сільськогосподарських та лісогоспо-

Таблиця 2. Структура та обсяг відходів сільськогосподарських культур

	Загальний обсяг, млн тон	Частка доступна для отримання енергії, %	Економічний потенціал, млн тонн
Солома зернових	33,5	30	10,05
Солома ріпаку	3,9	40	1,56
Відходи кукурудзи	37,0	40	14,8
Відходи соняшника, у т.ч. лушпиння	19,1	40	7,67

Джерело: [12].

дарських відходів, які є основною сировиною для виробництва тепла та електроенергії з біомаси.

Ресурсний потенціал деревної біомаси в Україні дорівнює 4 Мт щорічно. Деревна біомаса — це відходи лісопилок, лісозаготівлі (гілки, крона дерев), дрова та певна технічна деревина, яка сьогодні експортується. Найбільший сегмент тут займає тверде біопаливо у вигляді дров, деревної тріски, пелет (гранул) та брикетів з біомаси. Основними особливостями виробництва твердого біопалива в Україні є регіональна нерівномірність та відносна розпорошеність виробництва, а також велика кількість невеликих за масштабом підприємств, що працюють з трейдерами. Характерним є розміщення виробництва якомога ближче до сировинної бази. Наприклад, виробники деревних та торф'яних гранул, переважно, представлені на заході України та у невеликій кількості — в індустриальних районах центру та сходу (до 70% виробництва деревних гранул забезпечують 7 областей — Закарпатська, Волинська, Чернігівська, Київська, Житомирська, Львівська, Сумська) [11].

Запас деревини в лісах України оцінюється в межах 2102 млн м³. Частка рубки щорічного приросту деревини в Україні складає 50,5%. Показник набагато нижчий рівня використання щорічного приросту деревини у багатьох країнах Європи. Зокрема в Австрії він становить — 94%, Швеції, Литві — 80%, Словаччині — 79%, Чехії — 78%, Бельгії — 73%, Нідерландах — 69%, Франції, Португалії — 68% без завдання шкоди довкіллю, оскільки питанням сталого розвитку взагалі і сталого ведення лісового господарства, зокрема, в країнах ЄС приділяється виключно велика увага. Викликає занепокоєння тенденція росту обсягів самозаготівлі дров домогосподарствами в Україні. З 2014 року обсяг самозаготівлі перевищує об'єм офіційної заготівлі дров для опалення постійними лісокористувачами. Це питання потребує упорядкування і вирішення на рівні керівництва лісовим господарством Украї-

Таблиця 3. Зміна агрохімічного стану ґрунту в результаті багаторічного вирощування свічграсу (2008–2017 рр., Ялтушківська ДСС)

Агрохімічні показники	До посіву, 0-30 см	Рік вегетації			
		3-й, 0-40см	5-й, 0-40см	7-й, 0-40см	9-й, 0-40см
Вміст органічної речовини, %	1,87	2,25	2,43	2,35	2,4
Легкогідролізований азот, N-NO ₃ мг/кг	81	77	60	63	128
Рухомий фосфор, P ₂ O ₅ , мг/кг	139	99	56	120	107
Обмінний калій, K ₂ O, мг/кг	118	153	134	113	110
pH сольової витяжки	5,8	4,94	5,16	5,38	6,81
Гідролітична кислотність, мг-екв./100 г ґрунту	1,5	4,79	5,29	4,32	0,75
Сума увібраних основ, %	22,4	17,75	17,8	18,2	23,5

Джерело: [14].

ни. Населення має забезпечуватися деревним паливом, що купується та продається на легальному і прозорому ринку біопалива. Проте вирішенню цієї проблеми заважає ускладнений доступ приватних компаній до порубкових решток, які є важливим потенційним джерелом сировини для виробництва деревного палива (тріски); відсутність обліку порубкових решток; відсутність у постійних лісокористувачів планів по заготівлі твердого деревного палива, узгоджених з Національним планом дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року та Енергетичною стратегією України на період до 2035 року.

У перспективі деревну біомасу неможливо наростити суттєво, максимум 2,8 млн т. Тому зростання за рахунок лісової біомаси практично неможливе. Україна — аграрна країна і необхідно відновлювальну енергію виробляти із різних видів решток з агропромисловництва. В Україні щорічно збирається понад 50 млн т зернових культур. У значних обсягах соломка і рослинні відходи, як побічні продукти сільськогосподарського рослинництва (табл. 2).

Використання потенціалу відходів сільськогосподарства дає змогу щорічно заощаджувати близько 9,3 млрд м³ природного газу.

За фаховими оцінками, на кожну тону зерна можна отримати 1,5—2,0 т соломи або рослинних залишків. 50—60% соломи пшениці, ячменю, жита використовується для утримання худоби та удобрення ґрунтів, а стебла кукурудзи та соняшнику залишаються на полях після збирання врожаю. Таким чином, в Україні є достатній енергетичний потенціал соломи і рослинних відходів. Значна частина соломи після збирання пресується у тюки, брикети та пелети і використовується для опалення.

Також Україна має значний потенціал вирощування енергетичних культур, які використовуються в якості сировини для виробництва альтернативного палива, економічно вигідного, а також екологічно чистого. В Україні найбільшого поширення набули швидкозростаюча енергетична верба, міскантус, цукрове сорго та свічграс.

Унікальність даних культур полягає в тому, що вони за перебігом процесу фотосинтезу належать до рослин типу C₄. Тобто здатні проводити фотосинтез за низьких концентрацій вуглекислого газу, за високих температур і за високого рівня освітлення. Саме ця особливість робить їх надзвичайно адаптивними і надзвичайно продуктивними. Крім того, вони є екологічно стійкими. Тож для вітчизняних агропромисловників вирощування даних рослин має значні перспективи.

Крім того, енергетичні культури корисно вирощувати на маргінальних сільськогосподарських землях. Наприклад, вкладаючи кошти у вирощування свічграсу, можна домогтися підвищення саме органічної складової ґрунту (табл. 3). Вирощуючи міскантус, можна домогтися збагачення й відновлення ґрунту. Для біоенергетики застосовується здебільшого стеблова частина рослини, й оскільки збирання врожаю здійснюється в зимово-весняний період, листя на той час опадає і виступає додатковим джерелом надходження органічної речовини у ґрунт. Також міскантус має дуже потужну кореневу систему, яка стримує ерозійні процеси. Таким чином, культура може добре закріплювати схил, захищати ґрунт від вітрової та водної ерозії тощо. На відміну від деревних рослин, з міскантусу біомаса збирається щорічно. Урожай з 1 га цієї культури дає можливість

замінити 10 тис. кубометрів природного газу [13].

Таким чином, перевагами вирощування енергетичних культур є можливість передбачити вартість щепи за наявності фіксованої вартості закладання плантації, теплотворність близька до теплотворності хвойних порід дерев, низькі вимоги до ґрунту, заліснення території держави (завдяки швидкому зростанню тієї ж верби (більше 3 метрів на рік) та інтенсивному накопиченню деревної маси (близько 18 т на рік з 1 га) насаджень можуть за короткий проміжок часу забезпечити великі площі зеленими плантаціями), енергетичні культури є "вуглецево-нейтральним" джерелом палива, тобто ніяких додаткових викидів CO₂, рекультивація малопродуктивних земель (з 1 га плантації 60—80% поживних речовин повертається в ґрунт, котрий збагачується бактеріями, що підвищують його родючість; землі які були непридатні для вирощування сільськогосподарських культур раніше, в основній своїй масі, стають придатними для землеробства; видалення важких металів із забруднених земель і очищення стічних вод; укріплення берегів). Біомаса енергетичних культур застосовується в якості палива для твердопаливних котлів, з неї виробляються пресовані брикети та гранули. Вироблена тепла та/або електроенергія з такої біомаси екологічно чиста оскільки викидами в атмосферу є тільки вуглекислий газ, акумульований рослинами у період їх зростання. І установки на деревній біомасі, і установки на залишках сільського господарства можуть замінити потужності електроенергетики у східній, північній та південній частинах країни.

Ключовими пріоритетами в сфері розвитку енергетичних культур слід визначити: розвиток ринку біомаси в Україні, створення банку маргінальних земель, створення власної меристемної лабораторії, добір експериментальних ділянок по всіх регіонах України для подальшої розширеної селекції енергетичних рослин, розробка та патентування нових сортів енергетичних культур для специфічних умов різних регіонів України, співпраця з фермерами, навчання, підтримка та надання посадкового матеріалу для вирощування та переробки біомаси, стимулювання переведення котелень на альтернативні види палива в усіх регіонах України.

ВИСНОВКИ

На сьогодні використання ресурсів біомаси відіграє домінуючу роль серед інших видів ВДЕ. З різних видів біомаси виробляють газоподібне (біогаз), рідке (біоетанол, біодизель)

та тверде біопаливо. Використання відновлюваних джерел енергії є одним із важливих напрямів енергетичної політики України, спрямованої на заощадження традиційних паливноенергетичних ресурсів, зменшення залежності від імпортованих енергоносіїв та поліпшення стану оточуючого природного середовища. Галузь біоенергетики в Україні має один з найбільших потенціалів розвитку. Перспективи розвитку біоенергетики зумовлено наявністю потужного аграрного сектора і достатньої кількості робочої сили та сприятливими кліматичними умовами країни. Найбільший потенціал мають такі види біомаси, як відходи деревини, сільськогосподарські та енергетичні культури.

Основними перешкодами у розвитку біоенергетики є відсутність державної підтримки, недостатнє фінансування, відсутність діючого ринку біомаси в Україні, відсутність науково розробленої стратегії розвитку біоенергетичного потенціалу України, нестача професійного персоналу, відсутність спеціалізованої техніки для посадки та збору енергетичних культур.

Література:

1. Renewable Energy Status Report 2017. — REN21 & UNECE (2017) URL: https://www.un-ece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/renew/Renewable_energy_report_2017_web.pdf (дата звернення: 17.10.2019).
2. ElectricityMap. Live CO₂ emissions of electricity consumption. URL: <https://www.electricitymap.org> (дата звернення: 20.10.2019).
3. The International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/> (дата звернення: 21.10.2019).
4. Гелетука Г.Г. Енергозабезпечення України: погляд у 2050 р. / Г.Г. Гелетука, Т.А. Желєзна, М.М. Жовмір та ін. // Зелена енергетика. — 2003. — № 4 (12). — С. 4—10.
5. Кудря С.О. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України / С.О. Кудря, В.Ф. Рєзцов, Т.В. Суржик та ін.]. — К.: Інститут відновлюваної енергетики НАН України, 2008. — 55 с.
6. Кухар В. Екобіотехнологія та біоенергетика: проблеми становлення та розвитку / В. Кухар, Є. Кузьмінський, Н. Голуб // Вісник НАН України. — 2005. — № 9. — С. 3—18.
7. Kaletnik G., 2018. Production and use of biofuels: Second edition, supplemented: textbook. Vinnytsia: LLC "Nilan'Ltd", 336 p.
8. Пришляк Н.В. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції як сировини для переробки на біопалива / Н.В. Пришляк,

В.М. Балдинюк // Агросвіт. — 2019. — № 21. — С. 47—58. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.21.47

9. Szyszlak-Barglowich J. Charakterystyka biomasy jako paliwa // J. Szyszlak-Barglowich, W. Piekarski // Wies Jutra. — 2011. — № 10. — S. 16—19.

10. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://www.sae.gov.ua/> (дата звернення: 26.10.2019).

11. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index> (дата звернення: 26.10.2019).

12. Огляд відновлюваних джерел енергії в сільському та лісовому господарстві України. URL: http://biomass.kiev.ua/Assets/files/AgPP6_U.pdf. (дата звернення: 02.11.2019).

13. Рекомендації науковців щодо вирощування біоенергетичної культури — міскантус Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України. URL: <http://bio.gov.ua/bioenergy/news/rekomendaciyi-naukovciv-shchodo-vyroshchuvannya-bioenergetychnoyi-kultury-miskantus> (дата звернення: 02.11.2019).

14. Перспективи вирощування енергетичних культур. URL: <http://bio.gov.ua/bioenergy/news/perspektyvy-vyroshchuvannya-energetychnyh-kultur> (дата звернення: 03.11.2019).

References:

1. REN21 & UNECE (2017), "Renewable Energy Status Report 2017", available at: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pp/renew/Renewable_energy_report_2017_web.pdf (Accessed 17 Oct 2019).

2. ElectricityMap Live (2019), "CO₂ emissions of electricity consumption", available at: <https://www.electricitymap.org>. (Accessed 20 Oct 2019).

3. The International Energy Agency (2019), available at: <https://www.iea.org/> (Accessed 21 Oct 2019).

4. Geletukha, G. G. Zhelezna, T.A. and Zhovmir, M. M. (2003), "Energy supply of Ukraine: a view in 2050", Zelena enerhetyka, vol. 4 (12), pp. 4—10.

5. Kudrya, S.O. Reztsov, V.F. and Surzhik, T.V. (2008), Atlas enerhetychnoho potentsialu vidnovliuvanykh dzherel enerhii Ukrainy [Atlas of energy potential of renewable energy sources in Ukraine], Institute of Renewable Energy NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

6. Kukhar, V. Kuzminsky, E. and Golub N. (2005), "Ecobiotechnology and bioenergy: problems of formation and development", Visnyk NAN Ukrainy, vol. 9, pp. 3—18.

7. Kaletnik, G. (2018), Production and use of biofuels, Second edition, LLC "Nilan'Ltd", Vinnytsia, Ukraine.

8. Prishlyak, N. and Baldyniuk, V. (2019), "Efficiency of agricultural production as a feedstock for biofuels production", Agrosvit, vol. 21, pp. 47—58. DOI:10.32702/2306-6792.2019.21.47

9. Szyszlak-Barglowich, J. and Piekarski, W. (2011), "Characteristics of biomass as a fuel", Derevnia Zavtra, vol. 10, pp. 16—19.

10. State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine (2019), available at: <https://www.sae.gov.ua/> (Accessed 26 Oct 2019).

11. State Agency of Forest Resources of Ukraine (2019), available at: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index> (Accessed 26 Oct 2019).

12. biomass.kiev.ua (2019), "Review of renewable energy sources in agriculture and forestry of Ukraine", available at: http://biomass.kiev.ua/Assets/files/AgPP6_U.pdf (Accessed 02 Nov 2019).

13. NAAS of Ukraine (2019), "Recommendations of scientists on cultivation of bioenergy culture of miscanthus of Institute of bioenergy crops and sugar beet", available at: <http://bio.gov.ua/bioenergy/news/rekomendaciyi-naukovciv-shchodo-vyroshchuvannya-bioenergetychnoyi-kultury-miskantus> (Accessed 02 Nov 2019).

14. Hanzhenko, O. (2019), "Prospects for growing energy crops", available at: <http://bio.gov.ua/bioenergy/news/perspektyvy-vyroshchuvannya-energetychnyh-kultur> (Accessed 15 Nov 2019).

Стаття надійшла до редакції 28.11.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.439

І. С. Крамаренко,

к. е. н., доцент, декан факультету права та соціально-освітніх технологій Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини Університету "Україна"

ORCID ID: 0000-0002-0417-0918

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.90

ІНДИКАТОРИ ДІАГНОСТИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Kramarenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law and Social and Information Technologies, Mykolaiv Interregional Institute of Human Development of the "Ukraine" University

DIAGNOSTICS INDICATORS OF INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Метою дослідження є діагностика індикаторів інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Основними завданнями дослідження є: визначення індикаторів інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств; діагностика та аналіз оцінюючих індикаторів інвестиційної привабливості досліджуваних підприємств.

Обґрунтовано, що для діагностики інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати такий перелік оцінювальних індикаторів: показники майнового стану, виробничі соціальні, екологічні показники, показники ліквідності, платоспроможності, ділової активності, рентабельності та іміджу підприємства.

Проаналізовано, що показники майнового стану сільськогосподарських підприємств мають позитивну динаміку, що є високим показником оцінки інвестиційного потенціалу. Незначним негативним явищем є сталий показник частки основних засобів в активах підприємства за досліджуваний період.

Оцінка соціальних показників показала, що збільшення середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства, відбулося за рахунок скорочення кількості зайнятих. Рівень соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств значно поступається середньому по національній економіці.

Сільськогосподарські підприємства вкладають інвестиції в обладнання та устаткування, що пов'язані з екологічно більш чистими технологіями, загалом загальні поточні витрати на захист навколишнього середовища аграрних підприємств збільшилися майже в 2,5 рази. Серед головних статей внесення інвестицій в обладнання та устаткування, що пов'язані з екологічно більш чистими технологіями є: збір та ліквідація відходів, збір та ліквідація стічних вод, захист оточуючого повітря та клімату.

Діагностика показників ліквідності свідчить про зниження платоспроможності сільськогосподарських підприємств України за рахунок зростання дебіторської заборгованості внаслідок відволікання оборотних коштів.

Динаміка показників фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України за 2014—2018 роки має тенденцію до зниження, негативним є зменшення коефіцієнту автономії, фінансової стійкості та забезпечення оборотних активів власними коштами.

У діяльності сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період позитивним є збільшення чистого прибутку у 3,31 рази. Загалом можна сказати, що діяльність сільськогосподарських підприємств є прибутковою. Проте сьогодні залишається головною проблемою сільськогосподарських підприємств України невисока рентабельність виробництва.

Своєчасна діагностика індикаторів інвестиційного потенціалу аграрних підприємств дозволить інвестору зменшити інвестиційні ризики, виявити слабкі місця на початку інвестиційного проекту та отримати максимальний прибуток.

The purpose of the study is to diagnose indicators of investment potential of agricultural enterprises. The main tasks of the research are: determination of indicators of investment potential of agricultural enterprises; diagnostics and analysis of valuation indicators of investment attractiveness of the studied enterprises.

It is substantiated that it is advisable to use the following list of valuation indicators to diagnose the investment potential of agricultural enterprises: indicators of property status, production social, environmental indicators, indicators of liquidity, solvency, business activity, profitability and image of the enterprise.

It is analyzed that the indicators of property status of agricultural enterprises have a positive dynamics, which is a high indicator of the assessment of investment potential. A slight negative phenomenon is the constant indicator of the share of fixed assets in the assets of the enterprise for the period under review.

An assessment of social indicators showed that the increase in the average monthly wage of agricultural workers was due to a reduction in the number of employees. The level of social efficiency of agricultural enterprises is significantly inferior to the national average.

Agricultural companies are investing in cleaner technologies and equipment, and overall, the overall environmental costs of agricultural enterprises have increased by almost 2.5 times. Among the major articles of investment in equipment and equipment related to cleaner technologies are: waste collection and disposal, wastewater collection and elimination, protection of ambient air and climate.

Diagnosis of liquidity indicators indicates a decrease in the solvency of agricultural enterprises of Ukraine due to the increase in accounts receivable due to diversion of working capital.

Dynamics of indicators of financial stability of agricultural enterprises of Ukraine for 2014-2018 tends to decrease, negative is the decrease of the coefficient of autonomy, financial stability and provision of circulating assets with own funds.

In the activity of agricultural enterprises for the period under review, the increase in net profit was 3.31 times positive. In general, it can be said that the activities of agricultural enterprises are profitable. However, today the main problem for Ukrainian agricultural enterprises is the low profitability of production.

Timely diagnosis of indicators of investment potential of agricultural enterprises will allow the investor to reduce investment risks, identify weaknesses at the beginning of the investment project and maximize profits.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, інвестиційний потенціал, індикатори діагностики, діагностика, показники.

Key words: investment, capital investment, investment activity, investment attractiveness, investment potential, diagnostics indicators, diagnostics, indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах трансформаційних змін економічного середовища діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується складністю та проблематичністю. Макроекономічна та політична нестабільність, інфляційні процеси, обмежений рівень державної підтримки, недостатній рівень фінансового забезпечення, існування значної кількості ризиків розвитку інвестиційної діяльності, впливають на забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств України, а це, також може привести у погіршення інвестиційного потенціалу. Для стабілізації та підвищення інвестиційного потенціалу підприємств, інвестору необхідно постійно проводити діагностику індикаторів, що упередить від загроз і ризиків, забезпечить їх сталий розвиток. Дослідження індикаторів діагностики інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств за сучасних умов господарювання є досить актуальними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження проблем та перспектив розвитку інвестиційної діяльності

і діагностики інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств зробили такі українські вчені: О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, І.О. Іртищева, Г.О. Крамаренко, І.О. Крюкова, О.Є. Кузьмін, В.Г. Маргасова, О.Г. Мельник, І.М. Назаренко, П.Т. Саблук, П.Т. Стецюк, М.І. Стегней, В.Я. Плаксієнко, О.Є. Чорна та ін. Однак сьогодні існує низка проблемних питань у зазначеній тематиці, що потребують подальших детальних досліджень з урахуванням динамізму та макроекономічних викликів.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є діагностика індикаторів інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Основними завданнями дослідження є: визначення індикаторів інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств; діагностика та аналіз оцінюючих індикаторів інвестиційної привабливості досліджуваних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Визначення методичного підходу діагностики інвестиційного потенціалу є актуальним, оскільки полягатиме в цілісному, комплексно-

му оцінюванню, що дозволить сформувати інформаційну базу для виявлення додаткових резервів, які, в загальній сукупності, сприятимуть підвищенню ефективності функціонування підприємств та створять підґрунтя для зростання рівня інвестиційної привабливості. Відповідно, особливості діагностики, орієнтованої на оцінювання інвестиційного потенціалу підприємств, будуть полягати в такому.

Ми погоджуємося з думкою В.Я. Плаксієнко та І.М. Назаренко, що відповідно, для забезпечення репрезентативності та об'єктивності результатів діагностики інвестиційної привабливості підприємств доцільно використовувати такий перелік оціночних індикаторів:

— показники майнового стану (частка основних засобів в активах; знос основних засобів; коефіцієнт оновлення основних засобів; коефіцієнт вибуття основних засобів та ін.);

— виробничі показники (фондовіддача; фондомісткість; фондозабезпеченість; фондоозброєність; обсяг виробництва валової продукції; обсяг товарної продукції та ін.);

— соціальні показники (середній рівень розміру заробітної плати; продуктивність праці; відпрацьовано одним працівником днів у середньому по підприємству; коефіцієнт використання річного фонду робочого часу; рівень заборгованості по заробітній платі працівникам підприємства; співвідношення заробітної плати працівників підприємства та заробітної плати працівників інших галузей економічної діяльності та ін.);

— екологічні показники (показники, що характеризують капітальні інвестиції, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища; показники, що характеризують рівень антропогенного навантаження; показники, що характеризують рівень розораності земель; показники, що характеризують рівень органічного виробництва та ін.);

— показники ліквідності (коефіцієнт покриття; коефіцієнт швидкої ліквідності; коефіцієнт абсолютної ліквідності; чистий оборотний капітал та ін.);

— показники платоспроможності (коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансування; коефіцієнт забезпеченості власними оборотними

Таблиця 1. Динаміка показників майнового стану сільськогосподарських підприємств України за 2014—2018 роки

	2014	2015	2016	2017	2018	Зміна (+, -)
Валюта балансу, млн грн	390606,9	685844,9	1537319,1	911614,1	983593,6	592986,6
Середня величина основних засобів, млн грн	82,9	95,8	125,6	162,7	208,2	125,2
Фондоозбросність, тис. грн/чол	113,14	149,06	190,59	256,00	259,92	146,78
Фондовіддача	2778,07	3782,3	3214,66	2792,06	3226,6	448,53
Частка основних засобів в активах	0,38	0,27	0,16	0,33	0,38	0
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,42	0,42	0,39	0,38	0,38	-0,04
Коефіцієнт оновлення основних засобів	-1,09	0,18	0,23	0,19	0,20	1,29
Коефіцієнт мобільності активів	2,17	3,01	6,03	2,34	1,98	1,29

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [6].

коштами; коефіцієнт маневреності власного капіталу та ін.);

— показники ділової активності (коефіцієнт оборотності активів; коефіцієнт оборотності матеріальних запасів; коефіцієнт оборотності власного капіталу; коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості; коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості; термін погашення дебіторської заборгованості; термін погашення кредиторської заборгованості та ін.);

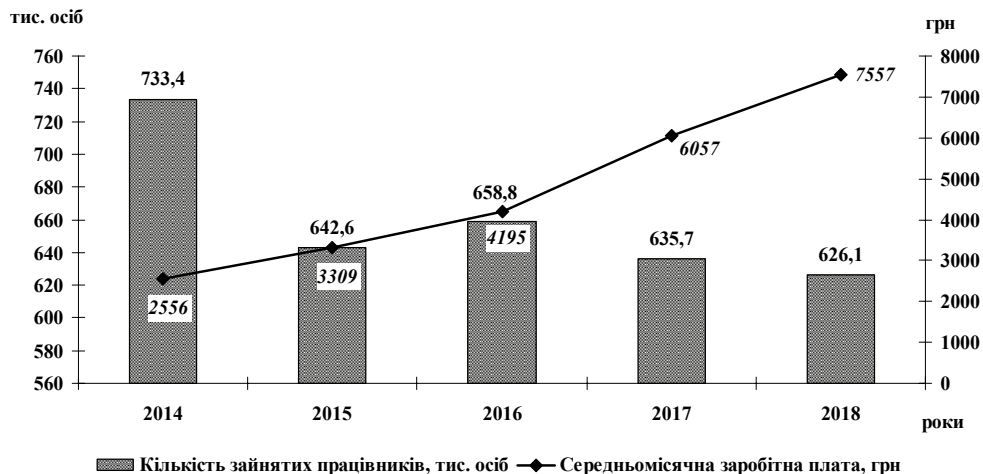
— показники рентабельності (рентабельність діяльності підприємства; рентабельність власного капіталу; коефіцієнт рентабельності активів та ін.);

— показники іміджу підприємства (репутація підприємства; конкурентна мобільність; наявність патентів та брендів; наявність нематеріальних активів і гудвілу та ін.) [1].

Значення індикаторів діагностики інвестиційного потенціалу підприємств галузі, багато в чому залежить від оптимальності структури активів підприємств і, насамперед, від співвідношення основних і оборотних коштів, а також від зрівноваженості активів і пасивів підприємств за функціональною ознакою. Проаналізуємо динаміку показників майнового стану сільськогосподарських підприємств України за 2014—2018 роки (табл. 1).

Загалом всі показники майнового стану сільськогосподарських підприємств мають позитивну динаміку, що є високим показником оцінки інвестиційного потенціалу. Незначним негативним явищем є сталий показник частки основних засобів в активах підприємства за досліджуваний період.

Соціальна ефективність на мікрорівні відоб-

Рис. 1. Динаміка соціальних показників сільськогосподарських підприємств України за 2014–2018 роки

Джерело: [6].

Таблиця 2. Динаміка показників ліквідності сільськогосподарських підприємств України за 2014–2018 роки

	2014	2015	2016	2017	2018	Зміна (+, -)
Коефіцієнт покриття	1,64	1,50	1,19	1,54	1,56	-0,07
Коефіцієнт швидкості ліквідності	1,63	1,50	1,19	1,53	1,56	-0,07
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [6].

ражає ступінь задоволення потреб колективу підприємства, його працівників у соціальних благах — засобах і умовах життєзабезпечення [2, с. 26; 3, с. 339]. Визначається вона двома ключовими обставинами — економічною ефективністю функціонування підприємства, від якої залежить обсяг отриманих ним доходів, та розподілом цих доходів, тобто їх часткою, що спрямовується на задоволення соціальних потреб працівників. Рівень оплати праці в сільськогосподарських підприємствах залишається серед найнижчих серед галузей і сфер національного господарства. У 2018 році середньомісячна заробітна плата, нарахована працівникам сільськогосподарських підприємств, становила 7557 грн, або 85,24% від середнього по країні показника (рис. 1).

За даними рисунку, хоча і спостерігаємо збільшення середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства, однак це відбулося за рахунок скорочення кількості зайнятих.

Рівень соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств значно поступаєть-

ся середньому по національній економіці. Тенденція до його підвищення не створює достатніх умов для вирішення соціально-демографічних проблем сільських територій. Зв'язок між економічною ефективністю сільськогосподарських підприємств та доходами їх працівників доволі слабкий [4].

Загальні поточні витрати на захист навколишнього середовища аграрних підприємств збільшилися майже у 2,5 рази. У 2018 році серед головних статей внесення інвестицій в обладнання та устаткування, що пов'язані з екологічно більш чистими технологіями (комплексна технологія) були: збір та ліквідація відходів — 16,8 млн грн, збір та ліквідація стічних вод — 14,9 млн грн, захист оточуючого повітря та клімату — 7 млн грн.

Визначимо недостатність оборотних засобів підприємств для погашення своїх боргів за період 2014–2018 рр. (табл. 2).

З наведених даних у таблиці 2 видно, що коефіцієнт покриття у сільськогосподарських підприємств України у 2014–2018 рр. зменшився на 0,07 і у 2018 р. становив 1,56. Це характеризує невисокі платіжні можливості підприємств навіть за умови своєчасних розрахунків дебіторами та реалізації, за необхідності, матеріальних оборотних засобів.

Звернемо увагу на низький рівень здатності аналізованих підприємств ліквідувати поточну заборгованість грошима негайно (коефіцієнт абсолютної ліквідності). При нормативі коефіцієнту 0,2–0,35 за весь період дослідження він становив 0,00. На нашу думку, основною причиною цього є високий рівень дебіторської заборгованості і, як наслідок, незначний обсяг оборотних коштів у підприємств.

Таблиця 3. Динаміка показників фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України за 2014–2018 роки

	2014	2015	2016	2017	2018	Зміна (+, -)
Власні обігові кошти, тис. грн	103924539	172265531,5	212675401	222878938	235897465,2	131972926
Коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами	0,39	0,33	0,16	0,35	0,36	-0,03
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,42	0,40	0,24	0,48	0,33	-0,08
Коефіцієнт фінансової залежності	0,58	0,60	0,76	0,52	0,67	0,08
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,58	0,60	0,76	0,52	0,51	-0,07
Коефіцієнт фінансової стабільності	0,72	0,67	0,32	0,92	0,96	0,24
Показник фінансового левериджу	0,38	0,25	0,17	0,14	0,17	-0,21
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,58	0,50	0,28	0,54	0,57	-0,01

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [6].

Діагностика показників ліквідності свідчить про зниження платоспроможності сільськогосподарських підприємств України за 2014–2018 рр. відбулось за рахунок зростання дебіторської заборгованості внаслідок відволікання оборотних коштів.

Надважливим питанням для ефективного розвитку господарств у складних ринкових умовах є виявлення джерел формування фінансових ресурсів (грошових коштів), якими розпоряджаються сільськогосподарські підприємства. У цьому випадку підприємства можуть розраховувати як на власні, так і на позикові грошові ресурси.

Найбільш інформативними показниками взаємозалежності джерел фінансових ресурсів, на нашу думку, є показники фінансової стійкості. Нами проведено аналіз рівня та динаміки показників фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України різних форм власності (табл. 3).

За досліджуваний період позитивним у діяльності сільськогосподарських підприємств є збільшення власних обігових коштів на 131972926 тис. грн, а це означає їхню здатність платити поточні борги й можливість розширювати виробництво. Однак негативним є відхилення від нормативних значень та постійне зменшення показників забезпечення оборотних активів власними коштами, фінансової стійкості за одночасного збільшення фінансової залежності.

Коефіцієнт фінансової залежності характеризує ступінь залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Занадто велика частка позикових коштів знижує платоспроможність і фінансову стійкість підприємства і зменшує ймовірність отримання кредиту. Правда, інколи зростання рівня цього показника може бути свідченням посилення ступеня фінансової надійності підприємства, довіри до нього з боку кредиторів. Проте і значна частка власних коштів не може оцінюватися позитивно, оскільки якщо рентабельність активів підприємства перевищує вартість джерел позикових коштів, то за браком власних коштів вигідно взяти кредит. Кожному підприємству з урахуванням його специфіки доцільно встановити для себе нормативне значення цього коефіцієнта.

Оптимальне його значення для підприємств України має бути меншим за 2,0 [5]. Проте число значення цього показника може змінюватися залежно від галузевої приналежності підприємства, стадії його життєвого циклу, інноваційної та інвестиційної привабливості тощо.

Оцінюючи значення коефіцієнта фінансової залежності (табл. 3) бачимо, що за період 2014–2018 років він знаходиться в межах оптимального від 0,58 до 0,67.

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств в Україні має тенденцію до збільшення з кожним наступним роком. Так, у

Таблиця 4. Динаміка фінансово-економічних показників сільськогосподарських підприємств України за 2014–2018 роки

	2014	2015	2016	2017	2018	Темп зростання
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств, тис. грн	213929847,2	362309989,7	403645802,4	454380102,6	525096891,4	2,45
Фінансові результати до оподаткування підприємств, тис. грн	21677383,5	103137552,7	91109468,3	69344077,3	71478504,8	3,30
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	21481346,8	102849068,0	90613153,7	68858525,0	71002592,3	3,31
Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств, %	20,6	41,7	32,4	22,4	18,3	0,89
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць	75660	79284	74620	76593	76328	1,01

Джерело: складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [6].

2018 р. загальна кількість підприємств збільшилася у 1,01 рази у порівнянні з 2014 р. (табл. 4).

Збільшення кількості виробленої продукції підвищує показник обсягу реалізованої продукції. У 2018 р. обсяг реалізованої продукції склав 525096891,4 тис. грн, що у 2,45 рази більше за 2014 рік. Найважливішими умовами зростання прибутку від реалізації продукції є збільшення обсягу випуску продукції, забезпечення ритмічності виробництва та відвантаження продукції, зниження її собівартості, підвищення її якості та конкурентоздатності, оптимізація запасів готової продукції на складах, своєчасна оплата покупцями замовленої ними продукції, застосування прогресивних форм розрахунків за продукцію [3; 5]. Фінансовий результат діяльності підприємства характеризує доцільність використання усіх ресурсів, якими забезпечене підприємство, та узагальнює кінцевий результат. Отже, фінансовим результатом діяльності підприємства може бути прибуток або збиток (табл. 4) [3; 5].

Позитивним у діяльності сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період є збільшення чистого прибутку у 3,31 рази. Однак, для сільськогосподарських підприємств одним з найважливіших показників ефективності діяльності є рентабельність виробництва. Загалом можна сказати, що діяльність сільськогосподарських підприємств є прибутковою. Проте сьогодні залишається головною проблемою сільськогосподарських підприємств України низька рентабельність виробництва.

Отже, для зміцнення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств необхідно: знижувати собівартість продукції шляхом зменшення постійних витрат на управлінський персонал; покращити оптимізаційну

структуру капіталу, де можливість використання залучених коштів для удосконалення матеріально-технічної бази є ефективною; удосконалити співвідношення основного та оборотного капіталу, для покращення ліквідності діяльності підприємства; вирахування оптимального та ефективного співвідношення власного і позикового капіталу.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтовано, що для діагностики інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати такий перелік оціночних індикаторів: показники майнового стану, виробничі соціальні, екологічні показники, показники ліквідності, платоспроможності, ділової активності, рентабельності та іміджу підприємства.

Проаналізовано, що показники майнового стану сільськогосподарських підприємств мають позитивну динаміку, що є високим показником оцінки інвестиційного потенціалу. Незначним негативним явищем є сталий показник частки основних засобів в активах підприємства за досліджуваний період.

Оцінка соціальних показників показала, що збільшення середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства, відбулося за рахунок скорочення кількості зайнятих. Рівень соціальної ефективності сільськогосподарських підприємств значно поступається середньому по національній економіці.

Сільськогосподарські підприємства вкладають інвестиції в обладнання та устаткування

ня, що пов'язані з екологічно більш чистими технологіями, в цілому загальні поточні витрати на захист навколишнього середовища аграрних підприємств збільшилися майже в 2,5 рази. Серед головних статей внесення інвестицій в обладнання та устаткування, що пов'язані з екологічно більш чистими технологіями є: збір та ліквідація відходів, збір та ліквідація стічних вод, захист оточуючого повітря та клімату.

Діагностика показників ліквідності свідчить про зниження платоспроможності сільськогосподарських підприємств України за рахунок зростання дебіторської заборгованості внаслідок відволікання оборотних коштів.

Динаміка показників фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України за 2014—2018 роки має тенденцію до зниження, негативним є зменшення коефіцієнту автономії, фінансової стійкості та забезпечення оборотних активів власними коштами.

У діяльності сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період позитивним є збільшення чистого прибутку у 3,31 рази. Загалом можна сказати, що діяльність сільськогосподарських підприємств є прибутковою. Проте сьогодні залишається головною проблемою сільськогосподарських підприємств України невисока рентабельність виробництва.

Своєчасна діагностика індикаторів інвестиційного потенціалу аграрних підприємств дозволить інвестору зменшити інвестиційні ризики, виявити слабкі місця на початку інвестиційного проекту та отримати максимальний прибуток.

Література:

1. Плаксієнко В.Я., Назаренко І.М. Діагностика інвестиційної привабливості підприємств: теоретико-методичні засади. *Агросвіт*. 2019. № 10. С. 19—26.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. К.: КНЕУ, 2005. 292 с.
3. Економіка підприємства: навч. посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. С.П. Кирильчук. Сімферополь: Фенікс, 2013. 444 с.
4. Яцків І.Б. Соціальна ефективність сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка. 2015. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3714>
5. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2000. 406 с.
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 18.11.2019).

7. Іртищева І.О., Крамаренко І.С. Інвестиційна привабливість економіки: міжрегіональні асиметрії. *Регіональна економіка*. 2014. № 2 (72). С. 84—95.

8. Крамаренко І.С. Інвестиційне забезпечення агропродовольчої сфери України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 5. С. 30—33.

9. Крамаренко І.С. Фактори впливу на інвестиційно-фінансову привабливість підприємств агропродовольчої сфери України. *Агросвіт*. 2013. № 15. С. 22—25.

10. Крамаренко І.С., Войт Д.С., Кравець Л.О. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. *Вісник ХНАУ*. 2019. № 1. С. 403—413.

References:

1. Plaksienko, V. Ya. and Nazarenko, I.M. (2019), "Diagnosis of investment attractiveness of enterprises: theoretical and methodological principles", *Agrosvit*, vol. (10), pp. 19—26.
  2. Andriychuk, V.G. (2005), "Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, analysis": monograph. K.: KNEU, 292 p.
  3. Economics of the enterprise: training. manual (2013), Edited by Doctor of Economics. of sciences, prof. S.P. Kirilchuk. Simferopol: Phoenix, 444 p.
  4. Yatskiv, I.B. (2015) Social efficiency of agricultural enterprises. An efficient economy. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3714> (Accessed 20 Nov 2019).
  5. Poddyrogin, A.M. (2000) "Business Finance": Educ. tool. K.: KNEU, 406 p.
  6. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://vuv.ukrstat.gov.ua> (Accessed 18 Nov 2019).
  7. Irtysheva, I.O. and Kramarenko, I.S. (2014), "Investment attractiveness of the economy: inter-regional asymmetries", *Regional economy*, vol. (72), pp. 84—95.
  8. Kramarenko, I.S. (2013), "Investment support of the agro-food sector of Ukraine: current state and prospects for development", *Investment: practice and experience*, vol. (5), pp. 30—33.
  9. Kramarenko, I.S. (2013), "Factors influencing the investment and financial attractiveness of Ukrainian agro-food enterprises", *Agrosvit*, vol. (15), pp. 22—25.
  10. Kramarenko, I.S. Voit, D.S. and Kravets, L.O. (2019), "Efficiency of using the investment potential of the national economy in the context of its impact on economic growth", *KhNAU Bulletin*, vol. (1), pp. 403—413.
- Стаття надійшла до редакції 29.11.2019 р.*

УДК 658.8:338.43

А. О. Сітковська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0003-1892-6314

О. А. Савенко,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту і права,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0002-2362-6263

М. О. Лебедєв,

студент групи МТ-1-16,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0001-7725-3709

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.97

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

A. Sitkovska,

PhD in Economics, Associate Professor of Economics Department, Dnipro

O. Savenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Management and Law Department,

Dnipro State University of Agriculture and Economics, Dnipro

M. Lebedev,

student group MT-1-16, Dnipro State University of Agriculture and Economics, Dnipro

AREAS OF IMPROVING COMPETITIVENESS OF AGRARIAN ENTERPRISE

Статтю присвячено стратегічним напрямкам підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства. Розкрито сутність понять "конкуренції" та "конкурентоспроможність". Конкурентоспроможність підприємства, в тому числі аграрної галузі, розглядається через спектр системи, в якій вона залежить від ресурсного потенціалу конкурентоспроможності, який стоїть на початку дослідження та від цієї категорії стосовно кожної підсистеми виробничого осередку, їх взаємодії; від конкурентоспроможності виходу, тобто товару.

Охарактеризовано чинники, що визначають рівень конкурентоспроможності аграрного підприємства, а також запропоновано узагальнену класифікацію факторів конкурентних переваг. Визначено методи оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства. Для дослідження рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства обрано методіку, в основі якої є виявлення головних чинників і виділення групи показників, які в сукупності дозволяють отримати характеристику рівня забезпечення їм конкурентних переваг. Для дослідження довгострокових перспектив управління конкурентоспроможністю С(Ф)Г "Росава" використано метод бенчмаркінгу, який розглядається як система посилення конкурентоспроможності господарської діяльності аграрного підприємства.

The article is devoted to strategic directions of increasing the competitiveness of agrarian enterprise. The essence of the concepts of "competition" and "competitiveness" is revealed. The competitiveness of an enterprise, including the agrarian sector, is considered through the spectrum of the system in which it depends on the resource potential of competitiveness that stands at the beginning of the study and on the given category for each subsystem of the production unit, their interaction; from the competitiveness of the output, ie the product. The factors that determine the level of competitiveness of agrarian enterprise are characterized, as well as a generalized classification of factors of competitive advantage. The methods of estimation of the level of competitiveness of the enterprise are determined. To study the level of competitiveness of agrarian enterprise, a methodology was chosen, based on the identification of the main factors and the allocation of a group of indicators, which together will allow to obtain a characteristic of the level of providing them with competitive advantages. To study the long-term prospects of managing the competitiveness of Rosava, we used the

benchmarking method, which is considered as a system of enhancing the competitiveness of agrarian enterprise's economic activity.

For Rosava, the component of production potential is its investment and innovation potential, which is a constant priority of planning and improvement in the production center. The level of development and prospect of growth of investments in agrarian production and management of economic activity characterizes the ability of the enterprise to accumulate and attract investment funds in agro-innovative projects in order to achieve a high competitive level. For the economy, the question of the development of this particular component of the economy is acute, since it is now quite low (investment attractiveness). Although certain measures in this direction in the economy are implemented and planned for the long term, namely: development, introduction of new elements of fixed capital and modernization of existing ones, improvement of production technologies to bring the enterprise to a new stage of development.

Ключові слова: аграрне підприємство, конкурентоспроможність, стратегія, конкурентні позиції, бенчмаркінг.

Key words: agrarian enterprise, competitiveness, strategy, competitive positions, benchmarking.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку аграрного виробництва потребує невідкладного вирішення комплексу життєво важливих завдань, серед яких поряд з подоланням кризи в сільському господарстві і його структурною перебудовою, реформуванням відносин, формуванням ринкової інфраструктури, існує проблема підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. У 2001 році було видано закон України "Про захист економічної конкуренції", який визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Конкурентоспроможність підприємства є однією з найважливіших категорій, яка характеризує його можливість і ефективність адаптації до змінних умов конкурентного середовища, тому обґрунтування підходів до управління нею з метою подальшої розробки системи заходів по зміцненню положення і досягненню конкурентних переваг підприємства, в тому числі аграрного, є актуальним.

Розвиток аграрного сектору економіки нині робить необхідним зміну стереотипів господарювання і характеру управління, що склалися. Насамперед це відноситься до діяльності, що визначає розвиток підприємства. Однією з головних проблем для аграрного підприємства є

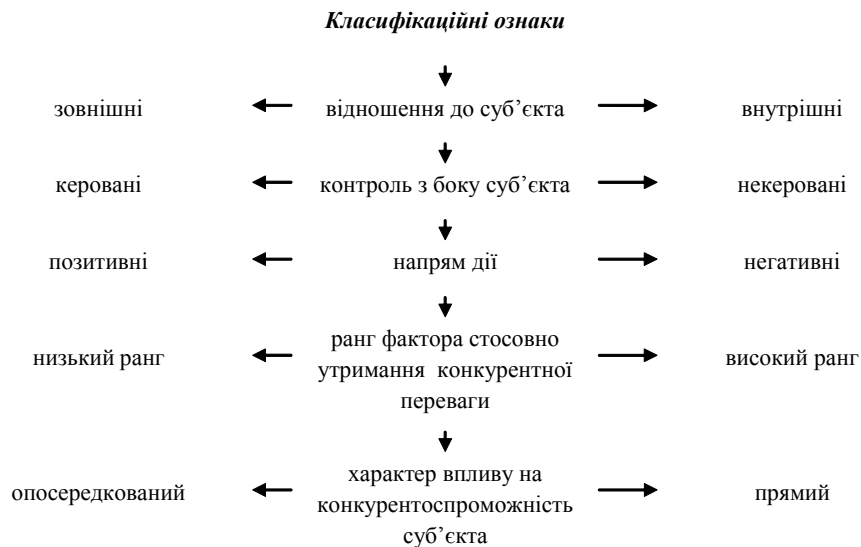
проблема виживання і забезпечення безперервності розвитку. Залежно від умов, що складаються, і обставин ця проблема вирішується різними аграрними підприємствами по-своєму, але в основі її лежить складна і трудомістка робота із створення і реалізації конкурентних переваг.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів конкуренції та конкурентоспроможності внесли такі відомі закордонні та вітчизняні вчені-економісти: М. Портер [5], І. Должанський [2], І. Вініченко [1] та багато інших.

Метою дослідження є формулювання змісту і суті поняття "конкуренція" та "конкурентоспроможність", окреслення чинників та методів, що визначають рівень конкурентоспроможності аграрного підприємства, а також визначення основних стратегічних напрямів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення конкурентоспроможності кожного аграрного підприємства є результатом не тільки окремих заходів на мікроекономічному, а й, значною мірою, наслідком посилення діяльності щодо підвищення конкурентоспроможності на рівнях регіональному, галузевому та державному. Основою конкурентоспроможності країни є конкурентоспроможні національні підприємства, оскільки є основою для формування національного добробуту, і успіх їх у конкурентоспроможній бо-

Рис. 1. Класифікація факторів конкурентних переваг

Джерело: [5].

ротьбі багато в чому визначається різноманітними векторами в економічному й соціальному середовищі.

Конкурентоспроможність підприємства, в тому числі аграрної галузі, розглядається через спектр системи, в якій вона залежить від ресурсного потенціалу конкурентоспроможності, який стоїть на початку дослідження та від даної категорії стосовно кожної підсистеми виробничого осередку, їх взаємодії; від конкурентоспроможності виходу, тобто товару.

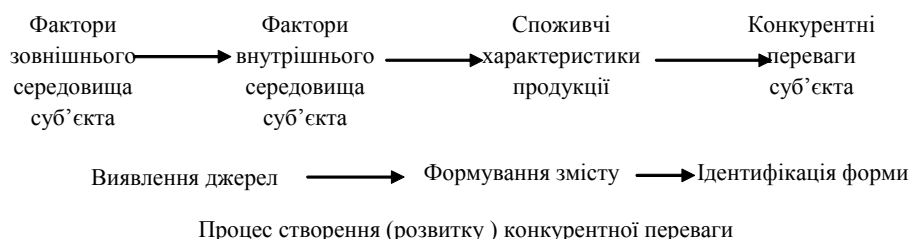
Вважаємо за доцільне розглядати конкурентоспроможність підприємства як комплекс різноманітних економічних характеристик, що спрямовані на забезпечення споживацьких потреб і можливості конкурентів, стану і тенденції розвитку ринку, вміння здійснювати виробництво продукцію і забезпечувати нею споживачів, які виберуть її поміж інших аналогічних товарів та послуг на ринку.

Дослідники розглядають конкуренцію з точки зору протистояння та боротьби великої кількості господарюючих суб'єктів на ринку. "Конкуренція надає кожному господарюючому суб'єкту можливість самостійно обирати суб'єктів ринкової взаємодії (контрагентів, конкурентів та споживачів) з точки зору максимальної ефективності використання ресурсів та отримання найкращих результатів" На нашу думку, І. Кадирус, А. Донських, Ю.Олійник трактують визначення, яке найбільш повно розкриває його зміст, є таке: "конкурентоспроможність підприємства" — це здатність підприємства підтримувати стійкі позиції на ринку, ефективно функціонувати, бути привабливим для інвесторів, підтримувати високий

імідж серед споживачів та різноманітних суб'єктів господарювання [3].

Наведемо ще деякі підходи до визначення категорії "конкурентоспроможність", які є узагальненням вищенаведених визначень. На думку О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобійника та О.В. Овсяннікова, "сільському господарству притаманні інституційні особливості конкурентоспроможності, що пов'язані з "інститутом власності", що призводить до розвитку різноманітних організаційно-правових форм, який зумовлює різноаспектний підхід до формування їх "конкурентоспроможності" [6]. Конкурентоспроможність підприємства включає сукупність внутрішніх факторів, обумовлених рівнем використання його науково-технічного, виробничого, кадрового потенціалу, потенціалу маркетингових служб, а також зовнішніх соціально-економічних і організаційних факторів (законодавча база, фінансово-кредитна, податкова політика, тип і місткість ринку, характеристики конкурентів, вплив громадських організацій і політичних партій тощо), що дозволяють підприємству створювати продукцію, яка по цінових і нецінових характеристиках більш приваблива для споживача, ніж продукція конкурентів [1].

Існують різні підходи до класифікації факторів. Серед факторів виділяє: "якість і характеристики продукції; репутацію; виробничі потужності; використання технологій; дилерську мережу й можливості розширення; інноваційні можливості; фінансові ресурси; витрати в порівнянні з конкурентами; обслуговування клієнтів". Так, виділяють як критерії виокремлення різних видів факторів виробництва: людські, фінансові, фізичні, інтелектуальні та інфраструктурні [4].

Рис. 2. Факторна модель формування та розвитку конкурентних переваг підприємства

Джерело: [5].

Вивчення підходів дослідників щодо систематизації факторних характеристик дозволило запропонувати узагальнену класифікацію факторів конкурентних переваг (рис. 1).

Отже, систематизація та класифікація факторів конкурентоспроможності підприємства дозволяє зробити такі узагальнення:

— загальноприйнятим вважається поділ факторів на зовнішні умови, які безпосередньо впливають на діяльність підприємства та характеристику його внутрішнього середовища, які представлені у вигляді областей управління. Такий підхід є універсальним до умов будь-яких галузей економіки;

— ступінь впливу факторів і їх склад на переваги підприємства з часом може змінюватися й залежить від особливостей конкурентної специфіки в галузі;

— з точки зору процесу управління конкурентоспроможністю підприємства найбільш значимими є керовані фактори, ступінь впливу яких воно може контролювати. Така група факторів є тотожною за своєю суттю групі факторів прямого впливу;

— запорукою формування стійких конкурентних позицій підприємства є активний розвиток та використання унікальних факторних характеристик.

Функціонування різних точок зору щодо розуміння сутності факторних характеристик як джерел виникнення переваг дозволило запропонувати процес створення та розвитку конкурентних переваг, який враховує характер динамічного впливу факторів різних рівнів (рис. 2).

Згідно з розглянутою схемою створення конкурентних переваг проходить декілька стадій. Зовнішні умови діяльності видозмінюють внутрішній потенціал підприємства відповідно наявних можливостей і обмежень. Результатом є формування суті конкурентних переваг в процесі виробництва підприємством продукції із заданими споживчими характеристиками.

Визначення форми переваг визначається покупцями при виборі та купівлі продукту відповідно до споживчих властивостей. Таким чином, кінцевим носієм конкурентних переваг є сама продукція, а характеристики зовнішнього середовища і внутрішнього потенціалу підприємства виступають в якості умов, що формують його внутрішній зміст.

У зв'язку з цим можливо розподілити сукупність існуючих ознак для групування на основну групу (ідентифікація форми переваги) і неосновну (розкриває зміст переваги). У якості

Таблиця 1. Класифікація типів конкурентних переваг

Конкурентна позиція на внутрішньогалузевому ринковому сегменті					
мінімальна			максимальна		
Вартісні параметри	низький рівень	фіксовано низькі витрати	низькі витрати	низький рівень (непривабливі)	Якісні параметри
		фіксоване поєднання диференціації та низьких витрати	поєднання диференціації та низьких	високий рівень (привабливі)	
	високий рівень (непривабливі)	відсутність переваг	відсутність переваг	низький рівень (непривабливі)	
		фіксована диференціація	диференціація	високий рівень (привабливі)	

Джерело: [5].

Таблиця 2. Показники бенчмаркінгової оцінки показників господарської діяльності С(Ф)Г "Росава" та основного конкурента С(Ф)Г "Лани-2000"

Показники	С(Ф)Г «Росава»		С(Ф)Г «Лани-2000»		Еталон по району	
	значення	бал	знач.	бал	знач.	бал
Грошовий дохід в розрахунку на 100 га с.-г. угідь, грн (X1)	248,1	9	153,63	5	271,77	10
Вартість основних засобів на 100 га с.-г. угідь, грн (X2)	217,2	8	207,86	5	250,24	10
Фондовіддача, грн (X3)	1,14	3	1,09	3	9,47	10
Продуктивність праці, тис. грн/чол. (X4)	158,3	9	144,6	5	179,1	10
Коефіцієнт платоспроможності (X5)	1,1	6	1,05	5	1,53	10
Темпи змін грошового доходу, % (X6)	26,6	9	9,5	3	29,09	10

центральної типології пропонується використання класифікації визначення типів переваг як поєднання якісних і вартісних властивостей продукції з урахуванням ступеня конкурентної позиції підприємства на внутрішньогалузевому ринку (табл. 1).

Методів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства нині виділяють велику кількість. Виділяють методи оцінки продукції, підприємства, регіону; окремих розрахунків тощо. Так, пропонують визначати рівень конкурентоспроможності за методом різниць, методом сум, рангів і т.д. Метод рангів можна розглядати окремо, а можна вважати одним із етапів методу бенчмаркінгу, в залежності від мети дослідження. За допомогою даного методу можна визначити позицію підприємства у конкурентній боротьбі серед порівнюваних підприємств-конкурентів.

Найбільш економічно обґрунтованим методом оцінки рівня конкурентоспроможності є матричний метод, перевагою якого є те, що він враховує не тільки абсолютне значення показників, які порівнюються, але і їх близькість до найкращого (еталонного) значення. "Підприємством-еталоном" є підприємство, у якого всі показники ідеальні.

Наступним методом оцінки рівня конкурентоспроможності є бенчмаркінг. Ряд дослідників вважають бенчмаркінг "одним із нових та стратегічно орієнтованих методів оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств, сутність якого полягає у постійному проведенні моніторингу діяльності основних конкурентів з виявленням переваг у веденні бізнесу та перенесенням найбільш вдалих методів на власну справу" [1].

В аграрному підприємстві форми прояву конкурентоспроможності слід розглядати у аспекті ресурсного потенціалу підприємства за кожною його складовою та конкурентоспро-

можністю продукції, бо вони найбільш повно розкривають її зміст. З метою розробки стратегії формування конкурентоспроможності аграрних підприємств необхідним є визначення їх проблем та встановлення її реального рівня. Отже, визначення рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства здійснюється на основі показників результативності його господарської діяльності, а висока якість проведеного аналізу забезпечується використанням даних у динаміці.

Для дослідження рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства обрано методику, в основі якої є виявлення головних чинників і виділення групи показників, які в сукупності дозволять отримати характеристику рівня забезпечення їм конкурентних переваг. Підготовчий етап оцінки рівня конкурентоспроможності досліджуваних підприємств повинен складатися з формування кола конкурентів. Для аналізу обрано чотири аграрних підприємства Васильківського району Дніпропетровської області: досліджуване С(Ф)Г "Росава", СФГ "Лани -2000", СФГ "Славутич", ФГ "Аврора".

Розглянемо ці аграрні підприємства на основі ряду факторів, які взаємодіючи один з одним формують певний рівень конкурентоспроможності:

- функціонування на одному локальному ринку;
- належності до аграрного сектору економіки, грошовий дохід від реалізації сільськогосподарської продукції перевищує 75%;
- наявності однакових цілей на довгострокову перспективу;
- однакові умови створення ресурсного потенціалу.

Для дослідження довгострокових перспектив управління конкурентоспроможністю

С(Ф)Г "Росава" скористаємося методом бенчмаркінгу, який розглядається як система посилення конкурентоспроможності господарської діяльності аграрного підприємства і є процесом довготривалим, а не разовим набором заходів щодо покращення ведення агробізнесу. Тому розробимо реалізацію бенчмаркінгового проєкту для С(Ф)Г "Росава" Васильківського району, яке на довгострокову перспективу планує підвищити рівень конкурентоспроможності та завоювати конкурентні позиції на ринку сільськогосподарської продукції (ринкові "ніші") поміж аграрних підприємств району.

Використання методу бенчмаркінгу включає в себе визначення конкурентів, які слід включити до цієї досліджуваної групи. Такими підприємствами-конкурентами можуть бути і найкращі, але й усі можливі та С(Ф)Г "Росава".

Проведені первинні розрахунки дозволять оцінити переваги і недоліки діяльності С(Ф)Г "Росава" порівнянням його показників із кожним показником основного підприємства-конкурента СФГ "Лани-2000", а також співставленням даних цього підприємства із еталонним для району. Для цього аналізу обрано показники, які щонайкраще охарактеризують ступінь управління трудовими ресурсами, виробничими активами підприємства, залежність від зовнішніх джерел фінансування тощо.

Внаслідок проведеного порівняння встановлено, що С(Ф)Г "Росава" має ряд переваг і недоліків перед іншим підприємством. Для відображення цього використаємо таблицю 2, в якій показано результати зіставлення показників діяльності досліджуваного підприємства та показників підприємства-конкурента в Васильківському районі.

С(Ф)Г "Росава" має наступні переваги по відношенню до основного підприємства-конкурента СФГ "Лани -2000" і району в цілому.

По-перше, висока продуктивність використання земельних ресурсів, що полягає у величині грошового доходу, яка припадає на 1 га сільськогосподарських угідь. Це характеризує товариство з позитивного боку і дає можливість випереджати конкурентів за ефективністю земельного потенціалу.

По-друге, забезпеченість підприємства основними засобами на 100 га сільськогосподарських угідь є досить висока поміж підприємств району.

По-третє, на високому рівні у господарства використання трудового потенціалу, що характеризується показником продуктивності праці, проте резерви покращення існують, за рахунок управління доходами працівників.

По-четверте, у сфері управління платоспроможністю підприємства характеризує високі платіжні можливості підприємства щодо погашення поточних зобов'язань за умови своєчасного здійснення розрахунків з дебіторами знаходиться на досить високому рівні.

Вибір стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства є тією обов'язковою умовою, яка необхідна для оперативної і кваліфікованої ліквідації негативних моментів у процесі господарської діяльності і за рахунок економічних чинників досягти підвищення рівня виробництва сільськогосподарської продукції та ефективності виробництва.

Для аграрного підприємства стратегією підвищення конкурентоспроможності буде сформована при оптимізації використання системи управлінських та організаційно-технічних заходів, які спрямовані на встановлення ефективної господарської діяльності з урахуванням виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції і водночас стійкого конкурентного становища на ринку. Оцінити її можливо шляхом отримання максимального виходу сільськогосподарської продукції з одного гектара сільськогосподарських угідь за мінімальних витрат, що забезпечить стабільний економічний розвиток підприємству.

"Стратегія формування конкурентоспроможності підприємств — це механізм, завдяки якому відбувається мобілізація внутрішніх ресурсів та можливостей підприємства з метою забезпечення сталого довгострокового розвитку, в основі якого лежить економічна рівновага, фінансова стійкість, можливість забезпечення розширеного відтворення та стійкого економічного зростання" [1].

Для С(Ф)Г "Росава" запропоновано модель стратегії підвищення конкурентоспроможності, в будові якої включені наступні етапи впровадження.

1. Встановлення стратегічних цілей та поточних (тактичних) завдань, які формує господарство.

2. Здійснення оцінки власних внутрішніх резервів та "слабких місць", які є в господарстві.

3. Проведення аналізу господарської діяльності підприємств-конкурентів з урахуванням їх сильних та слабких сторін для визначення власної ринкової "ніші" на локальному рівні.

4. Встановлення впливу зовнішнього середовища (за рядом чинників) на формування його конкурентоспроможності.

Таблиця 3. Формування інвестиційного потенціалу підприємства

Показники	Рік		Відхилення 2020 р. від 2017 р.	
	2017	2020	+/-	%
Валові капітальні інвестиції, тис. грн, у т. ч.	2144,8	4317,4	2172,6	201,3
- матеріальні активи, тис. грн	2108,0	4232,8	2124,8	200,8
- нематеріальні активи, тис. грн	36,8	84,6	47,8	229,9
Витрати на інформатизацію, тис. грн, у т. ч.	7,9	49,0	41,1	в 6 разів
на програмне забезпечення, тис. грн	-	1,9	1,9	-
на обчислювальну техніку, тис. грн	7,9	37,3	29,4	в 4,7 рази
на оплату послуг сторонніх підприємство у сфері інформатизації, тис. грн	-	9,8	9,8	-

5. Характеристика головних факторів успіху формування конкурентоспроможності.

6. Оцінка ефективності розробленої стратегії формування конкурентоспроможності господарства.

Одним з пріоритетних напрямів забезпечення стратегічних конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності для С(Ф)Г "Росава" Васильківського району є більш поглиблене впровадження в господарську практику інновацій та інноваційних агротехнологій, які в сучасних умовах конкуренції забезпечать поширення асортименту сільськогосподарської та інших видів продукції у відповідності до попиту населення.

Для С(Ф)Г "Росава" складовою виробничого потенціалу є його інвестиційно-інноваційний потенціал, який постійно є пріоритетним напрямом планування і удосконалення у виробничому осередку. Рівень розвитку і перспективи зростання інвестицій в аграрне виробництво і управління господарською діяльністю характеризує можливість підприємства до акумулювання та залучення інвестиційних коштів у агроінноваційні проекти з метою досягнення високого конкурентного рівня. Для господарства гостро постає питання розвитку саме даної складової господарювання, оскільки вона є нині доволі низька (інвестиційна привабливість). Хоча певні заходи в цьому напрямі в господарстві здійснюються і плануються на довгострокову перспективу, а саме: розроблення, впровадження нових елементів основного капіталу та модернізація існуючих, удосконалення технологій виробництва продукції щоб вивести підприємство на новий щабель розвитку.

У господарстві вкладання капіталу здійснюється переважно за рахунок власних коштів (амортизаційний фонд і нерозподілений прибуток) і незначна частина близько 10% за рахунок запозичених коштів (короткострокові кредити банку). У зв'язку з цим на перспективу

планується збільшення інвестицій у авансований капітал господарства (інформатизаційний аспект), який можемо простежити в таблиці 3.

З таблиці 3 видно, що за планового рівня інвестицій у матеріальні активи, то одним із позитивних моментів буде їх збільшення 101,3% (2172,6 тис. грн), що зовсім не багато з врахуванням вартості продуктивної агротехніки. Позитивним є зростання витрат і на нематеріальні активи в 2,3 рази, що пов'язане зі зростанням інтересу до наукових розробок освітніх установ, у тому числі ДДАЕУ. Науково-технічна продукція, створена науковцями цього освітнього закладу направлена на діагностику ресурсного потенціалу і виявлення напрямів підвищення конкурентоспроможності господарства. Витрати ці планується щорічно збільшувати.

Позитивною тенденцією, яка намітилася в господарстві є зростання витрат на інформатизацію. Зростання у 2020 р. планується досягти в 6 разів (41,1 тис. грн), у т. ч. зростання витрати на програмне забезпечення на 1,9 тис. грн (дані витрати до цього періоду не здійснювалися) та обчислювальну техніку в 4,9 рази (29,4 тис. грн) та на оплату послуг сторонніх підприємство у сфері інформатизації — 9,8 тис. грн, що також до цього періоду не здійснювалися і не планувалися. Вважаємо, що витрати господарства на інформатизацію є необхідними для впровадження новинок у процес управління господарською діяльністю, для розвитку торгівлі тощо.

Отже, розробка стратегії підвищення конкурентоспроможності передбачає здійснення етапів щодо виявлення конкурентних переваг, які так чи інакше впливають на формування конкурентоспроможності господарства.

ВИСНОВКИ

З викладеного матеріалу можна зробити висновки:

1. Проаналізовано визначення понять "конкуренція" та "конкурентоспромож-

ність". Встановлено, що аграрному підприємству необхідно вирощувати конкурентоспроможну продукцію, щоб отримати стійку конкурентну позицію на аграрному ринку, водночас потрібна адаптація підприємства і його своєчасне реагування на зміни зовнішнього середовища, що має нестійкий характер.

2. Досліджено довгострокові перспективи управління конкурентоспроможністю С(Ф)Г "Росава", скориставшись методом бенчмаркінгу, який розглядається як система посилення конкурентоспроможності господарської діяльності аграрного підприємства.

3. З'ясовано, що для С(Ф)Г "Росава" складовою виробничого потенціалу є його інвестиційно-інноваційний потенціал, який постійно є пріоритетним напрямом планування і удосконалення у виробничому осередку. Рівень розвитку і перспективи зростання інвестицій в аграрне виробництво і управління господарською діяльністю характеризує можливість підприємства до акумулювання та залучення інвестиційних коштів у агроінноваційні проекти з метою досягнення високого конкурентного рівня. Таким чином, запропонований методичний підхід, орієнтований на оцінку рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства на основі розрахунку сукупної бальної оцінки конкурентоспроможності підприємства, дозволив зробити висновки про переваги і недоліки досліджуваного підприємства і його конкурентів та розробити напрями щодо підвищення його конкурентних позицій.

Література:

1. Вініченко І.І. Ключові чинники впливу на конкурентоспроможність аграрних підприємств / І.І. Вініченко, Ж.В. Крюкова // Економіка і держава. 2017. — № 4. — С. 32—37.
2. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємств: навч. посіб. / І.З. Должанський, Т.О. Загородня. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
3. Кадирус І.Г., Оцінювання конкурентоспроможності аграрного підприємства / І.Г. Кадирус, А.С. Донських, Ю.О. Олійник // Агросвіт. 2019. — № 21. — С. 100—106.
4. Масляєва О.О. Визначення чинників, які впливають на економічну стійкість підприємств / О.О. Масляєва, М.Д. Гіда // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Серія Економічні науки. — Херсон, 2016. — Вип. 21. Ч. 2 — С. 65—68.

5. Портер Майкл Э. Конкуренция: учеб. пособие: [пер. с англ.] / Майкл Э. Портер. — М.: Изд. дом "Вильямс", 1999. — 420 с.

6. Шпикуляк О.Г. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобойник, О.В. Овсянніков // Агроінком. — 2007. — № 9—10. — С. 4—8.

References:

1. Vinichenko, I.I. and Kriuchkova, Zh.V. (2017), "Key factors influencing the competitiveness of agrarian enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 32—37.
2. Dolzhans'kyj, I.Z. (2006), *Konkurentospromozhnist' pidpryemstv* [Competitiveness of enterprises], *Tsentr navchal'noi literatury*, Kyiv, Ukraine.
3. Kadyrus, I.H. Donskykh, A.S. and Oliynyk, Y.O. (2019), "Assessment of agrarian enterprise competitiveness", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 100—106.
4. Masliaieva, O.O. and Hida, M.D. (2016), "Determination of factors influencing economic stability of enterprises", *Naukovyj visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu, Seriya Ekonomichni nauky*, vol. 21, no. 2, pp. 65—68.
5. Porter, M.Je. (1999), *Konkurencija* [Competition: textbook. allowance], *Izd. dom "Vil'jams"*, Moscow, Russia.
6. Shpyuliak, O.G. Voskoboynik, Yu.P. and Ovsyannikov, O.V. (2007), "Formation of competitiveness in the agrarian economy", *Ahroinkom*, vol. 9—10, pp. 4—8.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 658.58.011

М. О. Вовк,
аспірант кафедри менеджменту,
Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава
ORCID ID: 0000-0001-8173-0918

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.105

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Vovk,
postgraduate student of the Department of management,
Poltava State Agrarian Academy, Poltava

PRINCIPLES OF AGRO-FOOD ENTERPRISE'S TECHNOLOGICAL RESTRUCTURING MANAGEMENT

У статті охарактеризовано сучасний стан суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки, який характеризується необхідністю проведення широкомасштабної глибокої реструктуризації підприємств через високий рівень фізичної та моральної зношеності основних виробничих фондів, застарілі технології та низьку конкурентоспроможність продукції, яка також може впливати на формування низької інвестиційної привабливості та подальшого розвитку підприємства агропродовольчої сфери. Зазначено, що в таких умовах постійного глобалізаційного розвитку сформувалася необхідність удосконалення методичного інструментарію технологічної реструктуризації виробничих потужностей в напрямку забезпечення здійснення основних процесів розробки стратегії та плану технологічної реструктуризації. Обґрунтовано важливість формування системи принципів технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств. Розглянуто особливості та розкрито зміст загальних та спеціальних принципів реструктуризації агропродовольчих підприємств.

The current position of business entities in Ukraine was characterized by an urgent need for large-scale deep technological restructuring of the vast majority of enterprises due to the high level of physical and moral deterioration of fixed assets, outdated technologies and low competitiveness of production.

This situation was formed due to the low investment attractiveness and low competitiveness of products produced by the agro-food enterprise. The technological development of the enterprise is determined by the efficiency of reproduction of innovations that materialize in the main factors of production, in the structure of management of them and in new products.

Under these conditions, the task of improving the methodological tools of technological restructuring planning in the direction of ensuring transparency and accessibility for the basic personnel of the basic procedures of strategy development and restructuring plan was put to the forefront, which makes the research of this subject area relevant.

Today the principles of enterprise's technological restructuring were not fully characterized. Therefore, in such circumstances, there is a need to study the general and specific principles of restructuring.

The general and special principles of management of technological restructuring of agricultural enterprises were analyzed and systematized.

At the enterprise level, technological restructuring is a process of transformation of its activity, aimed at forming and maintaining competitive advantages in different directions. To achieve the goals of technological restructuring, a certain set of restructuring tools, methods and principles was required. Since, restructuring is complex, fundamental, systemic, the range of possible principles is extremely wide.

Technological restructuring is one of the effective tools for transforming the activity of economic entities in the context of socio-economic relations. Adherence to the principles of technological restructuring allows to set clear benchmarks of activity, increasing the efficiency and competitiveness of the economic system.

Ключові слова: принципи, управління, реструктуризація, реорганізація, технологічна реструктуризація, агропродовольчі підприємства, структурні перетворення.

Key words: agro-food enterprises, management, principles, reorganization, restructuring, structural transformations, technological restructuring.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні Українська держава має український невикористаний аграрний потенціал, водночас сільськогосподарські підприємства потребують технологічної реструктуризації, бо основна частина обладнання, на якому виробляється продукція, є застарілою як фізично, так і морально. Технологічна реструктуризація аграрних підприємств необхідна для виготовлення конкурентоспроможної продукції не лише на вітчизняному, але й на світовому ринках, що також формує підґрунтя для подальшого розвитку аграрного сектору та економіки загалом. Зазначені можливості необхідно реалізувати в контексті нещодавно сформованої зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, але для того щоб українська сільськогосподарська продукція була конкурентоспроможною на ринку Європи, вона повинна відповідати міжнародним стандартам якості. З цією метою реалізації необхідно сформувати та обґрунтувати принципи для ефективної технологічної реструктуризації аграрних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження окремих аспектів реструктуризації підприємств знайшли відображення в наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: Гавриша О.А., Іванової Т.В. [3], Комара Н.Г. [4], Константинової А.В. [5], Ларіонової К.Л. [6], Мішина С.І. [7], Новікової М.В. [8], Олійника Ю.Г. [10], Редько М.С. [11], Стеценка Д., Омельченка О. [12], Угрімової І.В. [13], Ченаш В.С. [14] та інших. Проте постійна динаміка соціально-економічних процесів обумовлює необхідність проведення подальших досліджень в сфері управління процесами технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Фрагментарність досліджень зазначеного предметного поля та окреслена наукова пробле-

ма визначила мету, яка полягає в аналізі принципів управління процесами технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За умов постійного розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів, зокрема і в аграрному секторі економіки, на перший план висуваються завдання вдосконалення методичного інструментарію реструктуризації в напрямі забезпечення здійснення основних процесів розробки стратегії та плану реструктуризації.

Вірт-Кушнір Л. акцентує увагу на тому, що техніко-технологічна відсталість багатьох виробництв, відсутність інвестиційних можливостей, високий рівень концентрації виробництва зумовлюють невідповідність технологій, обсягів та структури активів підприємств вимогам зовнішнього середовища і потребам продукції. В процесі технологічної реструктуризації, тобто реструктуризації, яка спрямована на зміни у виробничо-господарській сфері підприємства, необхідне впровадження технічних інновацій, тобто нової техніки, яка раніше не застосовувалася в цій галузі, нових видів продукції; технологічних інновацій — нових технологій виробництва або вдосконалення вже існуючих; інформаційних — інновацій, що змінюють форми організації інформаційних потоків; конструкторських — інновацій спрямованих на зміну конструкцій інженерного об'єкта [1, с. 119].

Таким чином, на рівні підприємства реструктуризація є процесом перетворення його діяльності, спрямованим на формування та підтримку конкурентних переваг в різних напрямках. Для досягнення цілей реструктуризації необхідний певний набір інструментів, методів та принципів реструктуризації.

Доцільно відзначити, що в широкому розумінні принципи — це правила, основні керівні ідеї, норми поведінки та орієнтири діяльності управлінського персоналу, якими вони керу-

ються і в рамках яких реалізуються цілі управління підприємством [2, с. 810].

Оскільки реструктуризація носить комплексний, фундаментальний, системний характер, тому і спектр можливих принципів надзвичайно широкий. Не претендуючи на вичерпність, запропоновано узагальнений перелік основних принципів реструктуризації підприємства [3; 10; 12—14]:

1. Принцип цільової орієнтації. Мета реструктуризації насамперед визначається станом підприємства: рентабельний, передкризовий, кризовий. Реструктуризація підприємства, яке знаходиться у кризовій ситуації, здійснюється з метою подолання кризи. Для підприємства, яке знаходиться в передкризовому стані, мета реструктуризації полягає в запобіганні настання кризових явищ. Перетворення рентабельного підприємства необхідне для забезпечення більш високого рівня його розвитку.

2. Принцип комплексності передбачає необхідність всебічного охоплення різних аспектів діяльності підприємства в їх взаємозв'язку.

3. Принцип плановості стверджує про необхідність проведення змін на підприємстві не стихійно, а за заздалегідь складеним планом. Зміни, що здійснюються в межах процесів реструктуризації стосуються основних напрямів діяльності підприємства, і тому повинні відображатися в стратегічних планах підприємства, які конкретизуються через систему тактичних та оперативних планів.

4. Принцип об'єктивності передбачає наявність інформаційної підтримки процесу реструктуризації. У разі здійснення перетворень можна використовувати тільки достовірну інформацію про стан підприємства та факторів впливу навколишнього середовища.

5. Принцип ефективності. Механізм реструктуризації має забезпечити ефективність здійснюваних перетворень, тобто ефект, отриманий внаслідок реструктуризації повинен перевищити витрати на її проведення. Цей принцип безпосередньо пов'язаний із реалізацією принципу цільової орієнтації, оскільки дотримання принципу ефективності можливе у випадку досягнення поставленої мети реструктуризації підприємства.

6. Принцип адаптивності передбачає, що для ефективного функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах нестабільності, необхідно адаптувати концепцію перетворень у разі змін у зовнішньому середовищі та внутрішньому середовищі підприємства. Адаптивність реструктуризації передбачає можливість пристосування до змін.

7. Принцип ітеративності. Необхідність постійного пристосування вимагає ітеративного, тобто зворотного, зв'язку між елементами процесу реструктуризації. Зворотний зв'язок має інформаційний характер та сприяє координації управлінських дій при здійсненні реструктуризації підприємства.

8. Принцип інваріантності означає наявність альтернативних засобів і методів проведення реструктуризаційних перетворень.

9. Принцип легітимності — суворе дотримання законів та інших правових актів, що регулюють діяльність підприємства.

10. Принцип узгодженості, який передбачає спільне бачення майбутнього підприємства ключовими заінтересованими сторонами.

11. Принцип самоорганізації передбачає раціональне поєднання централізації та децентралізації, радикальної та еволюційної адаптації до змін зовнішнього бізнес-середовища, орієнтація на самостійність структурних підрозділів.

12. Принцип професійності команди, яка забезпечує здійснення реструктуризації з використанням накопиченого у країні та галузі досвіду.

13. Принцип координованості дій в процесі перетворень, їх розуміння виконавцями.

14. Принцип мотивованості при здійсненні реструктуризації та зниження опору змінам за рахунок забезпечення причетності й широкого залучення персоналу до процесів трансформацій та перетворення його в "агентів змін".

15. Принцип динаміки структурних перетворень у складі якісних характеристик і кількісних пропорцій активів та інших ресурсів.

16. Принцип обґрунтованості. Потреби прийняття зваженого рішення про актуальність проведення реструктуризації з урахуванням існуючих обмежень та можливих сценаріїв розвитку.

17. Принцип системності. Процес реструктуризації підприємства повинен мати безперервний характер.

18. Інноваційність. Підприємство має впроваджувати використання нового обладнання та технологій, сучасних методів управління.

19. Принцип відповідальності за наслідки управлінських рішень. Передбачає наявність певної системи відповідальності власників та всіх ланок управлінського апарату за результатами діяльності, в тому числі й матеріальної.

20. Принцип контролю полягає в здійсненні постійного контролю за перебігом процесу реструктуризації з метою адаптації до умов зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.

Таблиця 1. Загальні принципи реструктуризації підприємства

№	Принципи реструктуризації	Автори							
		Угрімова І.В. [13]	Ларіонова К.Л. [6]	Олійник Г.Ю. [10]	Стеченко Д. Омельченко О. [12]	Гавриш О.А. Іванова Т.В. [3]	Ченаш В.С. [14]	Новікова М.В. [8;9]	Редько М.С. [11]
1	Принцип цільової орієнтації	+			+			+	
2	Принцип комплексності	+	+	+	+	+	+	+	+
3	Принцип плановості	+	+					+	
4	Принцип об'єктивності	+	+		+			+	
5	Принцип ефективності	+				+		+	
6	Принцип адаптивності	+				+	+	+	+
7	Принцип ітеративності	+						+	
8	Принцип інваріантності	+	+			+			
9	Принцип легітимності	+					+		
10	Принцип узгодженості				+				+
11	Принцип самоорганізації				+				
12	Принцип професійності команди				+				
13	Принцип координованості дій				+				
14	Принцип мотивованості				+				
15	Принцип динаміки структурних перетворень				+				
16	Принцип обґрунтованості			+		+			
17	Принцип системності					+	+		+
18	Принцип інноваційності					+	+		
19	Принцип відповідальності		+						+
20	Принцип контролю		+						
21	Принцип економічності								+
22	Принцип пріоритетності						+		
23	Принцип сталості						+		+
24	Принцип соціальної орієнтованості								+
25	Принцип екологічної безпеки						+		
26	Принцип зниження опору змінам			+		+		+	
27	Принцип урахування невизначеності			+					
28	Принцип субсидіарності								+
29	Принцип науковості						+		
30	Принцип перманентності						+		

Джерело: узагальнено автором на основі джерел: [3; 6; 8; 9—14].

21. Принцип економічності передбачає збалансованість витрат, підвищення ефективності та продуктивності праці, максимізації прибутку при мінімальних витратах.

22. Принцип пріоритетності сприяє вибору найважливіших цілей і завдань реструктуризації агропродовольчих підприємств, виходячи із їх ресурсних можливостей.

Рис. 1. Схема формування принципів технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств

Джерело: розроблено автором.

23. Принцип сталості визначає взаємообумовлену організацію виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств, яка забезпечує розвиток і ефективність відтворення їх виробничого потенціалу.

24. Принцип соціальної орієнтованості спрямовує цілі та процеси реструктуризації агропродовольчих підприємств на підвищення умов життя населення, забезпечення добробуту, досягнення соціальних стандартів життєдіяльності.

25. Принцип екологічної безпеки орієнтує на такі напрями структурних змін, які забезпечують раціональне використання природно-ресурсного потенціалу територій та недопущення руйнівного впливу економіки на природу.

26. Принцип зниження опору перетворенням. Під опором перетворенням розуміється багатогранне явище, яке викликає непередбачені відстрочення, додаткові витрати й нестабільний процес стратегічних змін.

27. Принцип врахування невизначеності. Радикальність перетворень у багатовимірній системі взаємодій процесів, технологій та структури в умовах динамічності змін зовнішнього середовища відображає високий ступінь невизначеності отримання кінцевого результату реструктуризації.

28. Принцип субсидіарності вимагає розмежування повноважень між центральними й місцевими органами влади в питаннях реструктуризації агропродовольчих підприємств.

29. Принцип науковості передбачає глибоке вивчення реструктуризації як складного процесу, оцінку впливу об'єктивних факторів її змін, застосування наукової методики та організації аналітичних досліджень. Рівень науковості досягається розвитком методології внутрішнього аудиту, аналізу та застосуванням їх сучасних організаційних систем, новітніх до-

сягнень в теорії та методиці економічних досліджень.

30. Принцип перманентності передбачає необхідність постійної реалізації відповідних перетворень на підприємстві з урахуванням існуючого рівня досягнень науково-технічного прогресу, розвитку інформаційних технологій, трансформації потреб суспільства, держави.

Узагальнення зазначених принципів реструктуризації агропродовольчих підприємств наведено в таблиці 1.

Враховуючи важливість дотримання загальних принципів реструктуризації, доцільно розглянути й спеціальні принципи. Угрімова І.В. до спеціальних принципів реструктуризації підприємства пропонує віднести:

1. Принцип випереджаючого управління. Випереджаючий характер управління розглядається як вимога до системи управління щодо відстеження змін, які відбуваються у зовнішньому середовищі з метою своєчасного визначення небезпеки або використання можливостей зовнішнього середовища для вжиття запобіжних заходів, що дозволяють отримувати з цього вигоду.

2. Принцип аналізу складності середовища. Перетворення підприємства повинне проводитися відповідно до рівня складності зовнішнього середовища за параметрами кількості та різноманітності чинників. Дотримання цього принципу необхідне у зв'язку з тим, що досягнення стійкого позитивного результату реструктуризації можливе тільки в результаті аналізу впливу різноманіття чинників зовнішнього середовища на підприємство.

3. Принцип узгодженості інтересів. Узгодження інтересів власників, менеджерів та працівників підприємства є основною умовою узгодженості діяльності при проведенні реструктури-

зації. Недотримання принципу може значно ускладнити та сповільнити процес перетворень. Слідування цього принципу передбачає, що рішення, які приймаються на певному рівні управління, повинні враховувати рішення, прийняті на інших рівнях управління господарської системи.

4. Принцип забезпечення безпеки. При реструктуризації необхідно враховувати наявність ризиків, з метою визначення можливості їх нейтралізації або мінімізації наслідків їх настання.

5. Принцип подолання опору змінам. Реструктуризація передбачає тісний взаємозв'язок з людським фактором, який часто чинить опір, який може зробити мету реструктуризації неможливою. Причини опору персоналу підприємства перетворенням можуть бути особистого, соціального та економічного характеру [13].

Дещо інше бачення спеціальних принципів реструктуризації агропродовольчих підприємств визначає Редько М.С., зокрема: врахування комплексу цілей реструктуризації; пріоритетність завдань та послідовність їх вирішення в процесі реструктуризації; принцип вірогідності; баланс між збереженням старого й запропонованими змінами; відповідність управлінського впливу складності завдань реструктуризації; прозорість та відкритість інформації; швидкість проведення структурних змін; відповідність процесу реструктуризації існуючій динаміці змін; сприяння автономії новостворених організаційних структур; облік та врахування побічних ефектів реструктуризаційних змін; оцінка перспектив реструктуризації; збільшення потенціалу досвіду знань в процесі реструктуризації [11].

Схема формування принципів технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств наведено на рисунку 1.

Ефективне управління процесом технологічної реструктуризації з дотриманням загальних та спеціальних принципів сприяє реалізації мети реструктуризації аграрних підприємств, яка також забезпечує подальше удосконалення та конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах динамічних трансформаційних змін ринкового середовища.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, одним з ефективних інструментів трансформації діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору в умовах соціально-економічних відносин є реструктуризація. Результативне функціонування механізму управління технологічною реструктуризацією підприємств можливе за умови тісного

взаємозв'язку елементів управлінської та економічної складових, що забезпечується через формування та дотримання системи принципів управління процесами технологічної реструктуризації агропродовольчих підприємств. Тому перспективами подальшого дослідження стане формування механізму функціонування технологічної реструктуризації агропродовольчого підприємства в умовах трансформаційних змін.

Література:

1. Вірт-Кушнір А.І. Інноваційна складова реструктуризації промислових підприємств. Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Вип. 80 — Донецьк, 2004. — С. 125—133.
2. Гаврилишин Б.Д., Мочерний С.В., Устенко О.А. та ін. Економічна енциклопедія: у трьох томах / Відп. ред. С.В. Мочерний. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. Т.1. 864 с.
3. Гавриш О.А., Іванова Т.В. Механізм реструктуризації промислових підприємств. Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут": зб. наук. праць. — К.: ВД ЕКМО, 2011. — № 8. — С. 192—196.
4. Комар Н.Г. Концепція побудови механізму реструктуризації підприємств. БІЗНЕС-ІНФОРМ. 2014. Вип. № 10. С. 260—267.
5. Константинова А.В. Реструктуризація як ефективний засіб виведення підприємств з кризового стану. Формування ринкових відносин в Україні. 2002. № 7. С. 117—119.
6. Ларіонова К.А. Удосконалення комплексної моделі реструктуризації промислових підприємств. Вісник ХНУ. 2007. № 4. Т. 3. С. 41—45.
7. Мішин С.І. Реструктуризація підприємства як інструмент антикризового управління. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. 2013. № 137. С. 142—151.
8. Новікова М.В. Управління реструктуризацією підприємств. Комунальне господарство міст. Серія: "Економічні науки": наук.-техн. зб. ХНАМГ. Київ: Вид. "Техніка", 2007. Вип. 78. С. 110—117.
9. Новікова М.В. Управління підготовчим етапом реструктуризації промислових підприємств: автореферат дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)". Харків, 2014. 23 с.
10. Олійник Г.Ю. Критерії і принципи управління реструктуризацією галузі залізничного транспорту. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 11. С. 54—58. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=-

1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=-S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipd_2014_11_12.(дата звернення: 21.10.2019).

11. Редько М.С. Стратегічна реструктуризація аграрних підприємств в умовах глобалізації: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)". Вінниця, 2017. 179 с.

12. Стеченко Д. Сценарний підхід до реструктуризації підприємств на основі комплексу економіко-математичних моделей. Соціально-економічні проблеми і держава. 2013. Вип. 2 (9). С. 195—215. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/2578/1/13sdmemm.pdf> (дата звернення: 22.10.2019).

13. Угрімова І.В. Формування механізму комплексної реструктуризації підприємства. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. № 4 (55). 2012. С. 137—138.

14. Ченаш В.С. Управління реструктуризацією промислових підприємств за умов інтеграційних процесів в економіці: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)". Хмельницький, 2014. 258 с.

References:

1. Wirth-Kushnir, L.I. (2004), "Innovative component of industrial enterprises restructuring", Scientific works of DonNTU. Series: economic, vol. 80, pp. 125—133.

2. Gavrilishin, B.D, Mochernyi, S.V. and Ustenko, O.A. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Academy Publishing Center, Kyiv, Ukraine.

3. Gavrish, O.A. and Ivanova, T.V. (2011), "Mechanism of restructuring of industrial enterprises", Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", vol. 8, pp. 192—196.

4. Komar, N. G. (2014), "The concept of building a mechanism for enterprise restructuring", BUSINESS INFORM, vol.10, pp. 260—267.

5. Konstantinova, A.V. (2002), "Restructuring as an effective means of removing companies from crisis", Formation of market relations in Ukraine, vol.7, pp. 117—119.

6. Larionova, K.L. (2007), "Improvement of the complex model of restructuring of industrial enterprises", Bulletin of KhNU, vol. 4, pp. 41—45.

7. Mishin, S.I. (2013), "Enterprise restructuring as a tool for crisis management", Bulletin of Kharkiv National Technical University of Agriculture, vol. 137, pp. 142—151.

8. Novikova, M.V. (2007), "Management of enterprise restructuring", Series: "Economic

sciences": scientific-technical. Sat. KNAMG. Kiev: View. "Machinery", vol. 78, pp. 110—117.

9. Novikova, M.V. (2014), "Management of the preparatory stage of restructuring of industrial enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kharkov, Ukraine.

10. Oliynyk, G. Yu. (2014), "Criteria and principles for managing the restructuring of the railway industry", Investment: practice and experience, vol. 11, pp. 54 - 58, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=-S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ipd_2014_11_12 (Accessed 10 Nov 2019).

11. Redko, M.S. (2017), "Strategic restructuring of agricultural enterprises in the conditions of globalization", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Vinnytsia, Ukraine.

12. Stechenko, D. (2013), "Scenario approach to enterprise restructuring based on a set of economic and mathematical models", Socio-economic problems and the state, vol. 2 (9), pp. 195—215, available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/2578/1/13sdmemm.pdf> (Accessed 10 Nov 2019).

13. Ugrimova, I.V. (2012), "Formation of the mechanism of complex enterprise restructuring" Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade, vol. 4 (55), pp. 137—138.

14. Chenash, V.S. (2014), "Management of restructuring of industrial enterprises under conditions of integration processes in the economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Khmelnytsky, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330.366:65

С. С. Булкін,
здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0964-6540

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.112

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

S. Bulkin,
applicant, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FORMATION OF SUSTAINABILITY AND EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

Визначено, що головною умовою забезпечення стійкості підприємства є прибутковість його виробничо-комерційної діяльності. Це обумовлює необхідність розробки концептуального підходу до формування ефективності сільськогосподарського підприємства, який забезпечить досягнення, утримання та підвищення стійкості підприємства. Сформовано цілісне уявлення про взаємозв'язок стійкості та економічної ефективності підприємства, виокремлено структурні складові доходу підприємства на основі системного підходу та концепції беззбитковості.

Досліджено характеристики категорії "прибуток" і конкретизовано його вплив на фінансову стійкість підприємства, запропоновано виділяти капіталодоповнюючу функцію прибутку та функцію індикатора його фінансової стійкості. Виділено систему напрямів забезпечення ефективної виробничо-комерційної діяльності підприємства та умови їх застосування. За результатами дослідження прибутку і характеру його впливу на фінансову стійкість підприємства виявлено його зв'язок з протилежною економічною категорією — "збиток". Аргументовано, що на відміну від прибутку, збитку притаманний деструктивний характер. Виражається він у тому, що збиткова діяльність підприємства сприяє формуванню фінансових умов для прямої втрати власного капіталу підприємства, а в подальшому — і його фінансової стійкості.

It was determined that the main condition for the stability of the enterprise is the profitability of its industrial and commercial activities. This necessitates the development of a conceptual approach to the formation efficiency of agricultural enterprises that ensure the achievement, maintenance and increase the stability of the enterprise. Formed a view of the relationship of stability and economic efficiency of enterprises, structural components of income are allocated based on a systemic approach and the concept of breakeven.

Determined that ensure economic viability associated with the latest techniques, technologies and tools businesses adapt to dynamic environmental conditions that can generate profitability of production. Achieving breakthroughs is an objective prerequisite for profit, which provides self-sufficiency and self-financing and, on this basis, the formation of economic stability and financial security of the enterprise.

Characteristics of the category of "income" and specified its impact on the financial stability of the company, offered to provide capital function and profit function indicator of its financial stability. Research conceptual approaches economic content profits revealed that the most common accounting approach in its interpretation. In accordance with the accounting approach profit is a financial measure of enterprise performance. Argued that is more meaningful financial and economic approach to determining the economic substance of profit, the essence of which is the analysis cycle components value created product during playback. Profit is offered to understand the economic benefit received in the process of production and commercial activity, which contributes to the increase of the own capital of the enterprise, income of owners, employees and the state.

Highlight the system to ensure the efficient production and business enterprise and conditions of use. The results of the study of profit and the nature of its impact on the financial stability of the company revealed its relationship with the

opposite economic category — "loss". Argued that unlike profits, loss inherent destructive nature. It expressed in the fact that the loss-making activity of the enterprise contributes to the formation of financial conditions for the direct loss of equity capital of the enterprise, and in the future — its financial stability.

Ключові слова: виручка, дохід, затрати, збиток, ефективність, стійкість, реалізація, ресурси, сільськогосподарське підприємство.

Key words: revenues, income, expenses, damages, efficiency, sustainability, implementation, resources, agricultural enterprise.

ВСТУП

Здатність підприємства протистояти впливу мінливих факторів зовнішнього бізнес-середовища та внутрішніх чинників, і водночас здійснювати ефективну виробничо-комерційну діяльність, яка гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі, забезпечується стійкістю. Дослідження сутності та економічного змісту категорії "стійкість" проводяться багатьма вченими-економістами. Але дотепер відсутня єдність наукової думки щодо обґрунтування економічних характеристик стійкості, їх взаємозв'язку і взаємозалежності, набору ефективних методів та інструментів її забезпечення на підприємстві. Проблема стійкості має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки виступає фактором розвитку системи, тобто система розвивається виключно за умови забезпечення стійкості, в іншому випадку вона може не вийти з чергового відхилення від сталого розвитку (кризи).

Забезпечення економічної стійкості підприємств пов'язане із застосуванням новітніх методів, технологій та інструментів адаптації підприємства до динамічних умов зовнішнього середовища, здатних формувати беззбитковість виробництва. Досягнення беззбиткової діяльності є об'єктивною передумовою отримання прибутку, який забезпечує самокупність та самофінансування і на цій основі формування економічної стійкості й фінансової безпеки підприємства. Дослідженню теорії, методології та розробки заходів щодо забезпечення економічної стійкості та підвищенню ефективності підприємств присвятили праці І. Бланк, Є. Брігхем, І. Вініченко, О. Гетьман, А. Денисенко, А. Мазаракі, С. Онисько, А. Поддєрьогін, С. Покропивний, Г. Семенов, Т. Скрипко, А. Шваб [1—12] та ін.

Проте недостатньо дослідженими залишаються питання системного підходу до розуміння стійкості як комплексної економічної характеристики, взаємозв'язку з економічною ефективністю підприємства, розробки інструментарію управлінського процесу та ефективних способів її забезпечення, організаційно-

економічних заходів реалізації стратегії стійкого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджуючи проблеми стійкості, дослідники обґрунтовують думку, що стійкість пов'язана зі здатністю системи повертатися до стану, близького до рівноважного після непередбачених впливів. Для економічної системи стійкість трактується як її здатність повертатися до основної тенденції розвитку після збурень, викликаних економічними і природними факторами [1, 6, 8]. Гетьман О.О. та Шаповал В.М. також вважають, що стійкість є здатністю системи повертатися в рівноважний стан, але водночас такий стан має досягатися без зовнішнього впливу [4]. На думку Денисенко А.О. стійкість є несхильністю до ризику втрат і збитків, постійності [5]. Аналогічні підходи до поняття "стійкість" використовуються більшістю науковців-економістів. Отже, стійкість, як внутрішня властивість економічної системи (підприємства), виражається в здатності протистояти коливанням, що зумовлені змінами зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища і здійснювати ефективну діяльність для досягнення цілей свого розвитку.

Стійкість підприємства загалом забезпечується одночасно за допомогою формування й підтримки організаційно-структурної, виробничої, комерційної, фінансової та соціальної стійкості. Однак з позиції ефективного здійснення процесу відтворення особливе значення має послідовне забезпечення виробничої, комерційної та фінансової стійкості. Виробнича стійкість визначається раціональним використанням виробничих ресурсів підприємства і характеризується стабільністю обсягів виробництва.

Комерційна стійкість підприємства залежить від якості виробленої продукції, цінової політики, каналів і ринків збуту та виражається в безперебійності процесу реалізації продукції (робіт, послуг). Разом вони забезпечують фінансову стійкість, оскільки результативність виробничо-комерційної діяльності безпосередньо визначає обсяг власних фінан-

сових ресурсів підприємства — прибутку. З іншого боку, забезпеченість підприємства достатніми і збалансованими фінансовими ресурсами сприятиме підтримці безперервності виробництва, ритмічності процесу реалізації продукції, тобто підтримці всіх інших видів стійкості. Отже, загальна стійкість підприємства безпосередньо залежить від рівня його фінансової стійкості.

Дослідники виділяються кілька типів фінансової ситуації за ступенем стійкості: абсолютна, нормальна, нестійка, кризова [1; 3; 12]. На їх думку, стійким абсолютно або нормально у фінансовому відношенні є підприємство, у якого обсяг власного капіталу, або з використанням позикових джерел, дозволяє повністю фінансувати необхідні оборотні активи (запаси). Також збільшення власного капіталу, як джерела фінансування зростаючих активів підприємства, забезпечується виключно за умови його ефективною виробничо-комерційною діяльністю. Таким чином, головним фактором забезпечення фінансової стійкості підприємства є його економічно ефективна діяльність, прибутковість. Для обґрунтування цього твердження вважаємо за необхідне розкрити економічний зміст прибутку, його зв'язок з власним капіталом і на цій основі зі стійкістю підприємства. Вивчення наукових літературних джерел дозволило нам систематизувати та узагальнити існуючі сучасні думки і позиції, які по-різному пояснюють сутність прибутку та його економічний зміст.

Дослідження концептуальних підходів економічного змісту прибутку дозволило встановити, що найбільш поширеним є бухгалтерський підхід у його трактуванні. Відповідно до бухгалтерського підходу прибуток є фінансовим показником результатів діяльності підприємства. Але з цих позицій він являє собою лише форму прояву прибутку, яка сформована у відповідності до принципів і правил ведення бухгалтерського обліку фінансових результатів. В цьому випадку під нею розуміється позитивна різниця між загальною сумою доходів і витрат за однорідними групами операцій (від звичайної діяльності та іншими операціями), які здійснюються підприємством за певний період. Обчислена різниця проявляється в численних модифікаціях: валовий прибуток, прибуток від продажів, прибуток до оподаткування, чистий прибуток звітного періоду тощо, які розраховуються на основі алгоритмізації даних, представлених у бухгалтерській звітності. Вважаємо, що прихильники бухгалтерського підходу не розкривають "категоріального" аспекту при-

бутку. Вузька прив'язка до категорії "фінансовий результат" надає лише загальне уявлення про прибуток як розрахунковий показник різних формах.

Більш змістовним, на нашу думку, є фінансово-економічний підхід до визначення економічного змісту прибутку, сутність якого полягає у аналізі кругообігу складових частин вартості створеного продукту в процесі його відтворення [2; 7; 11]. На рівні наукової абстракції вважаємо, що дохід є категорією, наближеною до вартості, а прибуток — формою прояву категорії доходу. З метою більш повного визначення економічного змісту прибутку вважаємо за доцільне звернути увагу саме на сутність поняття "дохід". Проведені дослідження показали, що сучасне економічне тлумачення цього терміна в науковій літературі характеризується множинністю трактувань. У довідковій економічній літературі дохід визначається як виручка від реалізації продукції; результат господарсько-фінансової діяльності підприємства; грошові кошти та інші цінності, що мають грошову вартість; економічні вигоди, які призводять до збільшення капіталу; дивіденди, роялті тощо [6; 8; 10]. Вивчення наукових визначень доходу, дозволяє узагальнити, що під доходом підприємства розуміється збільшення економічних вигод у результаті надходження активів (грошових коштів, іншого майна) і (або) погашення зобов'язань, що призводить до збільшення його капіталу за винятком внесків учасників (власників майна). За такого підходу до розуміння економічного змісту категорії доходу економістами ставиться рівність між виручкою як простим надходженням коштів та економічною вигодою, але з фінансово-економічної точки зору це невірно і пояснюється наступним [2; 4; 9].

Виручка від продажів продукції (робіт, послуг) не є доходом підприємства, бо її частина є його витрати. Пояснюється це тим, що формування доходів від реалізації продукції передбачає процес авансування грошових коштів в матеріальні витрати, оплату праці тощо, і тільки в результаті подальшого продажу виробленої продукції відбувається їх відшкодування за рахунок отриманої виручки. Відповідно, виручка в грошовій формі, структурно складається з наступних елементів:

— кошти у вигляді непрямих податків, що стягуються зі споживачів продукції (податок на додану вартість, акцизи тощо);

— кошти на відшкодування вартості оборотного капіталу, авансованого в процес виробництва, збуту та управління підприємством

(заробітна плата, податкові платежі, що входять у витрати виробництва та обігу, вартість сировини, матеріалів тощо);

— кошти на відновлення вартості основних виробничих активів в розмірі нарахованої амортизації;

— кошти як отримана вигода завершеного кругообігу, тобто прибуток для сплати податків, розвитку підприємства, виплати дивідендів тощо.

Отже, в складі виручки тільки одна частина, яка перевищує розмір відшкодувань авансованих коштів підприємства, становить його дохід. Дохід виступає не як просте надходження грошових коштів, а у вигляді частини вартості продукції. У цьому розумінні дохід від звичайної діяльності відображає отриману в процесі її здійснення економічну вигоду, яка приймає конкретну форму вираження — прибуток підприємства. Фінансовий аспект виручки від продажу продукції (робіт, послуг), полягає в тому, що вона є джерелом відшкодування витрат в процесі здійснення виробничо-комерційної діяльності підприємства і формування його доходів. Таке визначення виручки має визначальне значення для цілісної характеристики категорії "прибуток".

Узагальнивши результати проведеного дослідження, під прибутком пропонуємо розуміти отриману в процесі здійснення виробничо-комерційної діяльності економічну вигоду, яка сприяє збільшенню власного капіталу підприємства, доходів власників, працівників і держави. Таке розуміння прибутку дозволяє повніше розкрити його економічну природу та відображає зв'язок з власним капіталом і фінансовою стійкістю підприємства.

Взаємозв'язок прибутку і власного капіталу підприємств обґрунтовується при розгляді процесів його розподілу. До складу власного капіталу підприємства включаються: статутний капітал, акції, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток. Проведені дослідження вказують, що відповідно до чинних нормативних документів з організації бухгалтерського обліку власного капіталу і розподілу прибутку "реальне" збільшення власного капіталу підприємства відбувається тільки в межах формування в його складі "нерозподіленого прибутку", а зміни (збільшення) інших елементів є переважно технічним способом ведення бухгалтерського обліку. Останнє забезпечується шляхом включення чистого прибутку, отриманого підприємством за звітний рік, до складу власного капіталу в сумі нерозподіленого прибутку звітного періоду.

Таким чином, прибуток є єдиним "заробленим" джерелом фактичного збільшення власного капіталу підприємства, і на цій основі формування й забезпечення його фінансової стійкості. Економічна природа прибутку формує складні взаємовідносини з приводу його розподілу між підприємством та іншими господарюючими суб'єктами. Сутність таких відносин характеризується виконанням прибутком відповідних функцій. Серед економістів тривалий час була відсутня єдність поглядів стосовно функцій прибутку та їх змісту. У сучасній економічній літературі більшість авторів виділяє три функції прибутку:

— оціночна (полягає в характеристиці економічного ефекту, який досягається в результаті господарської діяльності підприємства);

— стимулююча (проявляється у величині отриманого прибутку, яка повинна бути достатньою для забезпечення простого й розширеного відтворення);

— джерело доходів бюджетів різних рівнів (стягнення податків і зборів до бюджету відповідно чинного законодавства) [2; 7; 10].

За результатами дослідження характеристики категорії "прибуток" і конкретизації його впливу на фінансову стійкість підприємства, вважаємо за доцільне окрім зазначених, виділяти також капіталодоповнюючу функцію прибутку. Вона полягає в приєднанні частини прибутку, отриманого в процесі виробничо-комерційної діяльності, до власного капіталу підприємства. Порядок такого збільшення капіталу підприємства визначається рухом прибутку: "чистий прибуток — резервний капітал — виплати дивідендів — нерозподілений прибуток (власний капітал)". Також вважаємо за доцільне виділити функцію прибутку як індикатора стійкості функціонування підприємства, в тому числі його фінансової стійкості. Включення запропонованих функцій до складу загальних функцій прибутку дозволить комплексно характеризувати зміст не тільки досліджуваної категорії, але й фінансової стійкості як системного поняття.

За результатами дослідження прибутку і характеру його впливу на фінансову стійкість підприємства виявлено його зв'язок з протилежною економічною категорією — "збиток". В економічній літературі ці категорії практично завжди вживаються у взаємозв'язку, оскільки прибуток є позитивним фінансовим результатом діяльності підприємства, а збиток, навпаки — негативним. У такому розумінні ці дві категорії виступають діаметрально протилежними характеристиками одного й того ж показ-

ника — економічного ефекту виробничо-комерційної діяльності підприємства. Зважаючи на аспект прибутку в системі економічного знання, можна запропонувати формулювання категорії "збиток": збиток — це відтік (втрата) економічних вигод, що приводить до зменшення власного капіталу підприємства. Вважаємо, що таке визначення більш широко за існуючі характеризує економічний зміст цієї категорії. Зокрема в економічному словнику увага приділяється лише цивільно-правовому аспекту досліджуваного поняття: "збитки — це витрати, які особа, чиє право порушене, зробила або мусить зробити для відновлення порушеного права, втрата або пошкодження майна (реальні збитки), а також неодержані доходи, які особа одержала б при звичайних умовах цивільного обороту, якби його право не було порушене (упущена вигода)" [3]. Інший аспект категорії "збиток" розкривається в найбільш часто уживаний авторами обліковому розумінні: "збиток — це сукупний негативний результат ряду подій господарської діяльності, локалізованих в межах звітного періоду" [9].

Але за таких підходів до визначення збитку, на наш погляд, не розкривається його сутність як економічної категорії та вплив на власний капітал підприємства. Виникнення збитків за результатами виробничо-комерційної діяльності свідчить, що авансовані в господарський оборот фінансові ресурси не тільки не повернулися з приростом, але й частково або повністю втрачені, тобто капітал не виконав свою головну функцію — стимулюючу. Водночас втрата коштів, які обслуговують виробничо-комерційний цикл і розміщені в оборотних активах підприємства, обумовлює необхідність вилучення на покриття збитку власного капіталу підприємства з інших сфер його діяльності. Збиток, насамперед, списується за рахунок коштів резервного капіталу підприємства, або нерозподіленого прибутку минулих років. У разі нестач цих джерел використовується додатковий капітал (за винятком частини, сформованої за рахунок переоцінки основних засобів) або розмір статутного капіталу знижується до величини чистих активів підприємства. В результаті збитки поглинають спочатку власний оборотний капітал, а потім — інші частини власного капіталу підприємства, що може призвести навіть до повної його втрати. За відсутності необхідних фінансових ресурсів скорочуються обсяги та масштаби виробничої діяльності підприємства, в результаті чого утворюються ще більші нові збитки.

Крім того, збиток найчастіше становить пряму втрату не тільки власного капіталу, але й частини позикових коштів. Залучення в покриття збитків позикового капіталу та кредиторської заборгованості призводить до збільшення величини невиконаних зобов'язань підприємства перед своїми контрагентами і, як наслідок, — виникнення неплатоспроможності та загрози банкрутства. Таким чином, генеруючи збитки, підприємство зменшує, а згодом втрачає власний капітал, і як наслідок — свою фінансову стійкість.

Для повної характеристики збитку як фінансово-економічної категорії необхідно виділити його специфічні функції. Збиток, як і прибуток, характеризує економічний ефект, отриманий в результаті виробничо-комерційної діяльності підприємства, але тільки негативний. Відповідно, як показник економічної діяльності підприємства, він виконує оціночну функцію. На відміну від прибутку, збитку притаманний деструктивний характер. Виражається він у тому, що збиткова діяльність підприємства сприяє формуванню фінансових умов для прямої втрати власного капіталу підприємства, а в подальшому — і його фінансової стійкості. Це визначає зміст функції збитку як індикатора втрати власного капіталу і фінансової стійкості підприємства. Аргументовані функції збитку до теперішнього часу в якості самостійних не виділялися. Вони мають суттєве значення для цілісної характеристики досліджуваної категорії та визначення способів і інструментів забезпечення фінансової стійкості підприємств.

ВИСНОВОК

Процес функціонування підприємств та підтримку їх економічної ефективності необхідно розглядати як складову управління беззбитковістю його виробничо-комерційної діяльності. У процесі дослідження обґрунтовано взаємозв'язок, підпорядкованість і технологію взаємодії виробничого процесу, стійкості та економічної ефективності. Визначення сутності та економічного змісту прибутку й збитку дозволило виявити характер їх впливу на фінансову стійкість підприємства. Кількісний взаємозв'язок прибутку (збитку) і фінансової стійкості підприємства можна встановити за допомогою оцінки його фінансової стійкості. Водночас здійснюється як оцінка ступеня забезпеченості запасів і витрат економічно обґрунтованими джерелами їх формування (власний капітал і позиковий капітал), так і розрахунок фінансових коефіцієнтів (коефіцієнтів автономії, забезпеченості власними оборотними засобами, маневреності тощо).

Література:

1. Бланк И.А. Управление прибылью. — К.: НИКА-Центр, 1998. — 544 с.
2. Бріггем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: [підручник]. — К.: Молодь, 1997. — 1000 с.
3. Вініченко І.І. Формування беззбитковості та економічної стійкості підприємства / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2019. — № 10. — С. 31—35.
4. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: [навч. посіб.]. — К: Центр навчальної літератури, 2006. — 488 с.
5. Денисенко Л.О. Шляхи поліпшення процесу управління прибутком на підприємстві // Проблеми економіки організації та управління підприємствами. Вісник КНУТД. — 2014. — № 1. — С. 145—152.
6. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: [підручник]. — К.: Хрещатик, 1999. 800 с.
7. Онисько С.М., Марич П.М. Фінанси підприємств: [підручник]. — Львів: Магнолія Плюс, 2006. — 367 с.
8. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: [підручник]. — К.: КНЕУ, 2005. — 536 с.
9. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: [підручник]. — К.: КНЕУ, 2008. — 528 с.
10. Скрипко Т.О. Менеджмент: [навч. посіб.]. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 176 с.
11. Фінансове планування і управління на підприємствах: [навч. посіб.]/Г.А.Семенов [та ін.]. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 432 с.
12. Шваб Л.І. Економіка підприємства: [навч. посіб.]. — К.: Каравела, 2007. — 584 с.

References:

1. Blank, I.A. (1998), Upravlenie pribyl'ju [Profit management], NIKA-Centr, Kyiv, Ukraine.
2. Brihkhem, Ye.F. (1997), Osnovy finansovoho menedzhmentu [Fundamentals of financial management], Molod', Kyiv, Ukraine.
3. Vinichenko, I.I. (2019), "Formation of break-even and economic stability of the enterprise", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 19, pp. 31—35.
4. Het'man, O.O. and Shapoval, V.M. (2006), Ekonomika pidpriemstva [Economics of the enterprise], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Denysenko, L.O. (2014), "Ways to improve the process of profit management at the enterprise", Problemy ekonomiky orhanizatsii ta upravlinnia pidpriemstvamy. Visnyk KNUTD, vol. 1, pp. 145—152.

6. Mazaraki, A.A. (1999), Ekonomika torhovel'noho pidpriemstva [Economics of trade enterprise], Khreschatyk, Kyiv, Ukraine.

7. Onys'ko, S.M. and Marych, P.M. (2006), Finansy pidpriemstv [Business finance], Mahnoliia Plius, Lviv, Ukraine.

8. Poddier'ohin, A.M. (2005), Finansovyj menedzhment [Financial management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Pokropyvnyj, S.F. (2008), Ekonomika pidpriemstva [Business economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.

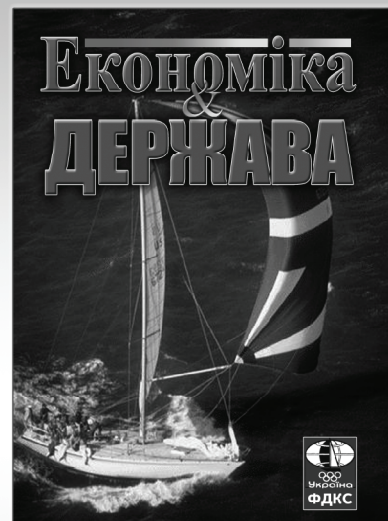
10. Skrypko, T.O. (2006), Menedzhment [Management], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

11. Semenov, H.A. (2007), Finansove planuvannia i upravlinnia na pidpriemstvakh [Financial planning and management at enterprises], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

12. Shvab, L.I. (2007), Ekonomika pidpriemstva [Business economics], Karavela, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

УДК 330.341.1:338.24

Т. М. Стукан,
аспірант, ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет"
ORCID ID: 0000-0002-8682-1832

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.118

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

T. Stukan,
postgraduate student, Kherson State Agrarian University, Kherson, Ukraine

INNOVATIVE ACTIVITY AS A FACTOR FOR ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

У період постійних змін у веденні виробничо-господарської діяльності, підвищеного рівня конкуренції, інтенсивного розвитку цифрових технологій та постійних непередбачуваних трансформацій в середовищі функціонування спонукає кожне підприємство до посилення економічної безпеки. Це в теперішніх умовах можливо насамперед через впровадження інноваційної компоненти як основного пріоритету для ефективного управління суб'єктом господарювання, яке направлене на сталий розвиток з отриманням позитивного ефекту. Статтю присвячено дослідженню та обґрунтуванню сутності понять "інноваційна діяльність", "економічна безпека підприємств" та їх безпосередньому взаємозв'язку, проаналізовано інноваційну активність суб'єктів господарювання за регіональною ознакою. Виокремлені основні складові формування економічної безпеки та доведена важливість застосування саме інноваційної компоненти для ефективного розвитку підприємства. Визначено прямий взаємозв'язок між інноваційним розвитком суб'єктів господарювання та їх економічною безпекою. Першочерговим завданням для підприємства є стабільний та поетапний розвиток інноваційної діяльності на всіх рівнях, у межах всіх структурних підрозділах. Такий шлях сприятиме результативному економічному зростанню та створюватиме необхідні передумови для сталого розвитку на конкурентному ринку. Впровадження інновацій та подолання викликів, які стоять перед підприємством у процесі їх освоєння призведе до покращення матеріально-технічної бази, диверсифікації продукції, задоволення потреб споживачів, завоювання нових ринків, збільшення прибутковості та матеріального забезпечення працівників, формування технологічної незалежності, що у підсумку призводить до підвищення рентабельності та привабливості організації для інвесторів, які готові до фінансування саме цього бізнесу. Отже, дуже важливо на сьогодні створити такі умови, які зможуть забезпечити стабільний розвиток інноваційної діяльності на підприємстві, тому як це є одним з основних факторів щодо формування його економічної безпеки.

Today, in the period of risky production and economic activity, increased level of competition, intensive development of digital technologies and constant unpredictable changes in the operating environment, the company is facing the issue of increasing economic security. In the present circumstances, this is possible, first of all, through the introduction of an innovative component as a key priority for the effective management of a business entity that aims at sustainable development with a positive impact. Therefore, the article is devoted to the research and substantiation of the essence of the concepts of "innovation activity", "economic security of enterprises" and their direct relationship. The analysis of innovative activity of economic entities on a regional basis is carried out. The basic components of the formation of economic security are highlighted and the importance of using the innovative component for effective development of the enterprise is proved. The direct relationship between the innovative development of economic entities and their economic security is identified. Therefore, the priority for the enterprise is the stable and gradual development of innovative activity at all levels, within all structural divisions. Such a path will promote productive economic growth and create the necessary preconditions for a sustainable position in a competitive market. Introduction of innovation and overcoming the challenges facing the enterprise in the process of their development leads to improvement of material and technical base, diversification of products, satisfaction of consumer needs, conquering new markets, increase of profitability and material support of employees, formation of technological independence, which ultimately leads to

increase profitability and attractiveness of the organization for investors who are ready to finance this business. Therefore, it is very important to create conditions today that will ensure the sustainable development of innovation activity in the enterprise, as it is one of the main factors in shaping its economic security and a means of further activity of the entity.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, зовнішні фактори, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, ризики.

Key words: enterprise, economic security, external factors, innovative activity, innovative development, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах стохастичних змін, нестабільності, постійних трансформаційних перетворень виникає потреба у зміцненні економічної безпеки підприємства. Ефективним інструментом для цього є розвиток інноваційної діяльності, що реалізується через впровадження інновацій у процеси, техніку, технології. Нововведення сьогодні — це фактор, який сприяє створенню додаткових конкурентних переваг, допомагає розширити нішу в сегментах цільового ринку та є важливим засобом підвищення ефективності виробничо-комерційного функціонування підприємства. Тож динамічне зовнішнє середовище спонукає до використання кількісних та якісних властивостей в системі управління інноваційною діяльністю, що призведе до забезпечення розвитку підприємства в умовах важкопрогнозованих внутрішніх факторів. Відмова від екстенсивного типу розвитку та зосередження на якісних трансформаціях виробничо-господарського процесу через впровадження нововведень як основного фактору, що формує економічну безпеку підприємства дозволяє нівелювати та скоротити ринкові ризики. У контексті цього і постає необхідність розкриття сутності, стану та проблем інноваційної діяльності суб'єктів господарювання завдяки якій відбувається забезпечення його економічної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання інноваційної діяльності підприємства з позиції чинника забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання є сферою наукового інтересу таких вітчизняних дослідників: Барановський О., Бланк І., Геєць В., Захаров О., Камлик М., Кизим М., Клебанова Т., Пригунов П., Сідак В. Серед зарубіжних вчених сутність даного питання розкрито: Ансоффом І., Друкером П., Зиновим В., Медінським В., Портером М., Сантовим В., Шумпетером Й.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності та визначення значущості інноваційної діяльності як основного фактору забезпечення економічної безпеки підприємства.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний розвиток ринкових відносин та посилення конкуренції вимагає від підприємств усіх форм та видів розвивати, покращувати інноваційну діяльність через використання нової техніки, впровадження сучасних технологій, створення принципово сучасної продукції для здійснення успішного фінансово-господарського процесу в організації та забезпеченні її економічної безпеки. Інноваційна діяльність є основним фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємства, зростання його економічної ефективності та посилення економічної безпеки. Тому активізація інноваційних процесів набуває як ніколи актуального значення для підприємств, тому як це сприяє їх захищеності, забезпеченню конкурентних переваг товарів та послуг та дає можливість вивести свою продукцію на зовнішні ринки збуту.

Оцінка сучасного стану функціонування підприємств характеризується необхідністю постійного удосконалення механізму їх конкурентоспроможного розвитку, розробкою та впровадженням низки функціональних стратегій, що дозволяють якісно реагувати на подолання наслідків глобалізаційних та інтеграційних процесів, зокрема, зміцнення національного продукту на світовому ринку та зростання його конкурентного статусу. З огляду на вищезазначене, саме економічна безпека підприємства дозволяє йому зміцнювати стійкість внутрішнього середовища. В результаті доцільним є використання нового підходу до впровадження якісних змін щодо процесу виробництва, техніки, технології, форм організації та уп-

равління через застосування інноваційної складової, через впровадження досягнень науково-технічного прогресу, що дало б змогу забезпечити конкурентні переваги вітчизняних підприємств та зміцнити їх економічну безпеку.

Сутність поняття економічна безпека у вітчизняній економіці почали активно використовувати в 90-ті роки ХХ ст. Це було зумовлене тим, що все більше почали проявлятися кризові явища в економіці та під час формування ринкових відносин суб'єктами господарювання. За своєю суттю економічна безпека підприємства це сукупність дій, засобів та факторів, які сприяють запобіганню та протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам під негативний вплив яких потрапив суб'єкт господарювання. Це стан захищеності організації від нечесних проявів конкурентної боротьби, прийнятих некомпетентних рішень, недосконалих законів, а також здатність протистояти загрози з метою досягнення визначених цілей. Тож економічна безпека розглядається як стан системи, завдяки якому забезпечується стійкість підприємства в несприятливих умовах, які зумовлені зовнішнім та внутрішнім середовищем функціонування, а також це здатність швидко усунути загрози чи пристосуватися до існуючих обставин, які негативно не позначаються на його діяльності [9].

Економічна безпека важлива для підприємства, адже вона формує такий стан, який забезпечує захищеність суб'єкта господарювання від нечесної конкуренції, прийнятих некомпетентних рішень, недосконалих законів, створює умови для протистояння загрозам та призводить до реалізації головної мети діяльності. Вона гарантує максимально стабільне та ефективне функціонування сьогодні, створює перспективи для розвитку у майбутньому з використанням наявного потенціалу та призводить до найбільш результативного використання наявних ресурсів [8].

Формування економічної безпеки як необхідної умови забезпечення функціонування підприємства відбувається за рахунок її складових. До загально визнаних відносять — виробничу, фінансову, інвестиційну, правову, силову, кадрову, інформаційну, але розвиток макроекономічних процесів в сьогодиншній ситуації ведення бізнесу вимагає виділення ще додаткових складових економічної безпеки, які є не менш важливими ніж перераховані вище, а навпаки в деяких випадках є ключовими та базовими при її формуванні, до них відносяться — зовнішньоекономічна, комунікаційна та інноваційна. Кожна з перерахованих складових

характеризується власним змістом, набором функціональних критеріїв і способами забезпечення, тому за умови правильного їх використання та впровадження відбувається формування економічної безпеки підприємства.

Під кадровою та інтелектуальною складовими прийнято розуміти збереження та розвиток інтелектуального потенціалу, ефективне управління персоналом. Техніко-технологічна — забезпечує застосування на підприємстві технологій, які відповідають сучасним тенденціям у сегменті функціонування, які націлені на оптимізацію витрат ресурсів. Політико-правова складова формує нормативну та законодавчу платформу для підприємства з метою забезпечення діяльності суб'єкта господарювання в межах правового поля. Інформаційна — здійснює інформаційно-аналітичний аналіз функціонування підприємства щодо тих зовнішніх та внутрішніх умов в які воно потрапляє в залежності від виробничо-господарської ситуації. Екологічна складова передбачає дотримання всіх екологічних норм, мінімізація впливу на довкілля від тій діяльності, яку здійснює суб'єкт господарювання. Під силовою — розуміють забезпечення фізичної безпеки працівників підприємства (передовсім керівництва) і збереження його майна.

Серед ключових складових економічної безпеки підприємства вважаємо інноваційну компоненту провідною. Інноваційна діяльність суб'єктів господарювання є складним процесом з трансформування наукових ідей в розробки, а потім з перетворення їх в повноцінні об'єкти економічних відносин для отримання запланованих вигод. Такий процес, який спрямований на використання результатів науково-технічного прогресу та проведення досліджень у сфері функціонування суб'єкта господарювання з метою виготовлення і реалізації конкурентоспроможної продукції, товарів та послуг, також це формування гнучких механізмів координації й регулювання щодо всіх процесів через сучасні методи та механізми управління. Водночас важливим є створення інноваційних розробок, впровадження їх у практичну площину, використання та реалізація через новостворений інноваційний продукт. Тобто інноваційна діяльність підприємства — це не тільки використання чужого досвіду в плані запровадження нововведень, а це також створення власних практичних механізмів щодо покращення того чи іншого виробничого процесу задля отримання додаткових переваг з позиції середовища функціонування.

Рис. 1. Взаємозв'язок економічної безпеки та інноваційного розвитку підприємств

Прямий взаємозв'язок між інноваційним розвитком підприємств та їх економічною безпекою відображений на рисунку 1.

Рисунок 1 відображає взаємовплив та взаємозв'язок економічної безпеки з інноваційним розвитком підприємства адже завдяки всім елементам економічного механізму підприємства відбувається її забезпечення. Впроваджуючи нововведення в господарську діяльність підприємство ефективно управляє бізнесом, посилює соціально-економічну складову розвитку та нівелює ризики у виробництві, сприяє інвестиційній привабливості, спонукає до завоювання нових сегментів ринку, підвищує рівень довгострокової конкурентоспроможності на майбутнє, що призводить до забезпечення економічно безпеки та продуктивної діяльності підприємства в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Інноваційна діяльність є унікальною для кожного підприємства та не має чітких вимог та стандартів, вона може видозмінюватися в залежності від зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Вона дозволяє копіювати, адаптувати та використовувати окремі елементи вже працюючих стратегій іноземних та вітчизняних підприємств виходячи з існуючих ринкових детермінантів, запитів та потреб цільового сегменту, де функціонує суб'єкт господарювання. Інноваційна діяльність немає обмежень щодо сфери застосування, це може бути площа управління, виробництва, зберігання, розподіл, процес, продукт або виробничий фактор, тобто всі мікро- та макрорівні господарювання підпадають під інноваційний вплив. Інноваційна розробка, яка використовується підприємством дозволить йому утримати свою частку на ринку, а за дуже сприятливих чинників і розширити її, зміцнити свої позиції на новому ринку або створити новий сегмент, на якому суб'єкт господарювання стане лідером та буде диктувати правила гри тим самим зміцнюючи свою економічну безпеку [1, с. 35—34].

Зміст інноваційної діяльності розкривається через виконання чотирьох позицій [6, с. 12]:

1) створення та розповсюдження нововведень у матеріально-технічному виробництві, що дозволяє зміцнювати матеріально-технічну базу підприємства, збільшувати його ринкову вартість та нарощувати потенціал;

2) здійснення інтеграції науково-техно-технологічного виробництва;

3) забезпечення реалізації техніко-економічних потреб;

4) використання науково-технічної продукції та отримання позитивного результату.

Окрім цього, тісний зв'язок науки, технологій і виробництва забезпечує не лише швидку реакцію наукового сектору на забезпечення потреб та підвищення якості наукового продукту, а й своєчасну стрімку, проте передбачувану та планомірну переорієнтацію виробничих, господарських та технологічних процесів виробництва на новітні наукові розробки. Також важливим є формування стійкого попиту підприємств на якісний, конкурентоспроможний науковий продукт.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що реалізація змісту інноваційної діяльності та використання всіх її складових є ефективною умовою для суб'єктів господарювання, яка мінімізує ризики як зовнішнього так і внутрішнього середовища і за рахунок цього відбувається формування економічної безпеки, яка підсилює комерційний успіх. Це також сприяє сталому розвитку на основі оновлення всіх систем організації, що призводить до задоволення потреб цільового споживача та виконання умов, які диктує ринок, на якому відбувається безпосереднє функціонування суб'єкта господарювання.

У непередбачуваних і в деяких випадках екстремальних умовах розвитку головним фактором у забезпеченні економічної безпеки підприємства провідну роль відіграють інновації.

Таблиця 1. Інноваційна активність регіонів України

Область	Кількість підприємств		2016-2018 рр. у % до 2014-2016 рр.	У тому числі					
				інноваційно активних підприємств		2016-2018 рр. у % до 2014-2016 рр.	з них		2016-2018 рр. у % до 2014-2016 рр.
	підприємства з технологічними інноваціями								
				Роки					
	Роки			2014-2016		2016-2018			
2014-2016		2016-2018		2014-2016		2016-2018			
Україна	27726	29129	5,06	5095	8173	60,41	3278	2937	-10,40
Вінницька	811	840	3,58	123	203	65,04	79	66	-16,46
Дніпропетровська	2508	2677	6,74	476	776	63,03	337	270	-19,88
Житомирська	772	788	2,07	137	187	36,50	89	80	-10,11
Запорізька	1177	1225	4,08	206	352	70,87	138	125	-9,42
Київська	1469	1687	14,84	260	520	100,00	132	154	16,67
Львівська	1822	1867	2,47	336	544	61,90	207	187	-9,66
Одеська	1636	1576	-3,67	267	357	33,71	160	115	-28,13
Полтавська	854	921	7,85	157	217	38,22	110	94	-14,55
Харківська	2048	2226	8,69	479	670	39,87	382	382	0,00
Черкаська	686	714	4,08	81	155	91,36	68	70	2,94

Джерело: сформовано автором на основі даних [2].

Завдяки яким вдається досягти короткострокових та довгострокових конкурентних переваг. Тому нововведення повинні для суб'єкта господарювання мати не одноразовий прояв, а носити постійний, системний та відтворювальний характер [3; 4]. Під цим розуміється комплексне залучення інновацій у виробничо-господарський процес, що ґрунтується на якісних змінах, стимулюванні продуктивності, покращенні механізмів управління. Таке вдале відтворення та взаємопоєднання сприятиме зміцненню економічної безпеки підприємства, адже виробничі ризики будуть мінімізовані, система управління чітко сформована, а підприємство зможе виробляти та реалізовувати конкурентоспроможну продукцію.

Виходячи з того, що підприємства підлягають впливу зовнішнього середовища, існує опосередкована залежність між ступенем інноваційної активності регіону та суб'єктів, що функціонують у ньому. Доступність до інноваційного наукового продукту, місцеві та регіональні програми підтримки та розвитку інноваційного середовища, доступність до фінансового ресурсу та власне готовність та вмотивованість до інновацій забезпечують конкурентоспроможний та динамічний розвиток підприємств.

Здійснення підприємницької діяльності на сьогодні вимагає бути пристосованим до рин-

Таблиця 2. Структура інновацій у виробництві товарів, послуг, процесів у період 2016–2018 рр., %

Область		Вінницька	Дніпропетровська	Житомирська	Запорізька	Київська	Львівська	Одеська	Полтавська	Харківська	Херсонська	Черкаська
Товари	2016 р.	31,6	23,1	28,1	50,0	30,3	34,3	23,8	17,3	26,7	44,0	52,9
	2018 р.	51,5	40,4	36,3	69,6	39,0	42,2	33,9	42,6	43,5	42,5	51,4
	Абсолютне відхилення	19,9	17,3	8,2	19,6	8,7	7,9	10,1	25,3	16,8	-1,5	-1,5
Послуги	2016 р.	11,4	11,3	6,7	11,6	13,6	5,3	3,8	5,5	7,6	10,0	8,8
	2018 р.	15,2	11,9	10,0	21,6	8,4	4,8	10,4	12,8	12,3	17,5	7,1
	Абсолютне відхилення	3,8	0,6	3,3	10	-5,2	-0,5	6,6	7,3	4,7	7,5	-1,7
Процеси	2016 р.	58,2	57,0	46,1	48,6	40,9	52,7	39,4	67,3	39,5	48,0	29,4
	2018 р.	42,4	55,6	47,5	49,6	51,9	50,8	35,7	39,4	42,4	55,0	17,1
	Абсолютне відхилення	-15,8	-1,4	1,4	1,0	11,0	-1,9	-3,7	-27,9	2,9	7,0	-12,3

Джерело: сформовано автором на основі даних [2].

кового середовища та бути інноваційно активним, націленим на розробку, використання і комерціалізацію техніко-технологічних результатів. Протягом останнього часу підприємства показують свою готовність до інноваційного розвитку і впровадження розробок, з кожним роком їх кількість зростає, ситуацію по окремих регіонах можна оцінити виходячи з представлених даних таблиці 1.

За даними таблиці у більшості регіонів економічна активність населення є високою у порівнянні з іншими областями країни. Аналіз показників свідчить про необхідність активізації впровадження новітніх технологій підприємствами. Проаналізувавши дані таблиці 1, можна сказати, що кількість підприємств, які активно займаються інноваційною діяльністю у

2016—2018 рр. у порівнянні з 2014—2016 рр. по країні збільшилася на 3078 або на 60,41%, це свідчить про позитивну динаміку, яка показує те що суб'єкти господарювання готові до ризиків, розуміють наскільки це є необхідним — впровадження нововведень у вдосконалення виробництва, технологічного процесу з метою здобуття якісно нової продукції (робіт, послуг) для задоволення споживчих потреб. У період 2016—2018 рр. лідерами по кількості підприємств, які активно здійснюють інноваційний розвиток, де спостерігається зростання є такі регіони: Вінницька область — 65,04 % у порівнянні з 2014-2016 рр., Дніпропетровська область — на 63,03 %, Запорізька — на 70,87 %, Київська — у 2 рази, Львівська — на 61,90%, Черкаська — на 91,36%, водночас Житомирська, Одеська, Полтавська, Харківська області показують зростання, але воно в порівнянні з іншими регіонами, які взяті для аналізу є менше майже у двічі. З аналізу даних видно, що кількість підприємств скорочується по впровадженню технологічних інновацій, у деяких областях зменшення сягає 28% у порівнянні з 2014—2016 рр.

Важливим аспектом інноваційної активності є аналіз структури інноваційного продукту, що впроваджується у виробництво (табл. 2).

Проаналізувавши частку підприємств за регіонами щодо впровадження інновацій відповідно до видів діяльності, з'ясовано що найбільший їх відсоток становить на товари, потім на процеси і на останньому місці послуги. З даних таблиці 2 видно, що за аналізований період частка підприємств, які впроваджують нововведення в товари, суттєво зросла в таких областях: Вінницька — на 19,9 %, Дніпропетровська — на 17,3 %, Запорізька — на 19,6 %, Полтавська — на 25,3 %, Харківська — на 16,8 %, у Херсонській та Черкаській областях прослідковується не значне, але скорочення на 1,5 %. В той же час частка впровадження інновацій в товари є такою, що дозволяє стверджувати про можливість радикально змінити ринок за рахунок витіснення попередників та виведення нових продуктів. Найвища частка підприємств за впровадженням інновацій в процеси у 2018 р. за регіонами була у Дніпропетровській області — 55,6%, Київській — 51,9 %, що на 11,0 % більше у порівнянні з 2016 р., Львівській — 50,8 %, Херсонській — 55,0 %, покращення на 7,0 % порівнюючи з 2016 р., однак цей відсоток все одно залишається доволі незначним, щоб дозволити істотно покращити рівень забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Введення нових технологій суб'єктами господарювання

в послуги має дуже низьку динаміку до зростання за регіонами, а по деяким вона взагалі негативна. Така ситуація свідчить про недостатню інформованість щодо існуючих технологій та можливості ринків, недовіру та небажання вкладати кошти в інновації, які пов'язані з послугами, тому, як наслідок, переорієнтація організацій з надання послуг на виготовлення товарів та диверсифікацію виробничих процесів.

Здійснення інноваційної діяльності для підприємства це шлях, який призводить до формування ефективної зворотної реакції та антикризової стратегії на всі ризики, з якими йому доводиться стикатися у ході ведення бізнесу: загроза втрати місця на ринку, тиск зі сторони стейкхолдерів, законодавчі обмеження та постійно змінні ринкові умови. Впровадження нововведень як єдиного джерела тривалого успіху для суб'єкта господарювання відкриває новітні можливості та створює такі конкурентні переваги, які спроможні зміцнити економічну безпеку та посилити її у довгостроковій перспективі, а це також забезпечить успішне функціонувати у цільовому ринковому сегменті. Тому для підприємства першочерговим завдання є стабільний та поетапний розвиток інноваційної діяльності на всіх рівнях, у межах всіх структурних підрозділах. Такий шлях сприятиме результативному економічному зростанню та створюватиме необхідні передумови для стійкого положення на конкурентному ринку. Отже, дуже важливо на сьогодні створити такі умови, які зможуть забезпечити стабільний розвиток інноваційної діяльності на підприємстві, тому як це є одним з основних факторів щодо формування його економічної безпеки та засобом до подальшої діяльності суб'єкта господарювання.

ВИСНОВОК

Інноваційна складова як фактор забезпечення економічної безпеки є надзвичайно важливою і в більшості випадків визначальною, бо створює перспективи розвитку підприємства у майбутньому. Тому без її наявності неможливо в повній мірі сформувати економічну безпеку суб'єктів господарювання. Стимулом для підтримки на належному рівні та зміцнення економічної безпеки підприємства є конкурентне середовище його функціонування, саме воно спонукає суб'єкт господарювання бути інноваційно та інформаційно обізнаним, наштовхує його на ризики, які призводять до отримання бажаного результату. Впровад-

ження інновації та подолання викликів, які стоять перед підприємством у процесі їх освоєння призводить до покращення матеріально-технічної бази, диверсифікації продукції, задоволення потреб споживачів, завоювання нових ринків, збільшення прибутковості та матеріального забезпечення працівників, формування технологічної незалежності, що у підсумку призводить до підвищення рентабельності та привабливості підприємства для інвесторів, які готові до фінансування саме цього бізнесу. Тому сьогодні і в перспективах на майбутнє економічну безпеку підприємства доцільно розглядати у тісній взаємодії з використання досягнень інноваційної діяльності, адже ця умова в теперішніх реаліях є ключовою, яка призведе до отримання позитивних результатів.

Література:

1. Андрушків Б.М. Інноваційна політика / Б.М. Андрушків, Ф.В. Бортняк [та ін.]; за заг. ред. Б.М. Андрушківа. — Тернопіль: ТзОВ "Терно-Граф", 2012. — 483 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Кирилов Ю.Є. Агротехнопарки як інноваційний напрям конкурентоспроможного розвитку підприємств аграрного сектору / Ю.Є. Кирилов, В.Г. Грановська // Економіка АПК. — 2017. — № 6 — С. 65—73.
4. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації / Ю.Є. Кирилов. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. — 420 с.
5. Коюда О.П. Інноваційна діяльність: від оцінки привабливості до інвестиційного забезпечення / О.П. Коюда, В.Ф. Колесніченко. — Харків: ХНЕУ, 2009. — 276 с.
6. Коюда П.М. Ефективність інноваційної діяльності підприємств: теорія та практика: монографія / П.М. Коюда, І.А. Шейко. — Х.: ХНУРЕ, 2013. — 337 с.
7. Небава М.І. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. / М.І. Небава, Ю.В. Міронова. — Вінниця: ВНТУ, 2017. — 73 с.
8. Шарко М.В., Мешкова-Кравченко Н.В., Радкевич О.М. Економіка підприємства (частина 1): навч. посіб. / М.В. Шарко, Н.В. Мешкова-Кравченко, О.М. Радкевич. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. — 436 с.
9. Швиденко Г.О., Кузьомко В.М., Норіци-на Н.І. Економічна безпека бізнесу: навч. посіб. / [Г.О. Швиданенко, В.М. Кузьомко, Н.І. Норі-

цина та ін.]; за заг. та наук. ред. Г.О. Швиданенко. — К.: КНЕУ, 2011. — 511 с.

10. Blomsma, Fenna; Pieroni, Marina; Kravchenko, Mariia and other Developing a circular strategies framework for manufacturing companies to support circular economy-oriented innovation / Journal of Cleaner Production, Volume 241. — Dec 20, 2019.

References:

1. Andrushkiv, B.M. and Bortniak, F.V. (2012), *Innovatsijna polityka [Innovation policy]*, TzOV "Terno-Hraf", Ternopil', Ukraine.
  2. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Nov 2019).
  3. Kyrylov, Yu.Ye. and Hranovs'ka, V.H. (2017), "Agrotechnology parks as an innovative area of competitive development of agr sector enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 65—73.
  4. Kyrylov, Yu.Ye. (2015), *Kontseptual'ni zasady konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarynogo sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Conceptual principles of competitive development of agrarian sector of economy of Ukraine in the conditions of globalization]*, OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.
  5. Koiuda, O.P. and Kolesnichenko, V.F. (2009), *Innovatsijna diial'nist': vid otsinky pryvablyvosti do investytsijnogo zabezpechennia [Innovative activity: from the assessment of attractiveness to investment support]*, KhNEU, Kharkiv, Ukraine.
  6. Koiuda, P.M. and Shejko, I.A. (2013), *Efektivnist' innovatsijnoi diial'nosti pidpryemstv: teoriia ta praktyka [Efficiency of innovative activity of enterprises: theory and practice]*, KhNURE, Kharkiv, Ukraine.
  7. Nebava, M.I. and Mironova, Yu.V. (2017), *Ekonomichna bezpeka pidpryemstva [Economic security of the enterprise]*, VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
  8. Sharko, M.V. Mieshkova-Kravchenko, N.V. and Radkevych, O.M. (2014), *Ekonomika pidpryemstva (chastyna 1) [Enterprise Economics (Part 1)]*, OLDI-PLYuS, Kherson, Ukraine.
  9. Shvydenko, H.O. Kuz'omko, V.M. and Noritsyna, N.I. (2011), *Ekonomichna bezpeka biznesu [Economic security of business]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
  10. Blomsma, F. Pieroni, M. and Kravchenko, M. (2019), "Developing a circular strategies framework for manufacturing companies to support circular economy-oriented innovation", *Journal of Cleaner Production*, vol. 241.
- Стаття надійшла до редакції 27.11.2019 р.*